

KESKKOND ja
KODANIKUALGATUS

Intervjuud oma kodupaika hoidvate inimestega

Eesti Roheline Liikumine

Tartu 2006

© Eesti Roheline Liikumine, 2006

Käesolev kogumik on valminud Phare projekti
2003/005-026.09.093.0008 raames.

Raamatu koostaja
Liis Keerberg

Keeletoimetajad
Tiina Tomingas
Kaili Nurk

Supilinna Seltsi, Jämejala pargi kaitsjate, perekond Veidenbaumi, Eha Lettermo, Seltsinguga Roheline Urvaste ja Nabala Keskkonnakaitse Ühinguga tegi intervjuu Liis Keerberg; Erko Valguga Prusakovi nimelisest Rattaühingust vestles Vahur Puik; Häädemeeste märgalakompleksi taastamist vedanud Marika Kosega rääkis Merle Loothing; Saare maavalitsuse planeeringuspetsialisti Kaarel Kasemetsa küsitles Kristo Kiiker; Paluküla Hiimäe Hoiu Seltsingu liikmeid intervjueerisid Lauri Sommer ja Liis Keerberg.

Fotod:
Vahur Puik
Kristo Kiiker
Elmo Riig
Mati Kose
Tiit Kaljuste
Liis Keerberg

Eesti Roheline Liikumine
Postiaadress: Pk. 318, 50002, Tartu
Telefon: 7 422 532, Faks: 7 422 084
e-post: info@roheline.ee, www.roheline.ee

Ehkki vähesed siin intervjueeritud inimestest tunnevad üksteist nime- ja nägupidi, seisab selle raamatu taga kogukond. Neid ühendab tahe omakandi käekäiku mõjutavates otsustes kaasa rääkida, julgus ja südidus oma huvide eest seista ning veendumus, et meid ümbritsev keskkond on osa meist endast.

Raamat ongi põhiliselt selleks, et kõik asjast huvitatud omavahel suhelda, kogemusi vahetada ja üksteisest rohkem teada saaksid. Arendajatele ja ametnikele võiks see olla hariv lugemine. Oma tegemistega seoses on intervjueeritud inimesed sattunud vahel ka meediasse, aga ajalehed ja televisioon on üldiselt info edastamise kiirformaad. Siin on neil endale tähtsate asjade rääkimiseks rohkem aega ja ruumi.

Mõte oluliste kohtade ja kodanikuühiskonna põhimõtete eest seisvate inimestega pikemalt vestelda ja seda ka kirja panna tekkis mul pärast kolmeaastast tööd Eesti Rohelise Liikumise planeeringute jälgijana, kus koostööl kohalike inimestega on väga suur roll. Et pilt tuleks mitmekesisem, saatsin 2006. aasta kevadel laiali üleskutse, kus palusin anda teada inimestest ja ühendustest, kes midagi omakandi keskkonna heaks ära on teinud. Siinne valik on läbilõige saadud tagasisidest. Nagu näete, on hoidlikkuse spekter väga lai – jalgratastest kuni ranna- niitudeni. Need intervjueeritud inimesed on oma tegudega omamoodi teenäitajad avatuma ühiskonna poole.

Inimesi, kes oma ümbrusest hoolivad ja seda tegudega on valmis kinnitama, on muidugi palju rohkem, kui sellesse kogumikku mahtus. Terve võrgustik üle Eesti, mis targemaks saab ja koostöövõimalusi leiab. Kogumik on spontaanne kokkuvõtte sellest, kuhu me kodanikuühiskonna idee elluviimisega praeguseks hetkeks jõudnud oleme. Lugusid ja inimesi on siia kokku saanud mitmest Eesti kandist: Võrumaalt Urvastest ja Pärnumaalt Häädemeestelt, Harjumaalt, Viljandimaalt, Tartumaalt ja Tartu linnast, Saaremaalt, Tallinnast ja Raplamaalt.

Aitäh Heiki Valgule, Aliis Liinile ja Ergo-Hart Västrikule Supilinna seltsist sisuka õhtupooliku eest Herne tänavas; Erko Valgule elusate näidete eest; Helina Kärgenbergile ja Airi Hallik-Konnulale õhtuse rabaretke eest; Eha Lettermole iseolemise eest; Veidenbaumidele põnni kõrvalt leitud aja ja inspireeriva jäätmemajanduse eest; Ülle Kuldkepile, Henri Värele ja Aavo Pärnsalule perega avatud mõttevahetuse eest; Mihkel Pukile innustava põlemise eest; Kristiina Ehinile ja Arvi Sepale tööde kõrvalt leitud aja eest; Kaarel Kasemetsale kiire reageerimise eest ja Marika Kosele haarava jutustamisviisi eest.

Aitäh ka vabatahtlikele keeleteoimetajatele Tiina Tomingasele ja Kaili Nurgale kiire ja täpse töö eest; Jaanus Väljale õnnestunud asjaajamise eest; Vahur Puigile fotode, intervjuu ja mõnusa huumori eest; Merle Looringule vastutulelikkuse eest; Kristo Kiikerile, Mati Kosele, Tiit Kaljustele ja Elmo Riiigile vabatahtlikuks fotograafiks olemise eest, pühendunud keskkonnaõiguse praktikule Kärt Vaarmarile hea koostöö ning Lauri Sommerile hoidmise eest.

INTERVJUUD

- Supilinna Selts 5
- Seltsing Roheline Urvaste 13
- Nabala Keskkonnakaitse Ühing 19
- Paluküla Hiimäe Hoiu Seltsing 25
- Prussakovi nimeline Rattaühing 31
- Jämejala pargi kaitsjad 39
- Steriliseerimiskeskuse vastaste
Alliku küla elanike esindaja Eha Lettermo 45
- Kagu-Eesti regionaalprügila
rajamise otsuse vaidlustanud
Kristina ja Guido Veidenbaum 51
- Saare maavalitsuse planeeringuspetsialist
Kaarel Kasemets 57
- Häädemeeste märgalakompleksi
taastamise eestvedaja Marika Kose 61

Supilinn on vana puitmajade linnaosa, mis liideti Tartu linna territooriumiga 18. sajandi alguses. 1976. aasta „Tartu generaalplaani korrektuuriga“ nähti ette puumajade lammutamine ja nende asemele Tartu ülikooli hoonete-kompleksi rajamine, kuid seda plaani ei viidud ellu. Praegusel ajal ohustab Supilinna õdusat külasarnast miljööd kõige rohkem hoolimatu ehitustegevus. Selleks, et Supilinnale tema oma nägu alles jääks ja elu edeneks, on inimesed loonud Supilinna Seltsi, mille tege-
mistest räägivad **Aliis Liin, Heiki Valk** ja **Ergo-Hart Västrik**

„Meil on õigus tegutseda ja oma sõna öelda, aga keegi seda õigust pakkuma ei tule.“

Kui algusest pihta hakata, siis kas enne seltsi asutamist oli ka juba inimesi, kes sarnast asja ajasid, või tekkis ta kuidagi äkitsi, mõttega, et nüüd tuleb hakata tegutsema?

ALIIS: Mõnede kultuuriinimeste peades oli Supilinna äratamise mõte juba õige mitu aastat olnud. Selles seltskonnas olid Merca, InBoil, Toomas Kalve, veidi hiljem ka Aleksander Sünter. Usuti, et Supilinnas on sarnase mõttelaadiga inimesi, kes võiksid koos midagi ära teha. Üsna pikalt mõeldi ja unistati, enne kui nende inimeste algatusel ja Sünteri Sassi eestvedamisel 2002. aasta aprillis esimesed Supilinna päevad korraldati. Päris paljud tulid kaasa ja hästi läks. Juba päevade ajal ja enne seda kogunes üsna suur hulk inimesi, kes leidsid, et Supilinna miljöö säilitamise ja elu parendamisega tuleks hakata teadlikumalt tegelema.

Toimus paar koosolekut, kus otsustati luua selts mittetulundusühinguna ja arutati, mida põhikirja panna. Nende arutelude käigus leiti, et Supilinna tuleks määratleda laiemalt, kui ta Tartu linna arvates on. Ametlikult on linnaosad nõnda jagatud, et näiteks poole Tähtvere tänava ja poole Kroonuaia pealt lõpeb Supilinn ära. Vaidlesime omavahel selgeks, mis on ajalooline Supilinn, mida meie käsitleme Supilinnana ja mis on see, mille eest selts hea peaks seisma. Sama aasta mais oligi seltsi asutamine.

Kas selts on rohkem sõprade ja tuttavate ühendus? Mis teid seob?

ERGO: Ta ei ole mingi kitsas kildkond. Ta on inimeste rühm, keda ühendab miski – tunne, et see keskkond on oluline ja me tahame midagi selle hüvanguks ja väärtustamiseks ära teha, et seda lihtsalt niisama buldooseriga kokku ei lükataks. Selts on justkui sümbioos naabrivalvest, linnaosa hääletorust ja kodukandi liikumisest.

ALIIS: Algusest peale ei ole selts mitte ainult Supilinnas elavate inimeste ühendus, vaid Supilinna armastavate inimeste ühendus.

Nende inimeste hulk, kes ise Supikas ei ela, aga kes meie tegevusse väga soojalt suhtuvad, on olnud märkimisväärne.

Seltsis on terve rida toimkondi, kuidas nende töö käima on läinud?

ALIIS: Täies mahus ei ole toimkondade tegevus käima läinud, aga mõned töötavad väga hästi – eks see olene eelkõige toimkonna juhust. Kõige paremini toimib ajaloo- ja pärimustoimkond, millega tegeleb Heiki. Planeeringute toimkond, mille juht on Mart Hiob, koostöö mõttes võib-olla nii hästi ei toimi, aga Mart hoiab asjadel silma peal ja see valdkond on kaetud. Teabetoimkond oli oluline algse teabevahetuse korraldamisel ning vastutab ajalehe väljaandmise eest.

HEIKI: Kõigis valdkondades ei jagu vastutuse võtjaid. Huvilisi ja rääkijaid on küll, aga toimimiseks on igal ajal vastutajat vaja.

Mulle näib, et isegi kui toimkondades ei ole asja ette võetud, siis vajadusel tegeldakse nende teemadega kogukonnasiseselt ikka. Listis käib näiteks arutelu, kui kellelgi on midagi aiast ära veetud või kusagil kassi kimbutatud.

ALIIS: Seda küll, aga süsteemsest tegelemisest on puudus.

Supilinn ja selts on olnud Tartu linnavalitsusele nagu demokraatia peegliks. Siinset elu puudutavates küsimustes on teil ikka omad seisukohad võetud ja linnaga tekib nende pinnalt ka vastasseise. Kuidas linn teisse suhtub?

HEIKI: Ma arvan, et meid on hakatud aja jooksul järjest tõsisemalt võtma. Alguses ei olnud võib-olla nii tõsist suhtumist, aga nüüd on juba tasapisi tekkimas partneri staatus.

Vana puitlinnaosa miljööväärtuste säilimise eest seisva Supilinna Seltsi juhatuse liige
ALIIS LIIN
oma Herne tänava kodumaja uktsel

Foto: Vahur Puik

ALIIS: Samas on nii, et kui linn soovib mingile oma ideele kodanikeühenduselt toetust, siis ollakse suhteliselt käbe pöörduma Supilinna seltsi poole viitega „te ju tahate ka seda“. Mõnigi hea asi, mille osas linn ei taha võtta otsustamisel täit vastutust või vajab tuge, saab sel moel koos ära tehtud. Hea on näidata, et otsust kodanikualgatuse korras toetatakse. Vajakajäämisi koostöös on siis, kui linnal on plaanis mingi tegevus, mille osas meie seisukohad ei ühti. Neis asjades meid nii käbedalt kaasama ei kiputa. See on vast see nõrk koht veel.

HEIKI: Jah, vastused meie kirjadele ei tule alati kõige kiiremini. Eriti küsimustes, mis on linnale ebameeldivad.

ALIIS: Ses mõttes on linnal hea positsioon, et saab valida, kas kaasata või mitte kaasata. Kuna kaasamiskohustust ei ole, saab ta otsustada selle järgi, kuidas parajasti kasulikum näib.

Kas linnaga ei ole sisse seatud toimivat suhtlusliini näiteks planeeringute küsimuses, et nad saadaksid teie juhatusele järjepidevalt Supilinnaga seotud planeeringute infot? Te peate kogu aeg ise planeeringute andmebaasi kammima ja Supilinna asjad sealt välja otsima?

ALIIS: Me otsime ikka ise. Peab tunnistama, et kui me ise ei oleks aktiivsed, ei toimuks mitte midagi.

HEIKI: Meil on õigus tegutseda ja oma sõna öelda, aga keegi seda õigust pakkuma ei tule.

Kuidas Supilinnas praegu haljastusega on?

HEIKI: Selge, et kipub vähenema. Haljastusele millegi arvelt ruumi juurde tekitada ei saa, siis peaks maju ära lammutama. Pindala järgi on rohelust praegu vast veel piisavalt, aga puid võiks siiski rohkem olla. Viimased viis aastat oleme kogu aeg näinud, kuidas neid maha võetakse. Uusi puid ei ole selle aja jooksul asemele kasvanud.

ALIIS: Selles suhtes on kõige karmim lugu uute majadega, mille ümber ei planeeritagi haljastust. Näiteks Herne 42 või siis Tähtvere 3b – kui kahe maja vahele lähed, siis seal on parkla-parkla-parkla ja ei mingit rohelust peale üksiku mururiba. Selline arendustegevus on Supilinna miljööle kõige suuremaks ohuks.

HEIKI: Kinnisvaraarendaja näeb ainult ruutmeetrit ja ruutmeetri hinda. Aga seda, et puu võiks ka hea olla või kuidas haljastuse puudumine inimestele mõjub, sellele ei mõtle keegi. Soovitakse ainult krunt kätte saada, ehitada ta võimalikult täis, leida ostjad ning saada võimalikult palju raha ruttu kätte – mis edasi saab ja mis tingimustes inimesed seal tegelikult elama hakkavad, ei ole enam kellegi asi.

Kas teil on nende uute majade inimestega kontakti olnud, on nad tavalised supilinlased?

HEIKI: Ei tea, ei ole olnud.

ERGO: Mul oli eile kõrvalmaja mammiga esimene kokkupuude. Hästi tore. Oleme küll näinud uhkeid autosid siin parklas seismas,

noori ja ilusaid inimesi liikumas, aga mind kõnetas õuel üks mamm. Hüüdis: „Noormees, noormees, tulge mulle appi, mul on suur häda! Tulge kohe minu juurde!“ Selgus, et tädi ei saanud mobiiltelefoniga helistada. „Näitab kogu aeg Eva ja Eva siin ees, eile õhtul alles sain helistada, aga täna ei saa ...“ EMT oli ees ja ta ei saanud klahvilukku maha ja ma siis aitasin tal numbrit valida. Ta oli tore, jumala võõrast inimest hüüdis üle aia, kutsus mind oma elutuppa ja seal me koos selle telefoni kallal püsisime. Ka selle meie akna alla ehitatava tondilossiga – niisugune rahvapärane nimetus on tekkinud sellele kolakale – ma lepiks, kui sinna tuleksid elama toredad inimesed. Kui nendega tekiks inimlik side ja kui oleks võimalik nad paenutada siinses rütmis elama või nad suudaksid seda ise väärtustada. Muidugi on ohtlik, kui uusi inimesi tuleb nii palju, et nad teevad uued reeglid. See on kriitiline. Tahaks teha kõik, mis võimalik, et siin elaksid Supilinna tema miljöö ja eripäradega armastavad inimesed.

Selts tundub kuidagi Supilinna elu terviklikult märkav ja edendav jõud. Tegelete teemadega alates planeerimisest, ehitamisest ja kultuurielust loomapidamise ja naabrivalveni välja. Kuidas te sellise haarde olete saavutanud?

HEIKI: Mis kogu asja taga on? Ikkagi see, et meil oleks normaalne elukeskkond. Et olemasolev elukvaliteet ei läheks halvemaks. Ja kui sa elad, siis on kõik asjad tähtsad, mis su elu ühe või teise koha pealt mõjutavad. See pole mingi pingutamise tulemus, et me nii mitme valdkonnaga tegeleme. Lihtsalt elu ise paneb need asjad paika.

ALIIS: Pigem ongi nii, et ideid ja teha tahtmist on tõesti igas valdkonnas, aga teha jõudmist igale poole ei jagu. Kui inimesed teevad oma vabast ajast ja rahast, siis ei saa nõuda, et kõik oleks kogu aeg viimase peal.

ERGO: On just nii, nagu ta on välja kukkunud, ja mis parajasti lõkkele lööb. Või mis on ka mõne üksiku konkreetse inimese huvi või südameasjaks võetud teema. Kõikidel inimestel ei ole soodumust tegeleda ühiskondlike asjadega. Mõned teemad on jäänudki kõrvale, inimesed on väsinud või ära vajunud. Samas on ka loomulik, et tegevus toimub rohujuure tasandil ja vastavalt vajadusele. Kui siin on hulk lapsemammisid, kes tahavad lastehoidu korraldada, siis nad teevadki selle ära. See ei ole ülevalt poolt sugereeritud lahendus, et me peame midagi tegema. Üksikisikute tugev tahe ja initsiatiiv, ei tea kust tulev tahtmine on see, mis paneb asjad liikuma.

Teil tundub selgelt oma näoga linnaosa olevat. Millest Supilinn ja siinsed inimesed kokku on pandud?

HEIKI: Ta on hästi kirju. Aga vähemalt siimaani on olnud suurem osa siinsetest elanikest ühiste väärtusorientatsioonidega, mis ütlevad, et nii nagu on, ongi hea ja me ei taha siia mingeid väga kaasaegseid asju. „Hoidmine“ on märksõna, mis ühendab väga erineva sotsiaalse tausta ja haridusega erinevate elualade inimesi. On üks idee ja vaimne asi, mida ei saagi käega katsuda

Rahvaluuleteadlane ja muusik
ERGO-HART VÄSTRIK
oma kodumaja tagatrepil Herne tänaval

Foto: Vahur Puik

ega sõnastada, aga see on niivõrd tugev, et ta tõmbab inimesed enda poole. Siin on muidugi keskkond ja vaimne pool nii lahutamatu üksteisega koos, et ei olegi võimalik vahet tõmmata.

ALIIS: Huvitav, et keegi ei suudagi Supika olemust ammendavalt sõnastada. Samas saadakse sellest uskumatult ühte moodi aru. Oleme omavahel rääkides tihti jõudnud järeldusele, et me ei peagi mõnesid asju väga põhjalikult läbi arutama, sest me mõtleme nii ühte moodi.

HEIKI: Näiteks kui korraldasime küsitluse, millised peaksid siia ehitatavad uued majad välja nägema ja milline peaks olema Supilinna tulevik, siis oli tulemus väga ühtlane. Saime üle kolmesaja vastuse ja enamikele küsimustele andis ligi neli viiendikku sarnaseid vastuseid. Teine märksõna võiks olla „Supilinna arenduskava“. Saime ta valmis sellisena, nagu tundus, et ta võiks olla, panime kodulehele üles ja ei mingit kriitilist tagasisidet. Samas, kui on olnud mõni väikene asi, mis tundub tõesti vale ja valuline, siis on list täis ja punane. Kui mõni asi ei meeldi, siis enamasti ei meeldi ta paljudele. Mingisugune ühtsus on siin inimestes küll, keskeltläbi rohkem kui mujal.

ERGO: Kui Supilinna keskkonda vaadata, siis on Karlova või Tammelinnaga võrreldes rohkem ruumi. Nagu Mari-Ann Rimmel ütles, et on lapsel sopalomp, kuhu kevadel jalgupidi sisse minna. Selline lõpetamatus on omaette väärtus – on ruumi, mida täita, ja seda vaimselt, mitte kinnisvaraga ... Ja kindlasti inimesed. On inimesi, kes ei suuda ega taha Supilinnas elada. Pead olema väheke vabameelsem. Tahad või ei taha, pead ikkagi seedima seda alatasa Herne poe kõrval jorisevat seltskonda. Sa pead millestki üle olema või saama, olema tolerantsem. Nende jõmmidega toimub selline kooseksisteerimine printsiiбил „mina ei sega sind ja sina ei sega mind“. Tundub, et on mõlemapoolne aktsepteerimine. Pigem hoiavad nad siia tulnud „gastrolöörid“ eemal.

Natuke on ikka agulihõngu ka. Kõigil lastel ei pruugi olla kõige parem taust, neil võib olla kodus probleeme, aga lapsed on nad ikkagi ja tänaval mängivad ikkagi. Ja nad ei ole kammitsatud. Mulle tundub, et Tammelinnas või Karlovas on justkui kohustus olla „korralik“, aga siin seda ei ole. Lihtne on öelda, et ah, see Supilinn on üks asotsiaalne värk ja seltskond. Kui ülikooli tulin, siis sõbrad, kes siin elasid, viskasid nalja, et siin on üliõpilased, pensionärid, kriminaalid ja prostituudid. See võis olla mingi äravajumise periood nõukaaja lõpus, et siin andis tooni üks või teine. Olles siin nüüd rohkem suhelnud ja inimesi näinud, tean, et siin on olnud oma tugev elanikkond, teadlik seltskond.

Avatum suhtlemine ka. Tähtveres on ka majad ühiste hoovidega, aga siin on minu arust selge vahe sees. Naabritevaheline suhtlemine on seal reserveeritum, igal ühel on oma privaatne aianurk ja eriti palju läbi ei käida. Siin on kuidagi teistmoodi, inimesed ongi justkui tulnud teistsuguse hoiakuga.

HEIKI: Mulle tundub, et Supikas kestab edasi miski asi, mis mujal on kogu selle massikommunikatsiooni ja infoühiskonnaga ära kadunud, kus kommertsiaalne kiht ja raha on peale tulnud. Aga siin on mingi hästi vana kommunaalne küla-asi justkui aegade

algusest praeguseni püsinud. Tal on kindlasti sügav ajalooline mõõde.

ERGO: Seda ilmestaks üks seik, mis mul siin ühel õhtul oli. Käisin all keldris õunamahla toomas, keerasin ukse lukku ja unustasin tule põlema. Seda oli keldriaknast näha ja tänavat mööda tuli üks vindine mees, kes ütles: „Kuule, poiss, sa jätsid tule põlema, kustuta ära. Ma olen elektrik, mul jäävad kõik need asjad kohe silma.“ Täiesti juhuslik, esimest korda näen, parajalt jopsis vend läheb mööda ja ütleb. See on tore elu, kui inimesed suhtlevad ja on sõbralikud.

Mulle tundub ka, et siin on natuke teistsugune aeg ja olemine võrreldes mõne muu linnaosaga.

HEIKI: See on see rahu, mis siin on. Suuresti ka tänu sellele, et siin ei ole suuri ärisid, eriti neid uusi kaasaegseid asju, ei ole suurt liiklust ega kiirelt läbivoolavat inimmassi.

ERGO: Mul käis külas üks tuttav Hollandist, kes õppis Soomes mööblidisaineriks. Olime vahetusüliõpilastena Soomes koos, sattusime ühes toas elama. Teda huvitasid uued piirkonnad ja ta tuli ükskord minuga Eestisse kaasa. Ta oli päris lummatud meie akendest paistvatest vaadetest. Tema jaoks oli kujuteldamatu, et siin ei ole ühtki täisnurka ja et ükski tasapind ei ole teisega parlanksis, kõik on täiesti omasoodu. „Kui ma püüaksin seda kirjeldada oma arhitektist sõbrale, ta ei suuks, et see on võimalik.“ See oli tema kommentaar vaatele kevadise Supilinna akendest.

Liiguks nüüd veidi asjalikuma teema peale. Kuidas seltsis otsuseid tehakse?

ALIIS: Juhatus peab seltsi esindama, juhtima ja vastutama. Aga alati kui tundub, et tegu on otsusega, mis võib tekitada mitut pidi arvamusi või mille peaks läbi rääkima, on juhatuse liikmed kirjutanud listi ja küsinud arvamusi, et saaks asja ka laiemalt arutada.

Kes teil juhatuses on, mis tausta või haridusega inimesed? Kas see on teadlikult kokku pandud?

HEIKI: Ei ole, täitsa juhuslikult.

ALIIS: Meil alles olid uue juhatuse valimised juuni keskel. Kes seal siis on ... Mina olen jurist, Mart on linnaplaneerija, Heiki ajaloolane, Ergo rahvaluuleteadlane ja Kalle Sõber majandusharidusega inimene, kes tegutseb IT-vallas. Eelmises juhatuses oli maastikuarhitekt Nele Nutt ja filoloogi haridusega Asko Tamme, kes juhib Tartu linnaraamatukogu. Me ei tahaks, et juhatuse suhtleks ja teeks otsuseid ainult omakeskis. See oht on olemas. Praegu oleme korraldanud nii, et juhatuse infolistis on ka kõik need, kes olid eelmises juhatuses, ja need, kes kandideerisid nüüd, aga ei saanud valituks. Ühed küll vastutavad juriidiliselt seltsi eest ja neid siis sanktsioneeritakse, kui midagi valesti on, aga teised on täiendav ajustrust, kes saavad mingid asjad enda peale võtta, kui vaja. Praegu on laiendatud juhatuse liikmeid kokku üheksa.

Supilinna seltsi ajaloo-ja pärimustoimkonna vedaja arheoloog
HEIKI VALK

Foto: Vahur Puik

Kas teil juhatuses vaidlusi ka on olnud? Mis on kõige rohkem erimeelsusi tekitanud teemad?

ALIIS: Ma ei arva, et on kindlad teemad. Pigem on asi suhtumises. Vaidlused tekivad üldiselt selle üle, mil määral minna kompromissile. Me teame, mida me tahame, aga kuidas seda saavutada? Kas sammugi tagasi astumata või pigem mingite pehmemate meetoditega? See on koht, kus me alati natuke vaidleme. Ja mõnikord vaidleme ka väljendusvahendite üle. Oleme ühel nõul näiteks selles, et linnavalitsus või keegi teine partner on teinud mingi asja valesti, aga kui kriitiliselt ja teravalt peale minna? Osa inimesi arvab, et peaks olema lõputult heatahtlik, teised jälle ütlevad, et tuleb otse öelda, kui teine pool on eksinud.

Kui suurt osa siinsetest planeeringutest ja elukeskkonda mõjutavatest otsustest teil on õnnestunud jälgida? Mida on teil õnnestunud positiivselt mõjutada ja mille peale pole jaks hakanud?

HEIKI: Seni ei ole erilist edu olnud väikeste planeeringutega. Meid on ka lihtsalt petetud. Arendajate käest oleme siin kahel juhul täiesti otseses mõttes petta saanud. Tähtvere 3b puhul oli see Eesti Ehitusarendus ja Herne 42 juures Albatrek. See on faas, kui meie oleme mingi asja protestinud ja seisma pannud ja algavad läbirääkimised. Lubatakse ühte, tehakse väga hea nägu, meie võtame oma nõudmised tagasi ja siis on arendaja läinud ja lasknud ehitada ikka niimoodi, nagu ei olnud kokku lepitud. Siit kogemus, et ühtegi suulist kokkulepet ei või usaldada. Kinnisvaraarendajat ei või usaldada. See on siiani meie elukogemus.

Aga paar asja on hästi ka läinud ja need on suuremad. Mõlemaid pooli rahuldav kompromiss saavutati Herne tänava väljaehitamisel. Algne plaan oli Herne tänav lausasfaldi alla panna – sõidutee ja kõnniteed ka. Sel teemal oli kaks aastat tagasi linnaga hästi tõsine ja põhimõtteline väitlus. Nüüd on see keskne telgtänav saanud rahuldava välimuse. Ta pole küll päris see, mida me tahtsime, aga natuke enam on muud katet peale asfaldi.

ALIIS: Herne tänavale tuleks Heikile monument püstitada, sest tema ajas seda asja idioodi järjekindlusega. Mitte keegi ei uskunud, et sellest midagi tuleb ja praktiliselt oldi loobunud. Olid küll vanade munakivide tänavalt ülesvõtmise ja kokkukogumise aktsioonid, aga enamiku teadvuses ikka nii, et võtame nad sealt ära, äkki vähemalt kusagil mujal saab kunagi kasutada. Heiki oli see, kes lõpuni uskus ja ajas asja ka siis, kui see tundus täiesti lootusetu. Kui tema ei oleks seda enda peale võtnud, ei oleks ka selts võtnud ja tulemust ei oleks tulnud.

HEIKI: Teine hea asi on see, et enamuse Supilinnast sai miljöövärtusliku ala staatuse. Kuigi see on praegu üks suur mull, selle mõiste sisu ei ole Tartu uues üldplaneeringus avatud. Ta on lihtsalt „miljöövärtuslik ala”. Aga asi seegi. Jutt oli, et uue ehitusmäärusega täpsustatakse, mis on miljöövärtusliku ala sisu, aga nüüd andis õiguskantsler hinnangu, et omavalitsuste ehitusmäärused ei ole seadustega kooskõlas, ja asi on jälle ripakile jäänud. Siiski on lubatud, et Supilinna arenduskava ja seal olevad keskkonnanõuded lähevad sisse tulevaste teemaplaneeringusse. Mingisugune

õiguslik vihmvvari on ikkagi saadud sinna, kus seda enne peal ei olnud. Kui teemaplaneering nüüd tuleb, peab sellesse panema põhilise energia. See hakkab olema alusdokument, mille põhjal igasuguseid planeeringuid ja projekte siin edaspidi koostama hakatakse. Võib ju ütelda, et selle maja nurk, katuseviil või aken ei meeldi, aga kui ei ole õiguslikku raamistust, mille alusel neid asju nõuda, siis saadetakse meid pikalt.

Oli ka üks juhtum, kus planeeringu menetluses saite tingimused kokku lepitud, aga pärast neid muudeti ja sellest avalikust kokkuleppest astuti üle.

HEIKI: See oli seesama Herne 42. Tunnistati, et on tehtud viga, et vead ei kordu enam, aga ega seda viga sellepärast parandama ei hakata.

ALIIS: Selle vaidlusega tuli meie jaoks esile palju-palju laiem probleem Eesti ühiskonnas. Milline on üldse kodanikualgatuse korras loodud ühingute staatus ja millised on nende õigused? Ühelt poolt on riigikogu võtnud vastu kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni ja juttu on igal pool hästi palju. Aga kui realselt hakata vaatama, millised õigused on juba toimival kodanikeühendusel oma põhikirjaliste eesmärkide eest seismisel, antud juhul meil Supilinna elukeskkonna säilitamisel ja arendamisel, siis ilmneb, et eriti polegi. Haldusmenetluses peab olema isiku õigusi rikutud, et ta saaks mingit otsust vaidlustada. Tartu linn ütles meile Herne 42 maja peale vaide esitamise kohta, et see ei riku seltsi õigusi. Nii et isegi kui midagi on tehtud seadust rikkudes ja meie huvide vastaselt, siis selgub ikkagi, et kodanikeühendusel, kes seisab oma põhikirjaliste õiguste eest, ei ole tegelikult võimalik sellise otsuse peale kaevata.

Teie ei lähe siis Arhusi konventsiooni alla ka mitte?

ALIIS: Oleme üritanud vaidlustada Supilinna kavandatavat meelevaldset ehitustegevust sel alusel, et see kahjustab inimeste elukeskkonda, kuid oleme saanud vastuse, et keskkonna all peetakse silmas kitsalt looduskeskkonda. Eesti seadused või vähemasti nende tõlgendused on sellised, mis ütlevad, kodanikeühenduse huvi ei ole põhjendatud ja piisav huvi otsuste vaidlustamiseks. See on hästi valus koht, põhimõtteline konflikt.

Kas seltsil on linnavõimude silmis rohkem kaalu kui üksikisikul?

ALIIS: Õiguslikult võib-olla ei ole. Aga ajakirjanduse veergudel oma mõtteid väljendades või linnaga suheldes on ikka vahe sees, kas partner on keegi kodanik X või selts. Ma arvan, et seda me tunneme küll, et läbi seltsi ajades on asjal rohkem jumet.

Millisena te Supilinna tulevikku näete?

HEIKI: Väga palju sõltub sellest, kui palju juurde ehitatakse, kui palju teda tihendatakse, sest iga tihendamine võtab miljööst tüki ära. Kui palju õnnestub seda piirata. Praegu on õnneks

Tartu üldplaneeringus sees miljööväärtusliku ala krundistruktuuri säilitamine. Kuigi siin ütleb jällegi linna üldplaneering ühte, aga praktika on teine. Krunte tükeldatakse, isegi soositakse kruntide tükeldamist ja uute tänavate rajamist. Õigusaktid on täiesti üksteisega vastukäivad. Ja linnavalitsust see vastuolu ei sega. Linna üldplaneering ütleb, et hoiame, aga Supilinna üldplaneering ütleb, et teeme siia kuus või seitse uut tänavat, lammutame hästi palju maju maha, tihendame hoonestuskrunte ja suurendame elanike hulka. Ei ole kellegi mure, et on kaks vastuolulist dokumenti, mis mõlemad kehtivad.

ERGO: Inimesi tuleb Supilinna juurde ja ehitatakse ka. Täiel määral pole võimalik kätt ette panna ja äkki tekib millalgi selline kinnisvaraarendaja, kes soostub tegema miljöösse tõeliselt sobivaid maju. Loodan, et uued elanikud saavad aru, kuhu nad on tulnud, ja hakkavad väärtustama seda, mis on siin omanäolist ja vanamoelist. Meie kõrvalmaja uued omanikud lasevad arendaja kokuhoidmise pärast pandud traataia ära vahetada, sest nad saavad aru, et see ei sobi siia. Või on isegi nii tarmukad, et vaatavad, et neil pole nii suurt parkimisplatsi vaja, võtavad osa sellest üles ja teevad sinna lillepeenra või istutavad õunapuud. Ma ootan väga seda, et plastaknaid puuakende vastu tagasi hakataks vahetama. Ühe maja puhul olen seda juba näinud ja ükskord saame seda veel laiemalt näha. Inimesed, kes on progressiusus midagi suure hurraaga teinud, saavad jalad alla ja targemaks või vahetavad majad omanikku. Kellele siin ei meeldi, lähevad ära ja tulevad need, kellele meeldib. Kui meil naabermajas aknaid vahetati, siis võtsime vanad aknad kõik enda juurde pööningule. Lengid saeti kahjuks puruks, aga aknad on väga tugevad. Heakord tuleb ka ja kõik muutub paremuse poole. Inimesed panevad energia sisse.

Kui arendajatele midagi öelda, siis mis võiks olla seltsi sõnum?

ERGO: Nad peaksid seda kanti armastama ja hindama enam kui tulusat investeringut, kus odavalt osta, arendada ja kallilt maha müüa. Hea oleks, kui need inimesed mõistaksid koha vaimu, olemust, mis selle fenomeni loob. See on midagi linliku miljöö ja küla vahepealset. Kui arendaja ehitab kogu krundi maja täis ja reklaamib seda internetis kui elukeskkonda roheluses, on see nonsens. Nad ehitavad siia parasiitmaju, kellel on rohelus teiste aedade ja teiste suurte kruntide arvelt. Nad võiksid mõista, et haljastusse investeerimine on ka osa keskkonnast ja nemad peaksid samamoodi sellest osa võtma. Aga kuidas nad sellest aru saaks? Kõige parem oleks, kui mõni arendaja elaks ise siin, teeks miljöö ja rütmiga sobivaid asju. Või oleks inimesi, kellel küllalt raha, kes armastaksid seda kanti ja tuleksid siia elama. Nagu Herne 34 elavad Intsid – ma näen, missuguse hoole ja armastusega need inimesed tasahaaval vana maja taastavad.

Kas teil on lõpetuseks rääkida millestki, mida ma küsida ei osanud?

ALIIS: Minul on hinge peal Supilinna ja Tartu linna vastandamine. Justkui oleks Supilinnal ja Tartu linnal erinevad huvid. Meie aru-

saam on, et Supilinn on väga palju ja eelkõige Tartu linna huvi. Ja kui meie midagi nõuame, siis meil ei ole mingit spetsiifilist Supilinna huvi, vaid me oleme need, kes väga armastavad Tartu linna oma kodulinnana ja tahavad, et Tartu oleks tore koht koos oma Supilinnaga. Linn ja tema elanikud on rikkamad, kui siin on üks huvitav nähtus, mille võrra linn on mitmekesisem ja millele saab toetuda. Välismaalased oskavad seda kohe väärtustada, aga kummaline, et me ise ei oska tähelepanu pöörata. See oleks võinud olla ka teemaks, kui Eestile kultuuripealinna valiti. Siis ei mainitud Supilinna üldse, kuigi muidu seostatakse Tartus huvitavat ja loomingulist tihti just Supilinnaga. On jäänud mulje, et Tartu linnavalitsus tajub meie linnaosa pigem murena, mitte aga potentsiaali, võimaluse või uhkuse. Seda viimast tuleks rohkem märgata.

14. oktoobril 2002 andis Võrumaa Keskkonnateenistus OÜ-le Ketäl Võru välja kaevandusloa vähelagunenud turba kaevandamiseks Urvaste vallas Ess-soos, olles sellest enne avalikkust teavitanud internetiportaalis Ametlikud Teadaanded. Kohalike elanikeni jõudis info kaevandusplaanide kohta ligi 2 aastat hiljem. Et osa Ess-soost oli 20 aastat tagasi kaevandatud, teadsid inimesed, kuidas kaevandamine sood mõjutab. Kuna vana kaevandus oli veel ammendamata ja rekultiveerimata, pidasid nad uue soo kasutuselevõttu enneaegseks ja läbimõtlematuks sammuks. Asjaga lähemalt tutvudes selgus, et kaevandamisega kaasnevaid keskkonnamõjusid ei olnud hinnatud.

Airi Hallik-Konnula, kes kaevandamise plaanist küla-koosolekul kuulis, võttis ühendust Kuldre kandist pärit **Helina Kärjbergiga** ja koos asutasid noored naised Ess-soo eest seismiseks seltsingu Roheline Urvaste. Nende poolt soo kaitseks algatatud kohtuasi jõuab sel sügisel riigikohtusse. Räägime Airi ja Helinaga soost ja inimestest Kärjulas, Ess-soo külje all asuva talu õuel.

„Et kaevandamise üle otsustada, oleks vaja kompleksseid uuringuid.”

Mis kandist te pärit olete ja mis teid Ess-sooga seob?

HELINA: Mina sündisin Urvaste vallas Kuldres, elasin seal põhikooli lõpuni. Siis läksin edasi õppima Tartu Tamme gümnaasiumi, hiljem ülikooli bioloogiat. Kokku olin Tartus üheksa aastat, aga vaheajad veetsin ikka maal.

Airiga saime tuttavaks sel suvel, kui olin ülikooli lõpetanud. Ess-soo on sidunud mind ka ühe armsa inimese – Allariga, kellega praegu koos elame ja Ess-soo äärde Kärjulasse maja ehitame. Loodusega on mul sügav side olnud. Oluline on minu meelest ka tunnetus, mitte ainult teadmised.

AIRI: Mina olen siinkandis suhteliselt uus inimene, selle aastatuhande algusest. Ess-soos ei olnud käinud enne, kui sai ootamatult teatavaks, et sood jälle kaevandama tahetakse hakata. Aga rabadega seovad mind lapsepõlvemälestused murakalkäikudest Mulgimaal Lakesoos ja kogu müstika selle ümber.

Ess-soo kohta olen kuulnud päris huvitavaid legende ja mälestusi. Siin soos olid kunagi vanad turbakuurid, kus metsavennad ennast varjasid. Meestega, kes oli saadetud metsavendi välja ajama, peeti kõvad lahingud maha. Väljaajajad olid korralikult peksta saanud. Raba oli metsavendadele varjamiseks päris hea koht, suviti oldi nendessamades turbakuurides.

Ise olen suhteliselt praktiline maainimene ja sohu kipun ainult siis, kui seal parasjagu midagi söödavat kasvab. Kui on oht, et murakad ja jõhvikad lähikonnast inimtegevuse tõttu ära kaovad, siis olen valmis tegutsema küll. See valmidus ei puuduta ainult sood.

Mis Ess-soos omanäolist on?

HELINA: Soos elab essütaja – on olnud mitmeid kordi, kus oleme inimestega metshaldja jälgedesse sattunud ja ringiratast käima hakanud. Aga muidu on Ess-soo väga huvitav sellepolest, et seal

saab vaadelda raba tekke erinevaid staadiume. On madalsood, siirdesoo ja kõrgraba, ja vana, ammendamata kaevandus. Kogu soo pindala on 320 hektarit, vana maardla all on sellest umbes kuuekandik. Kaks laukasilmal on ka. Eerik Leibak leidis välitööde käigus, et soo lääneosas paiknev hästi säilinud villpea-turbasambla-siirdesoo on kõrge loodusväärtusega. Ess-soos on ka peenraälveraba, mida Lõuna-Eesti kõrgustiku väikesoode hulgas pole just tihti.

Miks te kaevandamisega nõus ei taha olla?

HELINA: Soode taastamine on väga pikk ja kulukas protsess. Kaevandatud raba ei saa iialgi olema samasugune nagu enne kaevandamist. Ess-soo vana maardla põhjal võib näha, kuidas suur must väli on seisnud aastakümneid, ilma et taimestik ise taastuks. Kuivenduskraavid on kinni ajamata ja turvas lihtsalt laguneb. Hämmastav, et turbast räägitakse ikka kui taastuvast loodusvarast. Aeg oleks juba hakata tõsiselt võtma uuringuid selle kohta, kui palju rabasid on turba kaevandamise tõttu hävitatud ja kui suurt keskkonnareostust kaevandused endast kujutavad.

Urvaste kandist on teada ka üks 17. sajandil toimunud looduskaitseaktiiv – Urvaste pastori Johann Gutsblaffi üleskirjutatud juhtum sellest, kuidas talupojad Võhandu jõe reostamise pärast mässu tõstsid ja mõisniku vesiveski maatas tegid. Kas see oma koduümbruse eest seismine ongi selline pikkade juurtega kohalik eripära või olete oma suhtumisega seal praegu erandlikud?

AIRI: Võhandu algusots kannab ju siiani Pühajõe nime ja ilmselt tuleb toonase vesiveski vastase mässu põhjusi otsida meie mui-nasusundist. Looduse peale mõtlemine ongi ehk tugevam neis paigus, kus ühed ja samad põlvkonnad on elanud aastasadu ja ümbritsevaga rohkem ühte kasvanud.

Võrumaal Urvaste vallas Ess-soo kaevandamise vastu kohtusse läinud
seltsingu Roheline Urvaste asutajad
HELINA KÄRGENBERG ja **AIRI HALLIK-KONNULA**
kogunenud kohtumaterjalidega

Foto: Vahur Puik

HELINA: Pühajões olid piksejumala ohverduskohad. Seetõttu on arusaadav, miks inimesed oma koduümbrust kaitsesid. Kohalikud inimesed ja omavalitsused peaksidki seisma oma kodukandi eest. Siis oleksid asjad rohkem tasakaalus. Sest see on meie elamise koht – meie valikud ja meie vastutus. Kokkuvõttes saab seda laiendada kogu maailma hoidmisele, arvestades omavahelisi seoseid. Kui ma sõidaksin pidevalt lennukiga Saksamaale keskkonda kaitsma, oleks see kokkuvõttes keskkonnale kahjulikum kui saadav kasu. Pidevalt tuleb oma tegevust ja otsuseid analüüsida. Inimesi on igasuguseid: neid, kes julgevad enda ja oma kodukoha eest seista, aga ka neid, kes sellest eriti ei hooli. Mulle tundub, et see kõik ongi tunnetuse ja veendumuste küsimus.

Kuidas sellise kodanikualgatus korras ette võetud protsessi sees olla on? Mida te õppinud olete?

AIRI: Mina olen õppinud hindama ümbritsevate inimeste toetust ja elukogemust. Olen õppinud juriidilisest keelest rohkem aru saama ja suhtuma kriitilisemalt seadusandlusse ja ametnikesse. See ei tähenda, et tingimata halvemini, aga seadused ei ole enam nii autoriteetsed, sest olen hakanud nägema seal „auke“ ja tõlgendamisvõimalusi ja seda, mida tuleks nende parandamiseks teha. Konkreetsel juhul oleks abi sellest, kui muuta keskkonnamõju hindamise seadust. Kohustusliku keskkonnamõjude hindamise alamkriteerium, 150 hektarit, on Lõuna-Eesti pisikesi soid-rabasad arvestades liiga suur. Seadus ei taga seda, et suurt raba ei kaevandata 100hektariste juppide kaupa. Oleme kohtus rõhutanud seda, et kui Ess-soo rikutud ja veel kaevandamata rabaosa kokku liita, siis on tegemist enam kui 150 hektari suuruse alaga. Kaasamise osas ütleb maapõueseadus, et arendaja võib korraldada avalikke arutelusid, ometi peaks kogukonna otsustusõigus sellistes küsimustes minu meelest olema endastmõistetav!

HELINA: Need juriidilised terminid ... Kui lugesime esimest vaiet, mille Kärt Eestimaa Looduse Fondist koostas, oli tõesti nii, et loed kolm korda läbi, enne kui aru saad. Kohtuasjad on väga keerulised ja sõnastus on väga tähtis, eriti veel siis, kui vaja meediat teavitada.

Ka olen õppinud hindama selliste ühenduste tugevust ja jõudu. See on väga suur asi, kui tunned, et samamoodi mõtlevate inimeste tugi on taga. Mõõnaperioodidel toetatakse üksteist ja mitmekesi märkab rohkem, tekib ideid ja mõtteid. Ise olen pidevas arengus, õpin, kuidas elada keskkonnasäästlikumalt.

Teiesuguseid inimesi peetakse üsna sageli ülekeenud emotsioonidega puukallistajateks või vastalisteks, kelle eesmärgiks on arengut pidurdada. Millist suhtumist teie enda suhtes kogenu olete?

HELINA: Nii- ja naasuguseid. Oma pere ja lähikond toetavad, ema ja vend on isegi seltsingu liikmed. Urvaste vald on ka meid toetanud, andnud raha õigusabi jaoks ja kirjutanud toetava kirja. Häid sõnu on tulnud keskkonnaametnikelt, isegi sellest samast teenistusest, kellega me kohut käime. Meie tegutsemine on ko-

halikke inimesi vist ka natuke teistmoodi mõtlema pannud. Pärast vallalehes ilmunud prügiartiklit oli üks inimene Airile öelnud, et peaks ka ikka prügikasti tellima, mis ma seda prügi metsa alla vean.

AIRI: Inimestelt oleme palju tuge saanud. Valla suhtumine on üsna positiivne, aga passiivne. Samas ei ole see suhtumine ka alati heatahtlik. Me oleme teinud nende aadressil palju kriitikat ja see muidugi ärritab. Mõne vallalehes ilmunud teravama loo peale on isegi paar korda vaibale kutsutud.

Sellist hoiakut, nagu keegi teine otsustaks meie eest, on siin üldiselt palju. Enamik vallaametnikke ise siin ei ela, see võib üks põhjus olla, miks ei olda huvide kaitsel aktiivsemad.

Nukraks teeb see, et ametiasutused ei taha kodanikeühendustele eriti avalikku tunnustust või toetust anda. Enamik külaseltse, mida ma tean, kogevad läbipõlemistunnet. Kõigil on ju oma tööd ja tegemised ning kui panustada veel vabatahtlikult kogukonna elu arendamisse, siis kusagilt peab ka energiat saama. Paljud inimesed saavad seda ikkagi tunnustusest ja toest.

HELINA: Tore on see, et oleme teistelt keskkonnaühendustelt tuge ja tunnustust saanud. Suhtleme Paluküla hiiemäe kaitsjatega. Kui kohtuistung on tulemas, siis jälle kirjutame ja elame üksteisele kaasa. Selline võrgustik on tõesti tekkimas. Kui Paidra järve kalda täisehitamise oht oli, pöörduti meie poole. Seal kogukonnas on Kait Tamra üks vägev inimene. Ahto Kaasikult RannuSoo Kaitse Seltsingust saime ka palju abi ja nõu, kui oma seltsingut asutasime ja soo kaitseks esimesi samme astusime.

Te ise olete päris palju aega seltsinguga tegelemisse pannud, mida see teile tagasi annab?

AIRI: Tegelikult on see tore!

HELINA: Seltsing on liitnud siin- ja säälpool orgu olevad inimesed. Olen tänu seltsingule tutvunud väga vahvate inimestega, kellega muidu poleks nii tihedalt suhelnud. Ja kõik need rabaretked, mis on olnud, ning jõulupidu, mardi- ja kadrisanditamine!

Tegelikult ei jõuakski nii, et kogu aeg võitled. Mõõnaperioodid tekivad ületöötamisest ja halbade uudistest niikuinii. Viimane koosolek Airi ja Marguse pool oli tore ja asjalik korraga. Mõtlesime koos, kuhu seltsinguga edasi peaks liikuma, mis on meie tugevad ja nõrgad küljed.

AIRI: Meie poole pöördutakse ka igasuguste muude probleemidega, viimati kaevati, et lavka peal müüakse aegunud kaupa. Seltsingu liikmetele on teada antud veel masuudireostusest, õhusaastest, raudteerööbastest metsas, kahtlastest raietest ja kruusaveost. Öeldakse, et teie olete hakkajad, saate ehk midagi teha. Aga igal inimesel tuleb ise seda vastutust ja kohustust tunnetada. Me kõik kanname ise vastutust oma tegude eest ja maailma muutmine saab alguse eelkõige endast. Oma suhtumiste, mugavuste ja muu sellise muutmisest.

Mida te oma kohtukaebuses nõudsite ja mille üle vaidlus käis?

AIRI: Seda menetlust ei ole korralikult avalikustatud. Inimestel ei ole tegelikult olnud võimalust kaevandusloaga tutvuda ja seisukohti võtta.

HELINA: Soo tervikuna on uurimata ja see on põhjus, miks oleks tarvis keskkonnamõtjude hinnangut. Keskkonnateenistus võttis aluseks Jaanus Paali inventuuri, mis tehti 1997. aastal, aga see puudutas väga väikest osa soost, nii et neil polnud kaalutusotsuse tegemiseks piisavalt teavet. Ja loa väljastajal puudus uue ala kasutuselevõtuks valla nõusolek. Vald oli andnud nõusoleku vana kaevandusala ammendamiseks, aga see on ju teine asi.

Kohtuasjas olete saanud õigusabi Kärt Vaarmarilt Eestimaa Looduse Fondist. Kuidas teil temaga koostöö on läinud?

HELINA: Väga hea koostöö on olnud. Kärt on super! Ta on tõesti. Ja selline keskkonnaõigusabi on äärmiselt vajalik. Kui saime teada, et kaebused on edasi riigikohtusse esitatud, oli tal ainult neli päeva aega, et vastuseid koostada. Hästi põhjalik töö, see on täiesti hämmastav, arvestades nii lühikest aega. Kärt aitab meil ka juriidiliselt seltsingut luua.

AIRI: Ilma temata oleks väga raske olnud.

HELINA: Õudsel raske. Kui ühe istungi ajal Kärt välismaal oli ja me ise ennast esindasime, siis tundsiime kohe, et suur tugi on puudu. Vastaspool vaidlustas mitu korda ka seda, et kaebuse esitab mingi suvaline kodanikeühendus, kellel endal soo-äärseid kinnistuid ei ole.

Kellelt te väljastpoolt veel abi olete saanud?

HELINA: Võtsime ühendust paljude oma ala spetsialistidega. Kõigepealt muidugi Jaanus Paaliga, kellel palusime täpsustada 1997. aasta inventuuri eesmärki. Ess-soo kohta saime ekspertarvamused veel Eerik Leibakult ja Mati Ilometsalt. Tarmo Evestus ja Sergei Põlme käisid linde uurimas, Piret Lõhmus samblikke vaatlemas. Nemad on kõik vabatahtlikult käinud. Palju tulebki endal üha uuesti ja uuesti ühendust võtta, et kokku leppida. Spetsialistid on tavaliselt aja leidmiseks väga hõivatud. Ehkki ikkagi ei saa veel öelda, et soo oleks nüüd läbi uuritud, on meil palju rohkem väärtuslikku infot selle kohta, kes soos elavad ja mis Ess-soo eripära on. Aga selleks, et kaevandamise üle otsustada, oleks siiski vaja kompleksseid uuringuid.

AIRI: Inimesed aitasid ka allkirjade kogumisel – Helina vend korraldas seda Tartus, kaks Saarepeedi koolitüdrukut käisid oma vallas ja rääkisid soode kaevandamise mõjust, saatsid meile terve ümbrikutäie allkirju ja armsa kirja. Tallinnas kogusid allkirju Eliko Petser Rohelise Merivälja seltsingust, Harri Tamm ja Peter Gornischeff, kellest sai hiljem ka seltsingu liige.

Kuidas te kohtuskäimise rahalise küljega toime tulete?

HELINA: See ei ole odav lõbu. Pealegi saime õigusabi ELFilt suuremas osas tasuta. Aga kui paljud sellist abi saavad? Vahe-

peal olid ka telefoniarved meeletud, sest oli nii kiire, et ei olnud lihtsalt aega meili kirjutada. Siin ei ole veel püsiühendust ja iga päev internetti ei saa. Kui materjale meiliga ei saa saata, peab kokku saama. Sellele kulub nii aega kui ka raha. Kohtukulused käisime ise tasa teenimas – jõululaadal omatehtud käsitöö, saia-keste, kohvi ja taimetee müügiga ja suvistel üritustel ka. Õnneks on meile ka raha annetatud.

Kas teil on alternatiivseid plaane, kuidas inimesed Ess-sood kasutada võiks, nii et seda ei kahjustataks?

HELINA: Tahame teha ettepaneku, et soo võetaks kohaliku tähtsusega kaitsealaks, sest ta väärrib kaitset. Oleme mõelnud matka- ja õpperadade tegemise peale. Siin on siirdesoo, raba ja laukad, saaks näidata soo erinevaid arengufaase. Ja vana kaevandusala juures näitaks, mismoodi kaevandamine ja kraavitamine seda ala mõjutab.

Mida Roheline Urvaste veel peale Ess-soo kaitsmise on teinud või tegemas?

AIRI: Läksime mullustele valimistele ja saime volikogus kolm kohta. Kaudselt on seltsinguga seotud ka arengu- ja keskkonnakomisjoni teke. Püüame end päevakajaliste keskkonnaküsimustega kursis hoida, aga anname endale aru, et väga mahuka asjaga ei jõua praegu Ess-soo kõrvalt tegeleda. Vallalehes oleme ka keskkonnanalaseid artikleid avaldanud.

HELINA: Eelmisel aastal käisime Roheliste Rattaretkel rääkimas soodest ja turba kaevandamisest, oleme koostanud Urvaste valla turismiinfo voldiku, osalenud turismiinfomessil ning talgutel. Edaspidiseks missiooniks võiks olla teavitustöö. Tahaks korraldada veel keskkonnapäevi, kodulehe valmis meisterdada ja matku teha. Arengu- ja keskkonnakomisjonil, kuhu kuulub ka kaks seltsinglast, on praegu käsil Vaabina ja Uue-Antsla põlispuualleede kaitse alla võtmine. Aga praegu suvel kogume energiat, sest sügisel saame teada riigikohtu otsuse.

Kui teil kaevandajatele mingi sõnum oleks, siis mis see võiks olla?

HELINA: Inimesi tuleks paremini kaasata. Kutsuda vallaametnikud, keskkonnateenistus, kohalikud elanikud kokku ja arutada plaanid ühiselt läbi. Paljude kohalike jaoks on Ess-soo osa nende maailmapildist – mitmed põlvkonnad on tema kõrval elanud, teda marjakohana kasutanud. Pärast kaevandamist jääks siia tühi turbaväli.

Aga mis säärase arutelu tulemus võiks olla – kui teie tahate üht ja ettevõtja teist?

HELINA: Selle arutelu tulemuseks oleks võinud olla ehk vana maardla ammendamine. Kuigi loodusele oleks ka see kahju teinud – kraavide taastamine ja veerežiimi muutus ikkagi. Aga kaevandamine oleks toimunud pindalaliselt kaks korda väiksemal alal kui praegu plaanis. Minu meelest on üle 2000 Eesti elaniku seisukoht,

et Ess-soo säilitamine on tähtsam kui turba kaevandamine, palju kaalukam kui ühe firma tulu.

Turvas on Eestis põlevkivi järel tähtsuset teine strateegiline energiaressurs. Lisaks kõrgele energeetilisele väärtusele on turbasood oluliseks puhta vee reservuaariks ja asendamatuks elukeskkonnaks paljudele taime- ja loomaliikidele. Turba kaevandamise ja ala kuivendamisega aga hävitatakse soos looduslik elustik ja muudetakse ümbruskonna veerežiimi. Riigikontrolli 2005. aastal avaldatud auditi järgi ületas valitsuse kehtestatud turba kasutamise aastane määr – 2 780 000 tonni – ligi viiekordselt turba aastase juurdekasvu, mis Tallinna ülikooli ökoloogia instituudi teadlaste hinnangul on kõigi Eesti soode peale kokku 400 000–550 000 tonni aastas. Kuigi turba tegelik kaevandamine on seni ilmastikuoludest tulenevalt lubatud määraast väiksem olnud, on ka see ületanud turba juurdekasvu kaks kuni kolm korda. Auditi kokkuvõttena soovitas riigikontroll keskkonnaministril peatada aastani 2025 seni kaevandamata soodele uute kaevandamislubade väljaandmine, et suunata tootmist arvukatele maha jäetud, kuid ammendamata varuga aladele ning lõpetada turbaressursi raiskamine ja säästa looduslikke soid.¹ Hoiatus mõjus ja detsembris 2005 kinnitas vabariigi valitsus turba kasutamise aastaseks piirmääraks kogu Eestis kokku 2653 tonni, millest Võrumaa piirmääraks on 39 tonni.²

Mihkel Pukk elab Tagadi külas, mille lähedusse jääva Nabala lubjakivimaardla varude vastu tunnevad suurt huvi kolm Harjumaa ettevõtet. Neist üks on juba jõudnud esitada kaevandusloa taotluse ja praegu hinnatakse keskkonnamõjusid³. Nagu ütleb Ametlikes Teadaannetes avaldatud teade, on kavandatava karjääri asukoha valikul „[---] lähtunud lubjakivi heast kvaliteedist, kasuliku kihi suurest paksusest ja maardla lähedusest Tallinna linna suhtes.”⁴ Nende eeliste kõrval tuleb arendajatel arvestada ka nelja valla omavalitsuste ja elanikega, kes on kaevandamise suhtes hoopis teist meelt. Oma piirkonna huvide kaitseks on 12 küla inimesed loonud Nabala Keskkonnakaitse Ühingu, mille esimehe Mihkel Pukiga räägime Tallinnas päev pärast keskkonnamõjude hindamise programmi arutelu.

„See tähendaks tänase looduslähedase elukeskkonna muutumist totaalseks tööstuskeskkonnaks!”

Kui suurele alale jääb Nabala-Paekna paelade, mida kaevandada tahetakse? Mitmesse valda ta ulatub?

Võimalike kaevanduste avamiseks tehakse praegu uuringuid ligi 400 hektari suurusel alal. Viis uuringuala seitsmest jääb Saku, üks Kohila ja üks Kose valda. Aga Nabala paemaardla kaevandamine võib mõjutada ka Kiili valda, sest Saku uuringualade lähim tiheasustus, mida mitu võimalikku karjääri mõjutama võivad hakata, on piiri taga Kiili vallas.

Tegu on riiklike varudega omavalitsuste territooriumil ja maa-põueseaduse järgi omavalitsustel selliste maavarade kasutamise otsustes täielikku vetoõigust ei ole. Kui omavalitsus pole kaevandamisega nõus, saab kaevandama hakata vaid vabariigi valitsuse nõusolekul. Millised plaanid omavalitsustel endil selles piirkonnas on?

Omavalitsused näevad tänase seisuga sellel alal hoopis teistsugust funktsiooni. Karjääri mõte on nende jaoks ulmeline, üldsegi

³ Keskkonnaministeeriumi andmetel on Harju maakonnas 12 killustiku toormeks oleva lubjakivi- ja dolokivi maardlat. Neist kuues – Valkla, Määra, Vasalemma, Maardu, Harku ja Rummu maardlates kaevandamine käib. Kaevandamisloa taotlust menetletakse Jägala lubjakivimaardla osas Jõelähtme vallas ja Nabala maardla osas. Eestis on kokku välja antud 26 luba lubjakivi ja dolokivi kaevandamiseks. Neid kivimeid saab kasutada ehituskiviks või killustiku valmistamiseks. Tallinna piirkonnas on kõige suurem vajadus killustiku järele ja samas ka kõige suuremad keskkonnaprobleemid ning üldsus on kindlalt kaevandamise vastu. Praktiliselt iga kaevandamisloa taotluse menetlemisel tuleb eelkõige läbi viia keskkonnamõju hindamine. Üle 25 ha suuruste karjääride ja kaevanduste rajamisel on see keskkonnamõju hindamise ja keskkonnajuhtimissüsteemi seaduse järgi kohustuslik.

⁴ Keskkonnamõju hindamise teated, 16.06.2006

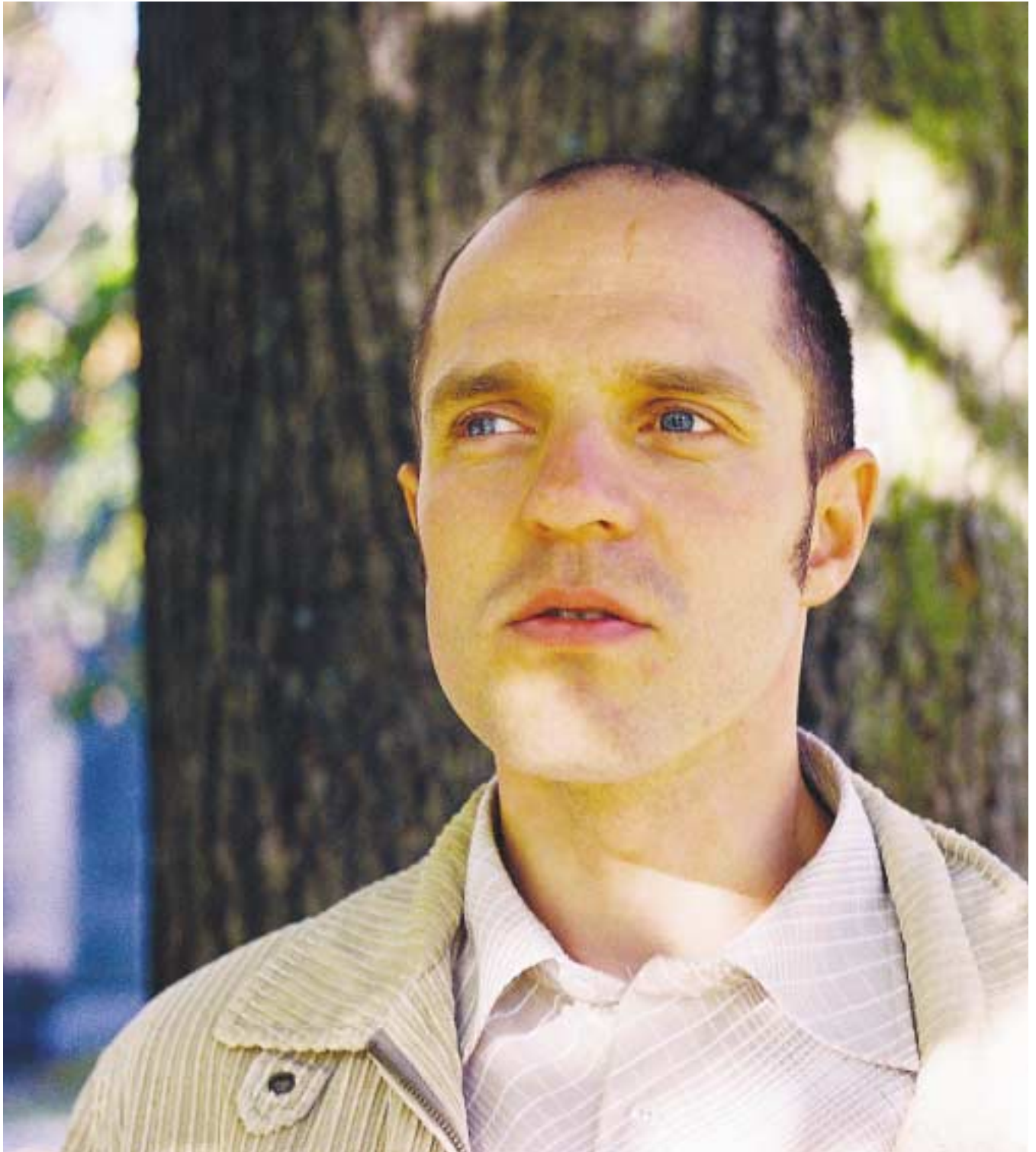
mitte realistlik. Kõik need vallad on deklareerinud oma looduslähedust, see ei sobi ei nende kontseptsiooni ega üldplaneeringutega – sisuliselt mitte millegagi. Seal on rohealad, kaitsealad, rohekoridorid. Valdade võetud suunad räägivad pigem turismi ja rekreatsiooni arendamise kasuks. Et Tallinna inimene saaks tulla metsa, mis on tõesti mets. Nii et valdade seisukohad kaevandajate plaanidega kokku ei lähe.

Aga milliseid alternatiive nende alade kasutuselevõtule on, et firmad endale vajalikud varud kätte saaksid?

Varud on iseenesest olemas Jõelähtme kandis, Maardu endises fosforiidimaardlas, kus pinnas on juba ära kooritud, paas pealt ära võetud, kuhjatud koos diktüoneemakildiga (peenekihiline põlevkivi – toim) puistusse ja siis võetud alt fosforiit ära. Ühesõnaga – kohas, kus maa on juba ära songitud. Aga seal on arendajate endi sõnul probleemiks Rebala maastikukaitseala lähedus. Siin võivad kaevandamise mõjualasse jääda musta toonekure pesitsusala, Tammiku looduskaitseala, Tuhala maastikukaitseala ja kaks Natura 2000 võrgustiku loodusala, aga need justkui ei ole probleemiks. Neid kohti, kus varud on piisavad ning põhjavee tingimused soodsad, leiab Harjumaal tegelikult mitmeid. Nabala nii-öelda õnnetus on see, et siinsed varud on märkimisväärselt suured ja seetõttu on kaevanduslubasid taotlemas kolm erinevat ettevõtet seitsmel erineval maatükil. See on üsna suur huvi.

Kuidas kaevandamine seda ala mõjutaks?

Praegu on neil aladel peamiselt mets või raiesmik. Kaevandamise esimeses faasis tekiks ilmselt mitme meetri kõrgused puisted, kuhu pinnas lükatakse – kolm kuni kuus meetrit paks

Nabala lubjakivimaardla avamise vastu seisva 12 Harjumaa küla inimeste poolt loodud
Nabala Keskkonnakaitse Ühingu esimees
MIHKEL PUKK

Foto: Liis Keenberg

mass. Teises etapis, põhjavee tasemest allpool, hakatakse paasi lõhkamisega murdma kuni 20 meetri sügavusele. See tähendaks kogu kõnealuse keskkonna täielikku muutumist tänasest looduslähedasest elukeskkonnast totaalseks tööstuskeskkonnaks. See on asjaolu, mida Merko (Merko Kaevandused OÜ) on üks kaevandusluba taotlejatest firmadest) ei rõhuta, tegelikult ei räägigi sellest. Aga seda, mis juhtub, on lihtne näha näiteks Vao karjääris, Tallinna külje all. Peamine, mis eristab tänaseid Harjumaal töötavaid kaevandusi nendest, mida planeeritakse Nabalasse, on põhjavee tase. Nabala paevarud asuvad tervikuna allpool põhjavee taset, see aga tähendab, et lisaks muule negatiivsele – puude ja taimestiku hävimisele, tolmule, vibratsioonile ja liiklustiheduse kasvule kallurautode näol – muudetakse oluliselt põhjaveerežiimi. Kuna tegemist on karstipiirkonnaga, siis on kahjulike mõjude ulatus väga keeruline prognoosida.

Te esitasite keskkonnamõju hindamise programmi avalikul väljapanekul ettepaneku, et laiendatakse selle ala ulatust, kus mõju uuritakse. Mida teile vastati?

See vastus oli häma, üks demagoogiakohti. Õeldi, et seda ala ei saa määratleda, sest keegi ei oska määratleda, kuna keegi lihtsalt ei tea, kui kaugele mõju ulatub. Aga mulle küll ei jäänud meelde, et oleks räägitud eraldi uuringust, millega selgitatakse, kuhu maani kaevandamise mõju võib ulatuda. Mingid piirid tuleb ju paika panna.

Arvatakse, et see ala on ühise veesüsteemiga ja päris suur, mistõttu võib ka kaevandamise mõju olla päris ulatuslik. Näiteks on 15 kilomeetrit lõuna pool asuv Järlepa järv ja asula Angerja oja kaudu samas veesüsteemis. 60ndatel kaevati Väana jõkke suubuv Angerja oja ümber ja suunati Pirita jõkke. Väidetavalt kahanes selletõttu Järlepa järve veetase ligi meetri võrra. 15 kilomeetrit lõuna pool! Seega pole välistatud, et veesüsteemi muutus mõjutab ka Kohila kaevude veetaset. Kohilas aga elab enam kui 3000 inimest. Vesi ongi suurim küsimus kogu protsessis. Eelmisel suvel esitas Merko Saku vallavalitsusele vee erikasutusloa taotluse, kus ööpäevase väljapumbatava vee hulk oli 23 000 kantmeetrit, millest 17 000 oleks põhjavesi, ülejäänud pinnavesi. Aga nad võtsid taotluse tagasi. Vaevast et nad mingit luba oleksidki saanud, sest see kogus on ikka täiesti üüratu, enam kui kümme Auru veekeskuse suure basseini täit väljapumbatavat vett ööpäevas!

Merko muidugi väidab, et võetakse kasutusele tehnoloogiad vee küsimuse lahendamiseks ja pole probleemi. Mõned teadlastest, kellega olen rääkinud, väidavad samas, et veega tekkivaid probleeme Nabalas pole tänase tehnoloogilise taseme juures võimalik lahendada.

Neli valda on tellinud AS-lt Maves eeluuringu, mille käigus selgitatakse välja, milliseid keskkonnavalitsuseid nüansse ja kui ulatuslikult sellel alal üldse uurima peaks. Aga kui praegu hinnatakse keskkonnamõjusid kaevandusloa väljaandmise käigus ja kui kaevandusluba antakse välja enne, kui eeluuring valmis on, siis mis on selle mõte?

Vallad ütlesidki, et niimoodi ei saa käituda. Et te (keskkonnami-

nisteerium) menetlete protsessi, mis lõpptulemusena justkui annaks kaevandusloa ja meie teeme alles uuringut, mis annaks vastused, mida sel alal üldse uurida tuleks. Esiteks on see topelttegevus ja teiseks eirab see valdade huve. Aga vallad konkreetset vastust ei saanud, sest arendajad ja eksperdid tahavad ilmselgelt selle enne ära teha. Ja pärast võib öelda, et tol hetkel uuringu tulemusi ei olnud ja üldse, mida siin enam rääkida. Seega on praegu nii valdade kui ka Nabala ühingu eesmärk jälgida, et keskkonnaministeerium enne keskkonnamõju hindamise programmi ei kinnitaks, kui üldise uuringu tulemused on teada.

Kas teil on ka arendajatega mingeid kokkupuuteid olnud? Kas siin üldse oleks mõeldavaid kompromisse?

Merko ja keskkonnaministeeriumiga on mõlemaga kohtumisi olnud. Arendajaga kohtumine ei viinud paraku kuhugi, sest neil puudus soov tõsiselt alternatiive arutada. Keskkonnaministeerium on aga äärmiselt keeruline ja paljuski poliitiline asutus, mille huvide osas ei pruugi selgust ollagi. Merkole keskkonnamõju hindamist tegeva ekspertgrupi – Inseneribüroo Steigeriga – rääkisin ka. Ütlesin, et selleks, et te meiega sisulist juttu saaksite rääkida ja sel mingitki tulemust oleks, tuleb teil olla läbipaistev ja aus. On vaja muuta tooni, hoopis teistmoodi rääkida. Aga ma ei usu sellesse väga. Nendel inimestel ei ole huvi seda asja teisiti ajada. Nende eesmärk on kaevandus rajada ja nad ei soovi oma otsust muuta. Pigem usun, et mõistlikku juttu nendega rääkida ei saa, asi käib ametliku ja juriidilise suhtluse kaudu.

Ütlesid, et Harjumaal ammentatakse praegu kaevandata- vad lubjakivivarud 5–8 aastaga. Kui pikalt Nabala maardlas kaevandada saaks?

Need karjäärid, millest praegu kaevandatakse, ammentuvad tõesti 5–8 aastaga, sõltuvalt sellest, kui palju materjali väljatakse. Aga Nabalasse taotleb Merko kaevandada kolmekümne viieks aastaks. Siin on lasundi paksus 30 meetrit ning väidetavalt on tegu killustiku tootmiseks sobiva kiviga. Kavandatavad kaevandusalad on suured, nii et seal on võimalik väljata aastakümneid suuri koguseid ehitusmaterjali.

Kuidas siinsed omavalitsused kasvavale kaevandussurvele reageerinud on?

Saku, Kiili, Kohila ja Kose valdade hoiakud on vallaelanike silmis hästi positiivsed. Nad on endale väga selgelt teadvustanud kogu teema problemaatilisust. Vallajuhtidel on poliitikakogemus olemas ja nad teavad, kuidas asjad käivad. Tajutakse väga hästi, et neil on jõudu ja nad saavad otsuseid mõjutada. Ei olda sellise suhtumisega, et „oi, mis meie siin maal, suured ärimehed tulevad, maksavad kinni“. Sellist isakeste kumardamist ei ole. Tallinna lähedus mõjub ilmselt ka ja inimeste teadlikkus on suurem.

Kas Sa oled ka varem mõnes sellises juhtumis osalenud?

Olen ASiga Ragn-Sells kokku puutunud. Nad plaanivad Tagadi küla ja Kohila valla piirile teist Tallinna prügilat teha. Praegu protsess avalikkuse teada aktiivselt ei käi. Usutavasti üsna palju sellepärast, et nende esindajale Kaia Kirsile sai selgeks, et nii ei saa asju ajada. Analüüsisin nüüdseid töötavaid europrügilaid, nende asukohti, ladestamisvõimsust ja vahemaid peamiste teeninduspiirkondade vahel. Logistilises mõttes ei asu ükski peamise väidetava teeninduspiirkonna – Läänemaa – suurem asula kavandatava prügila eelvalikualadele lähemal kui tänased olemasolevad prügilad juba on. Sellest järeldus, et nende pakutud eelvalikualadele ning konkreetsesse piirkonda uue europrügila rajamine pole põhjendatud. Kui, siis ainult Ragn-Selli ärihuviga ja see ei ole täiesti selgelt piisav põhjus nii tundliku objekti rajamiseks.

Sa ise ei ole mitte „mäe-inimene“, vaid tegutsed hoopis IT-valdkonnas. Mis sulle kõrvaltvaatajana sellest maavarade ja keskkonnavaldkonna elukorraldusest silma on jäänud?

Mina näen seda, et oluliseks mureks on vana kooli prevaleerimine. Praegu on neis asjades ekspertideks julgelt kuue-seitsmekümnesed taadid. Nad on muidugi kogunud ja õppinud, mõned paraku juba põlevkivi sisse ära uppunud, aga sellistel meestel tuleks juba nautida oma pensionipõlve, nii palju kui see võimalik on, mitte olla enam otsuste juures. Kuid ilmselt pole pealekasv ennast eriti tõsiselt võtnud. Ma üritan samal teemal konverentsi korraldada ja uurisin natuke tausta. Tõesti tuli masendus peale, sest see seltskond on nii homogeenne. Ministeerium, mäeselts ja ettevõtted on omavahel nii läbi põimunud, et sealt ei pruugi leida erapooletuid inimesi, kes tõesti tahaks asjast sisuliselt rääkida. Teine asi on seadused. Keskkonnamõju hindamise seaduse põhimõtte kaevanduslubade puhul on „täida lüngad“ – ehk kui läbid kõik etapid, teed vormikohaselt asjad ära, siis otsustaja muud otsust ei saagi teha, kui luba välja anda. Ainuke välistav moment võib tekkida siis, kui Natura ala või mõni tähtis elupaik saab kahjustatud, siis läheb keerulisemaks. Asi läheb kõrgemate ametnike kätte ja tuleb mängu Euroopa Komisjon. Ülejäänud juhtudel – kui läbid kogu toimingut, siis saadki loa. Kogu lugu. Nii et kui nad praegu koostavad keskkonnamõju hindamise sellisel, et Natura alade ja elupaikade asi jääb soodsasse valgusse, siis tehaksegi otsus ära. Aga see on koht, mida saab muidugi vaidlustada.

Rääkisid poole sõnaga konverentsimõttest. Mis teil plaanis on?

Tahaks korraldada konverentsi, kus käsitletakse kaevandamisega seotud probleeme kõikidest vaatenurkadest. Henri Laupmaa ja Toomas Trapidoga istusime koos ja mõtlesime. Ühest küljest võiks käsitus olla lubjakivi- ja Harjumaa-kesksem, aga usun, et see probleemistik on üüratult suurem ja teravam seal ida pool seoses põlevkiviga. Lihtsalt ei ole leidnud jaksu, et suhelda sealsete valdadega ja korraldada üritusi. Aga muidu

ei muutu ju miski. Täna panustavad Eesti Energia ja riik põlevkivisse, aga see on täiesti košmaarne. Vähekegi asjadega kursis olev isemõtlev inimene saab aru, et see on nii lühike perspektiiv, kui üldse olla saab.

Rootsi riik seadis endale eesmärgiks aastaks 2020 taastuvenergeetikale üle minna. Ja nad rõhutasid, et selle sammu peavad ükskord tegema kõik riigid.

Ressurss ongi piiratud ja inimesed peaksid hakkama aru saama, et see meie sipelgapesa on teatud kindla suurusega. Ja kui sipelgad veel tarbivad ja veel paljunevad, siis ühel hetkel ei mahu nad enam ära. Mis iseenesest on loogiline. Indiviidi ja elada tahtva inimesena tahaski midagi teha selleks, et me teadlikult ei liiguks enesehävitusse suunas. Et me liiguks teadlikult vastassuunas. Kui me ka ei suuda protsessi pidurdada, siis me oleme vähemalt teinud endast sõltuva. Paekarjäärde osas ütles üks mees Loode-Eesti jäätmekäitlusettevõtte arutelul, et need kaevandused tehakse ju niikuinii siin ära. Kui niimoodi suhtuda, siis loomulikult tehakse, siis tehakse kõik asjad ära. Aga kui igaüks meist suhtub teistmoodi – nii, nagu ta tahab, et tegelikult oleks, siis saavad asjad muutuda. Kui ühel hetkel otsustatakse, et WCs keegi enam vett ei tõmba, sest vesi on kõige väärtuslikum ressurss, siis ju muutubki kõik. See on tegelikult hästi lihtne. Aga selle kõige selgitamine paljudele inimestele, eriti poliitikutele, nõuab aega.

Kas teile endale ei tundu, et teete ettevõtjatele liiga?

Absoluutselt mitte ja seda just sellepärast, et tegelikult on alternatiive ettevõtjate jaoks vähemalt kümneid, kui mitte rohkem. Kuni sinnamaani välja, et tuua Soomest killustikku, millest saab teha teid, mis tõenäoliselt kestavad kauem. Mõtles, kui meil on teed, mis kestavad lubjakillustikuga teedest n korda kauem, kui palju meil siis üldse killustikku vaja võiks minna? Millisest tee-ehituse omahinnast või maksumusest me mingis ajaperspektiivis siis üldse räägime? Seal on väga palju nüansse, mida tuleks arvesse võtta. Ühtlasi on Maardu all kolm miljardit kuupmeetrit graniiti, meeletu kogus sügaval maa all. Lugesin just Mäeseltsi 2005. aastaraamatut, kus oli üks sellealane uurimistö. Väidetavalt pidi see olema ideaalne koht, kui riik tahaks teha endale strateegilist kütusevaru hoidlat. Soomlaste kogemuse põhjal ei ole hinnas vahet, kas rajada miljonikuupmeetri kütusehoidla maa alla või maa peale. Nii et kui riik tahaks ja kui oleks poliitiline soov asja nii lahendada, saaks kaks kärbest ühe hoobiga – väga head kivi ning kütusehoidla, mida Eestil praegu ei ole.

Kui head killustikku graniidist saab?

Pole küll geoloog, aga teadaolevalt on graniidi survetugevus suurem kui paekivil. Ainuke asi Eestis on materjali kättesaadavus, graniit on rohkem kui 200 meetri sügavusel. Keskkonnamõjud pidavat aga olema oluliselt väiksemad. Põhjaveega ei tohiks olla mingit küsimust, graniit on nii sügaval. On hulk tehnoloogilisi probleeme, transpordi- ja hinnaküsimus, aga kui tahe on olemas, siis on see reaalne variant. Merko on oma sõnul ka uurinud seda asja, aga niipalju kui ma keskkonnaministeeriumi lehelt vaatasin,

ei ole asi ametlike uuringuteni läinud. Nendest ettevõtetest ei ole lubjakivivarude uuringulube peale Kiirkanduri kuskil mujal kui Nabalas. Nii et ametlikult on tänase seisuga pandud „kõik munad ühte korvi“.

Kuidas tundub, kas need ettevõtted olid elanike vastuseisuga arvestanud?

Tundub, et alguses olid nad üsna üllatunud nii aktiivsest kohalikust algatusest. Kaardi pealt vaadates on tegu rohelise alaga, kus mitte kedagi ei ole. Ilmselt just avalikkuse tähelepanu tõttu jäi ära ka see jaanuarikuusse planeeritud avalik arutelu. Merko polnud valmis. Arutelu pidi olema jaanuari keskel, aga enne seda käisime kogu Nabala ühinguga Paeliidu juhatuse koosolekul. Sinna kuulub ka keskkonnaministeeriumi ametnikke. Rääkisime, kes me oleme, mida tahame ja teeme. Pärast seda ilmselt räägiti Merkoga, et arvatavasti nii lihtsalt see asi ei lähe. Aga rahvas on tõesti teadlik ja meil ei ole illusioone. Me saame situatsioonist hästi aru, kuni sinnamaani välja, et protsesse suunavad parteide rahastamise kaudu ärimehed ning siin mängivad rolli parteide sisepoliitilised otsused. Me arvestame sellega.

Kuidas Nabala ühingu tegutsemine Su oma elu mõjutanud on?

Meeldib see, et olen pidanud endale päris palju uusi asju selgeks tegema. Ühelt poolt on see napakas, aga teisalt tänuväärne, et arendajad tahavad seda asja ajada. Minu kui isikliku arengule on andnud see teatud tuge. Innopolise korraldatud keskkonnaõiguse kursustel sain Eestis keskkonnaõigusega kõige kauem tegelenud juristilt Hannes Veinlalt näiteks viiteid, et on keskkonnavalaseid seadusesätteid, mis meil Euroopa Liidu liikmesriigina kehtivad ja mida saab kasutada. Ja on olemas Euroopa Liidu kohtukaasusi, kus väga lihtsatel põhjustel tehakse väga ratsionaalseid otsuseid keskkonna kasuks. See annab julgust ja teadmist, et on inimesi, terveid institutsioone, kelle jaoks keskkonnaküsimused on olulised ja kellel on huvi, vahendeid ja oskusi seista vastu läbikaalumata, ühekülgsete vaid ärihuvidest lähtuvate otsuste langetamisele.

Paluküla hiiemägi on osa Kõnnumaa maastikukaitsealast, ta on osaliselt muinsuskaitse all ning kuulub Kehtna valla munitsipaalomandisse. Kehtna vald on asunud 2003. a septembris algatatud detailplaneeringuga kavandama hiiemäe külje alla suurt, aasta ringi tegutsevat spordi- ja puhkekeskust.⁵ Plaan rajada hiiemäe vahetusse lähedusse niivõrd ulatuslik spordikeskus, mille rajatistest osa hakkaks paiknema ka hiiemäel, on põhjustanud projektile sadade Eesti inimeste tugeva vastuseisu.

Isa ja tütar **Arvi** ja **Lembi Sepp** on asutanud koos hiiemäe läheduses elava **Aivar Jürisaluga** Paluküla Hiiemäe Hoiu Seltsingu ning läinud pühakoha rahu säilitamiseks ka kohtust õigust otsima.

Räägime hiiekohtadest seltsingu liikmete **Arvi Sepa** ja **Kristiina Ehiniga**.

„Hiiekoht peaks olema viimane tugipunkt, kus lastakse loodusel endal toimida.”

Rääkige, mis kohad need hiiekohad on?

KRISTIINA: Mina olen neid enda jaoks mõtestanud üsna tänapäevase praktilise inimese seisukohast. Hiis on see koht, kus sa saad rahu. Seal on kõik eeldused, et saada rahu. Ja seal on ilus ja hea olla. Ma arvan, et nii need kohad ongi tekkinud – neil on inimesele seesugune mõju. Kunagi, kui masinate müra polnud, võis igal pool üsna vaikne olla, aga ju olid need paigad veel rahulikumad ja erilisemad. Mina ei eristaks hiiekohast ilu mõistet. Tihti peale on hiites väga ilus vaade, puude all on hea olla ja vaadata, kuidas päike kumab puude vahelt. See koht annab tuulte eest varju ja seal saab linnulaulu kuulata. Hiiepaikades pole ka tähtis, kui suur või väike puu on, nad on nende puude järglased, kes seal on olnud ja keda on pühaks peetud.

ARVI: Hiiekoht peaks olema viimane tugipunkt, kus lastakse loodusel endal toimida. Aga mida inimene tema kohta teab, seda ei saagi nii täpselt määratleda, nagu sedagi, kust see teadmine tuleb. Üks asi on lihtsalt teada, kus ja mis hiiemägi on, kui oled seal lähedal elanud ja pärimusega veidi kursis. Minu jaoks on

tegelikult juba oluline see teadmine, et hiis seal on. Seal ei pruugi väga tihti käia, aga teadmine tema olemasolust on vajalik. Olulisel hetkel lähed sealt läbi.

KRISTIINA: Ka pärimuslik teadmine, millest Arvi räägib, on väga tähtis. Tänapäeval just eriti. Minu esimene kokkupuude hiitega oli täiesti sellise teadmise kaudu. Isa lihtsalt viis mind hiiemäele ja rääkis. See tundus mulle nii huvitav ja põnev. Hiiemägi ärkas juba põnevuse pärast minu lapsefantaasias ellu ja ma tahtsin seal käia ning hiljem ka oma külalisi sinna viia. Tundus, et Raplamaa ongi looduse poolest selline maa, et vaatad vasakule – ei midagi erilist, vaatad paremale – ei midagi erilist. Aga sellest „eimidagist” joonistuvadki välja hiiemäed ja mõned rabad ja jõeäärsed maastikud. Kui nende kohta tead ja selle teadmise läbi tunnetad, muutub see „ei midagi erilist” tähelepanuväärseks.

Argo Moor räägib oma hingepuu raamatus sellest, kuidas arhailise maailmapildiga inimesed võtsid looduselt rohkem vastu ja suhtlesid ümbrusega. Tänapäeva inimesed on enesekessemad. Neid ei eksita mets, vaid nemad eksivad ise metsa. Kuidas Paluküla vaidluses need teisenenud hoiakud välja paistsid?

ARVI: Ühe näitena võib tuua kuklaste pesad. Paluküla mäe puhul tekkis küsimus, mis neist saab, kui seal buldooseriga pinnasetõid tehakse. Vaidluse käigus ütles arendaja, et sipelgad on ka ikkagi inimese jaoks. See tundus olevat põhimõtteline asi. Kas ikka on niimoodi? Minu arust ei pruugi päris nii arvata, et sipelgad inimeste jaoks on.

KRISTIINA: Mul on tunne, et inimene austab seda, keda ta kar-

⁵ Detailplaneeringu järgi hakkaksid spordi- ja puhkekompleksi kuuluma hotell, jalgpalli- ja suusastaadion, kämpingumajad, autode ja karavansuvilate parklad ning viimaste teeninduspunkt; samuti võrkpalli-, korvpalli- ja tenniseväljakud, suusa-, slaalomi- ja kelgurajad, tehnikahoone, teenindusmaja, sportlaste ruumid ning kohtunikemaja. Hiiemäe osaks olevale Reevimäele on kavas paigaldada kunstlumekahurid, lumekahurite pumbamaja ja suusatõstukid, mis nõuavad kaevetõid kogu tõstukiini pikkuses ja mäe pinnavormi muutmist. Metsamaana arvel olevale maale on slaalomiraja rajamiseks juba tehtud raietõid. Kuue meetri laiused suusarajad on kavandatud ka mäe kesksesse, pärimuse järgi ohverdamiskohaks olnud sakraaltsoonis.

Paluküla hiiemäe kaitseks mitmeid artikleid kirjutanud seltsinglane,
Raplamaalt pärit luuletaja
KRISTIINA EHIN

Foto: Tiit Kaljuste

dab. Kahjuks on inimene selline loom. Oli aeg, kus me austasime loodust, sest loodust oli mõtet karta. Tänapäeval võib tunduda, et ainult orkaanide ja katastroofide ajal on mõtet loodust karta, ülejäänud ajal mitte. Võib-olla suvematka ajal mõni kardab natuke rästikut ja vihma, aga midagi rohkemat mitte. Sellest see tuleb, et arhailine maailmapilt on kadunud. Tänapäeva inimene, kes ainult inimkeskkonnas liigub, austab ja kardab ehk robotit, mõnd tehnoloogiaimet, mis on tema isetekitatud loodus.

Mulle tundub ka, et väga kerge on endast teha ratsionaalses mõttes kasu toovat inimest. Sellist, kes allub ka kõigile meedia reeglitele ja kelle olemasolu on tähelepanu teenistuses. See on olemasolev fenomen. On inimese asi, kas ta tunneb sisemist vajadust sellele vastu seista või mitte. See on tahte ja jõu küsimus.

Aga paistab, et tehnilise progressiga paralleelselt pöördub suund loomulikkuse poole. See on loomulik vastureaktsioon, see, mille pärast inimesed praegu tahavad traditsioonilist käsitööd teha ja vanu laule laulda. Nad tahavad uuesti luua maailma, kus inimesed ise tegid midagi ja millest tehnika on neid natuke võõrandanud.

KRISTIINA: Jah, Paluküla juhtumi puhul on see vastureaktsioon olnud üsnagi ilmekas. Suund loomulikkuse poole on ju praegu kogu Euroopas. Mulle tundub, et maades, kus loodusele juba suurt kahju on tehtud, võtab selline suund sõjakalt võitleva, isegi raevuka ja metsiku jume. Meil Eestis saab loodetavasti veel rahulikult asju ajada. Kahju, kui asjad kohtuni jõuavad. Viha koguda pole mõtet, sellega ka maailma paremaks ei muuda.

ARVI: Paluküla puhul oli kohus ainsaks võimaluseks hiiemäge veel rahumeelselt kaitsta.

Mõtlesin meie põhiseaduse peale, kus on kirjas, et Eesti riik on loodud selleks, et tagada Eesti rahvuse ja kultuuri säilimine läbi aegade. Kui kultuuriministeerium rahastab ärilise suunaga spordikompleksi rajamist hiiemäele⁶, siis millisest kultuurist me räägime, mida peaks läbi aegade säilitama? Kultuur ongi väga mitmekihiline nähtus, aga hiied on ju osa meie kultuuri alusest, põhi, millest meie oma lugu on alanud.

ARVI: Mingil hetkel oli asi päris piinlik. Vabanduseks võib tuua, et sellega tegeleb kultuuriministeeriumi spordiosakond ja see on tervisekeskus, mitte mäesuusakeskus. Ega tegelikult ei vaidle vist keegi vastu, et hiied kuuluvad meie kultuuri. Hiiekohtade hoidmine on kõigepealt omaalgatuslik looduskaitse, mis on saanud tavaks, omakultuuri osaks. Ametiasutuste looduskaitse on hilisem. Sisul ju loodusesse suhtumine, selliste kohtade hoidmine ja austamine, kus loodus saab toimida eelkõige oma kohalike eelduste koha-

selt. Siin on alati olnud kultuuri ja looduse kokkupuutepunkt, praegusel ajal ka selles küsimuses, kelle valitsemise alla hiied kuuluvad. Hiiekoht hõlmab nii loodust, ajalugu, arheoloogiat kui ka pärimuslikku kultuuri, aga ainult igast üksikust jälle ei piisa. Terviklikku kaitsesüsteemi ei ole.

KRISTIINA: Väljapääs oleks, kui kultuuriministeerium võtaks Eesti hiied täielikult oma kaitse alla ja tunnistaks hiiekultuuri osana omakultuurist, vastuvaidlematult ja kooliõpikutest alates. Marimaal on see osalt ka juhtunud. Marimaa kultuuriminister külastab igal aastal hiiepalvusi. Tean mitmeid linnainimesi, kelle jaoks on palvuse ajal hiies käimine eluline vajadus. See on osa omakultuurist ja siimaani toimiv traditsioon. Nad on uhked selle üle ja see on nende omapära. Kahjuks on Eestis järjepidev hiiepärimuse kandmine peaaegu välja surnud ja et ta on hääbunud, siis teda ei tunnistatagi.

Jah, ja neid kohti tahetakse kasutada juba teistel eesmärkidel, kas mäesuusakeskuseks nagu Paluküla hiiemäge või tuulepargina nagu Kunda hiiemäge.

KRISTIINA: Kui varem võis maastikku lugevate arheoloogide jaoks olla kabelimäe juures pühapaik, siis varsti hakatakse tõesti lugema võimalikke pühapaigakohti spordikeskuste ja tõstukite või tuuleparkide järgi. Tegelikult on väga lihtne looduslikult ilusaid kohti inimese jaoks teenima panna. Aga kas meil on siis vaja seda, et kunagi tulevikus tassitaks Paluküla lähedale buldoosritega kokku tehniklik Paluküla hiiemägi, kuhu värvatest kuni buldooseriiga kaevatud Tõnni aukudeni välja panna hiie atraktsioonid? Et siis saaksid inimesed neid muuseumieksponaatidena külastada ja selle eest piletiraha maksta.

ARVI: Hiis on eriline koht, see teadmine on ka Paluküla juhtumi taustaks olnud. Vaidluse jooksul on liigutud sinnapoole, et on piinlik tunnistada ehitamist hiiemäele ja nüüd püütakse tõestada, et mäe alumine osa ei kuulugi hiiemäe juurde. Enam ei tahetagi hästi omaks võtta, et hiiekohta ehitamist ja pinnasetöid plaanitakse. Nii et seesama teadmine on vähemalt taustaks. Mäletatakse ju ka, et varem jäi liivavõtmise pooleli, ilma et oleks päris üles märke jõutud. Ja motokross viidi üle Kaskel määle, sest see oleks hakanud hiiemäe pinda lõhkuma. Samas mäeosas, kuhu nüüd kunstlume veetorustik tahetakse kaevata ja mida arendaja nüüd hiiemäeks nimetada häbeneb.

Jah, on olemas koha võlu, aga kuidas sellesse suhtuda ja kuidas seda kasutada, kuidas see inimese ellu kuulub, see on ikkagi ebamäärane. Kui teil oleks võimalik mõne arendajaga ilma vaidluseta rääkida, siis mida te ütleksite, mida looduslike kohtade säilitamine võiks temale anda?

ARVI: Eks siin saaks ainult vihjata, et on midagi endast suuremat ka olemas.

KRISTIINA: Hiie pärimusse kuulub ju lahutamatu see, et hiiest ei tohi puulehekestki kaasa võtta, midagi muuta. See on ürgloomulikkuse paik, mis peaks säilima. Siin võib loodus

⁶ Regionaalsete tervisespordikeskuste programmist on kultuuriministeerium Palukülla rajatava keskuse projekteerimiseks ja ehitamiseks eraldanud järgmised summad: (2003) 650 000 kr, (2004) 350 000 kr, (2005) 245 826 kr, (2006) 748 235 kr, nelja aasta peale kokku 1 994 061 kr. 2005. ja 2006. aasta summade kasutamine on detailplaneeringu kohtuvaidluste tõttu peatatud.

Raplamaale Paluküla hiiemäele suure puhke-ja spordikeskuse
rajamise plaani vastu kohtuasja algatanud
ARVI SEPP

Foto: Liis Keerberg

olla nii, nagu tema ise tahab ja nagu ta ise ennast korraldab. Hiies võiks inimesel tekkida tunne, et siin tema vahele ei sega ja selle kaudu see ongi looduse austamise koht. Marimaal viidi mind ühte hiide. Seal olles keerasid kõik inimesed ennast näoga hoopis ühe metsa suunas, mis oli üle põllu. Ja mingi aja pärast ütles keegi sosinal, et hoopis see mets seal on päris hiis, aga sinna kedagi niisama üldse ei lubata, kõige pühamad inimesed lähevad sinna teatud hetkedel. Aga sinna poole palvetatakse. Palvuse lõpus läks pilverünklik taevas selgeks ja linnud hakkasid sädistades nende kahe koha vahel lendama. See oli lihtsalt ilus. Ma arvan, et seda ei tee ühelegi inimesele selgeks, et see on ilus. See kas puudutab sind või mitte.

Võib-olla annaks osale inimestele just selles võtmes seletada, et kui nad elavad säärases kiirustamise maailmas, kus tuleb kogu aeg teistega konkureerida ja selle nimel enda lõhkumiseni üle töötada, siis need kohad aitavad inimesel end taastada ja rahuneda. Seal ei pea võitlema, et midagi tõestada, vaid võid lihtsalt olla. Aga sõnadest, jah, ei tea, kas on abi. Siiski on vast kogemus see, millest suhtumine välja kasvab.

ARVI: Kui inimene teab, et teised on midagi niisugust kogunud, siis võib-olla tahab ta samasugust kogemust otsida. Ega muud moodi ei saa vist kaasa aidata. Enamikul võib soov kogeda olemas olla, aga kas see kõigil alati välja tuleb ...

Lapsepõlv loeb ilmselt ka. Kui oled ainult betoonmajade keskel kasvanud, siis tunduvad need kogemused imelikumad, pigem muinasjutu moodi lood.

ARVI: Muinasjutuga seoses tuli meelde, et üks külg on Paluküla hiemäe puhul veel avamata: need mingis mõttes rahvusromantilised kujutlused hiiest. Keegi ju ei ütlegi otse, et ei pea hiiest lugu. Aga meie Paluküla hiis justkui ei vasta päris täpselt ettekujutusele hiiest, kus just tammed peaksid mühisema. Kuskilt on saadud hiiest ühekülgne ettekujutus ja siis öeldakse, et sellist nagunii siin ei ole, järelikult polegi midagi hoida. Kuigi minu meelest on oluline just koht, siin on see mägi, ja seejärel kõik muu elav, mis just sellest mullast ise ja omas järjekorras kasvab.

KRISTIINA: Ma rääkisin ühe noore islandi luuletajaga, kes töötas ka koolis õpetajana. Ta viis lapsed metsa, kuhu olid püsti pandud islandi jumalakujukused. Lapsed läksid nendest üsna ükskõiksest mööda. Siis ta viis nad sügavamale metsa, mille pärimust ta veidi tundis ja kus enam kujakesi ei olnud, ning hakkas rääkima nähtamatutest inimestest, kes on igal pool: iga puu taga, kännu ja juurika all. Lapsed jäid hiirvaikselt kuulama ja julgesid vaevu ringi liikuda, sest neil oli nii põnev. Maailm, mida saab aimata, mitte näha ja katsuda. Ettekujutuste ja nähtamatute olendite maailm. See poiss ütles, et tema jaoks oli imeline tunne seal niimoodi lastega olla. Meie hiied võiksid ka olla need imelised kohad, kus just lastega olla. Ja neile saaks hiis omaseks nende endi kujutluste kaudu, mitte meelitamiseks mõeldud värviliste piltide ja Coca-Cola putkade abil.

ARVI: Kui otsida, kus see hiis seal hiemäe peal on, siis osaliselt on ta ka inimeste peas. Aga eks suhtumine hiitesse ongi erinev ning on ka aja jooksul erinev olnud. Nii tekivadki küsimused, kui palju inimene ikkagi selliseid pühakohti muuta ja uuemat tehnilikku osa sisse tuua tohib. Mõni inimene võib tajuda, et ta annabki sinna midagi juurde, kui ta selle koha peale mõne kaasaegse tehnoloogilise asja ehitab. Piiri, kui palju inimene võiks hiiekoha looduslikku seisundit muuta, ei ole alati nii lihtne tõmmata. Siiski on välja kujunenud seisukoht, et ei tohiks vigastada maapinda, see tähendab, et vältida tuleks kaevetöid. Ka hävitab hiiekoha täisehitamine, eriti selliste materjalidega, mis looduslikku ringluste ei lähe.

Aga mis oli teie kompromiss: millist inimtegevust, mis säilitaks koha rahu, te Paluküla hiies võimalikuks pidasite?

ARVI: Minul poleks midagi selle vastu, kui see koht suuresti rahule jäetaks. Mitte selles mõttes, et inimestel oleks keelatud seal käia. Aga kui puhke- ja spordikeskust on siiski vaja, võiks see olla suunatud lihtsale tervisespordile, mis pärimusmaastikku ja loodust ei kahjusta. Neid kahte asja – mäelt pinnase eemaldamist ja täisehitamist – ei tohiks küll teha, sest need on pöördumatud muudatused, looduslikku mäekuju ei saaks enam taastada.

Kui palju te pidite just usulisel pinnal argumente esitama ehk on see protsess teie jaoks maasu pühakoha kaitsmine või palju laiemalt pinnalt tekkinud vastasseis?

ARVI: Meie kaitseme hiiekohta rohkem üldisemat tava ja kultuuri aluseks võttes. Kunda hiemäe puhul, kuhu praegu elektrituulikuid tahetakse püsti panna, oli maausuliste usulise praktika takistamise aspekt rohkem esil. Aga ega need usu ja uskmatuse piirid ole nii jäigad ka.

KRISTIINA: Paluküla puhul said paljud küsimused teadusliku seletuse – nii arvavad arheoloogid, folkloristid või nii on pärimusteadetes kirjas. Mõtelge, kui hea, et see kõik meil üldse on. Kui kergesti oleksime võinud saada riigiks, kus oma ajalool ja teaduslikel faktidel ei oleks mingit kohta. Aga kuidas võis nüüd juhtuda nii, et meie oma teadus ja tarkus jäi ratsionaalsele huvile alla kohtus, mis võiks ometi olla tark ja objektiivne?⁷

Mina mõtlen, et majanduslik huvi ja tegutsemise huvi ongi meie ühiskonnas palju arvestatavam teise kõrval, mis olemist pooldab. Mingi paiga rahule jätmise ja lihtsalt omamoodi olla laskmine ei olegi argument. Ka kohtunike jaoks, kes peavad järgima seadusi, mis meie riigi seadusandlik võim loob, on majanduslik huvi üldjuhul palju selgemini mõistetav. Teadus ja kultuuripärand on selle kõrval palju udusemad mõisted ja nähtused. Nii ongi jõutud selleni, et ei pea eriti põhjendama

⁷ Tallinna halduskohtu otsusega jäeti hiie kaitsjate kaebus rahuldumata http://www.elfond.ee/fail.php?id_fail=716
Esitatud on apellatsioonkaebus teise astme kohtusse.

oma majanduslikku huvi, vaid piisab, kui viidata vajadusele piirkonda arendada, mis on tegelikult üsna hägune mõiste. Küll aga tuleb põhjendada väga täpselt seda, miks sa tahad oma rahva kultuuripärandit kaitsta, miks sa tahad, et see riik toimiks oma põhiseaduse mõtte järgi.

ARVI: Majanduslikku põhjendust on meile keeldunud esitamast. See, kas projekt toob mingit tulu, selguvat alles pärast töstukitesüvendi mäkelõikamist ...

Ja kultuuriliste mõjude hindamise teema mahtus keskkonnamõjude hindamise aruandes ära umbes poolteisele leheküljele. Seal oli kandvaks muinsuskaitsemeti esindaja seisukoht, mis kõlas kuidagi nii, et otsest vastuolu ajaloolis-kultuuriliste väärtuste säilimise ning spordi- ja puhkekeskuse rajamise osas pole ette näha. Ühtki hiitepärimust tundvat eksperti kultuurimõjusid hindama ei kutsutud. Kultuurimõjude osa tundubki paljudes mõjude hindamiste aruannetes olevat ebapiisaval tasemel, sest keskkonnaekspertid üritavad seda omast tarkusest ära hinnata. Ja järelevalve teostajatel, kes keskkonnamõjude hindamise aruandeid hindavad, on ka valdavalt keskkonnaalne baasharidus. Sellises olukorras ei saagi põhimõttelist muutust oodata mujalt, kui väljaspool seda ringi asuvalt huvigrupilt, kellel on teadmised ja selge huvi seda praktikat muuta.

ARVI: Lisaks sellele peaks ka Natura 2000 võrgustiku ala, mille hulka Kõnnumaa maastikukaitseala nüüd kuulub, olema koht, kus looduslikku säilitatakse tehiskeskonna pealetungi eest. Üldine olukord on ju niikuinii selline, et arendamise tung on suur. Mina leian, et siin on muinsuskaitse olnud väga nõrk ja vastuoluline. Kõige õigem oleks, kui mägi võetakse kaitse alla tervikuna, alla maapinnani välja, mitte ainult tipuosa. Ja tuleks teha selgeks, millised piirangud hiiekoha kui terviku säilimiseks vajalikud on.

Eestis on teada ligi 550 hiiti, millest loodus- või muinsusmälestisena on kaitse all vaevalt neljandik. Hiite nõrga kaitstuse üks põhjus on asjaolu, et neid ei ole senini käsitletud iseväärtuslike ja terviklike pühapaikadena. Suhtumist hiiekohtadesse on kujundanud ka traditsiooniline nägemus arheoloogiast kui väljakaevamistele rajanevast teadusest. Et hiiekohtades puudub kontsentreeritud ja leiurohke kultuurikiht, on neid peetud väheväärtuslikeks ja teisejärgulisteks muististeks.⁸ Nii on hiied omamoodi ripatsiteks kas looduskaitse- või muinsuskaitsealuste objektide juures, mille säilimiseks seatud piirangud ei arvesta aga eraldi hiiekoha olemusega ega hõlma neid tervikuna.⁹ Looduslike pühapaikadega seotud murede lahendamiseks tegi Eesti maausuliste ühendus Maavalla Koda 2004. aasta suvel kultuuriministeeriumile ettepaneku algatada looduslike pühapaikade riiklik programm, mille eeltööd on tehtud¹⁰ ja mis aastase seisaku järel käivitatakse eeldatavasti 2006. aasta lõpus.

⁸ Heiki Valk, *Arheoloogia-alane eksperthinnang Paluküla puhke- ja spordikeskuse keskkonnamõju hindamise aruande juurde*.
<http://www.palukyla.maavald.ee>

⁹ Paluküla hiiemäe puhul on mälestiseks tunnistatud ainult hiiemäe kõige kõrgem tipp maastikul silmaga eristamatu 99 m samakõrgusjoone järgi. Hiiemäge ümbritsev kaitsetsoon on tõmmatud samuti maastikul silmaga eristamatu 90 m samakõrgusjoone järgi. Suur osa hiiemäest on jäänud muinsuskaitse alt välja.

¹⁰ Maavalla Koda: *Looduslike pühapaikade riikliku programmi tööühma dokumendid*.
<http://www.maavald.ee/maausk.html?op=rubriik&rubiik=20>

Kirglik rattafänn ja isemõtlega **Erko Valk** on eestvedajaks Tallinnas asuvalle Prussakovi nimelisele Rattaühingule, kes oma avalike aktsioonidega paadunud autojuhte, ametnikke ning ummikute ja tossuga harjuma sunnitud linnakodanikke mõtlemisrutiinist välja ehmatavad. Selleks, et „paratamatusele“ linnaruumi ja inimeste tervist rohkem väärtustavaid alternatiive pakkuda.

„Küsimus ei ole autode vihkamises, vaid mõtestatud liikumises!”

Kuidas Prussakovi rattaühing tekkis?

See oli kusagil 97ndal aastal, rattavärki üldse ei olnud ja rattateidki ei olnud, aga inimesed kas sõitsid või siis ei sõitnud üldse. Meie sõitsime kogu aeg, sest see tundus mõttekas! Ja siis mõtlesime, et peaks looma ühingu, mis rattasõitu propageeriks ja vahel linnaametikke tagant torgiks. Alguses me seda läheme-ja-nõuame-midagi-liini ei ajanud, pigem sõitsime lihtsalt rattaga ringi. Meil oli lahe seltskond, kellega sai tihti matkadel käidud. Nüüd on see kamp mõnes jaos saanud toredateks liisinguperedeks, kes käivad tööl ja kasvatavad väikseid lapsi, aga nad on ikkagi pundis, ehkki võtavad asjadest vähem osa.

Kuivõrd liikmeskond aastate jooksul kasvanud on?

Einhob, liikmeid on ja hulk muudkui kasvab. Meil oli ühel hetkel oma 300 liiget ja vahepeal tahtsid kõik kogu aeg liikmeks saada! Vahepeal pidi isegi avalduse kirjutama, aga praegu ei ei pea enam ammu. Kui tuled kohale ja tahad, siis saad! Selle üheksa aasta jooksul oleme lihtsalt aru saanud, et bürokraatiat ei ole vaja. Pole oluline, palju ühingu liikmeid on. Meil on lihtsalt päris suur seltskond inimesi, kes mõtleb meiega sarnaselt, olemata millegi või kellegi liige. Meil on paberite järgi praegu ka umbes 200 liiget, vahepeal viskasime osa välja, keda me kunagi näinud ei olnud.

Kuidas ühingu praegu tegutseb? Seltskond, kellest teiega seoses kuuleb, on ikkagi üsna väike – pildis olev tuumikgrupp, kes on põhilised ideoloogid või sõnavõtjad ...

Jah, on seltskond, keda saab nimetada mingi termini järgi juhatuseks, aga põhimõtteliselt on nii, et kui keegi midagi teha tahab, siis ta ei pea olema juhatuses või muu tiitliga. Ta lihtsalt tuleb oma ideega välja ja piisava toetusloona leidmisel tehakse asi teoks. Ja kaasa tulevad need, kes tahavad ja on samade asjade peale mõelnud, mitte ainult ühingu liikmed.

Kust te Prussakovi leidsite?

Mina leidsin ta, rahvusraamatukogus oli ühes raamatus kirjas, et selline tüüp nagu Vladimir Prussakov leiutas 19. sajandi lõpus puhvritega jalgratta.

Puhvritega? Mida see tähendab?

Seal ei olnud pilti ega midagi, aga märgiti, et tohutu avastus ja et põhimõtteliselt leiutas mees jalgratta. Aga see oli 100 aastat pärast seda, kui esimesed rattad juba Prantsusmaal ja Saksamaal olemas olid. Nõukogude ajalugu presenteeriski teda kui rattaleiutajat! Idee, et keegi leiutab jalgratta kuskil Siberis, üksinda ja kuuri all, täielikus eraldatuses kõigest, teadmata, et see kusagil juba olemas on, hakkas mulle väga meeldima. Ta elas külakeskusest umbes 30 kilomeetri kaugusel ja tegi jalgratta põhimõtteliselt selleks, et võimalikult lihtsalt kirikus, kõrtsus ja poes käia, et mitte kõmpida kogu aeg! See on omamoodi märk – et mingi mees, kellest keegi midagi ei tea, lihtsalt võtab kätte ja muudab ise oma elu paremaks. Mida kõike sellise loo järgi oma kuuri all leiutada ei saa, eksju! Võid leiutada ükskõik mis asja! Aga tema leiutas jalgratta! Sellised ideed meeldivad meile.

Ülekantud tähenduses võiks öelda, et ka maailmavaate peab igaüks enda jaoks justkui ise uuesti leiutama. Äratundmine ongi ju mõnes mõttes nagu leiutamine?

Just nii arvan mina ka. Ja Prussakov sobis nii hästi seda ideed sümboliseerima, et me nimetasime ühingu tema järgi. Seepärast on arvatud, et pooled meist on venelased, aga rahvus ei ole siin üldse oluline.

Tallinnas jalgrattaliiklust ja kodanikualgatust propageeriva Prussakovi nimelise Rattaühingu liige
ERKO VALK
oma kodus

Foto: Vahur Puik

Sa mainisid ka autosid, kuidas teie meelsus autode suhtes on? Kas olete täiesti autovaenulikud või sallite nende kasutamist teatud tingimustel? Kas Sa ise oled autojuht ka?

Ei ole, aga ma kasutan autot. Näiteks kui ma pidin maja värvimiseks tooma siia tõstuki, siis mul läks vaja konksuga autot.

Nii et load on Sul olemas?

Ei-ei-ei, aga on hulk inimesi, kellele ma lihtsalt helistasin ja küsisin: „Kas sul on auto, millel on konks?” Nii leidsingi tuttava, kes tõi ja viis selle ja mul ei pidanud endal selleks autot olema. Küsimus ei ole autode vihkamises, vaid mõtestatud liikumises! Ma arvan, et lennukiga Kuubale minek on kuidagimoodi õigustatud, sest Kuuba peab ikka enne Fideli surma ära nägema, seal saab kogemuse. Ja kui on vaja tuua 8tonnine tõstuk ja sa tood selle autoga, siis tundub see ka mõtestatud. Aga kui igal hommikul sõita autoga 15 kilomeetrit tööle ja 15 tagasi ja päeva jooksul veel 50 kilomeetrit, siis see tundub täiesti jabur. Me ei ole auto vastu mingil täiesti pimesikulisel moel, vaid me proovime, eriti just linnakeskkonnas, mõtestada liikumist, ja tahame, et inimestel oleks liikumiseks alternatiive. Me peaksime aru saama, mis on autoga liikumise tegelikud kulud, kes selle kõik kinni maksab ja millisel määral see on mõttekas. Kõigi avariidest või teetöödest tekkivate ummikute algpõhjus on ju ikkagi seesama „asi”, mis lihtsalt võtab nii palju ruumi. Auto võtab ruumi teistelt ära ja samas on statistika järgi igas autos 1,3 inimest.

Kuidas see statistika linnapildis välja võiks näha?

Kujuta ette 6 rajaga sõiduteed, mõlemasse suunda läheb kolm rada. Tee on autosid täis ja mõlemas suunas liigub üks ühissõiduk – näiteks tramm ja buss. Kui tekib ummik, siis kõik seisavad, samas kui põhilise ruumi on võtnud ära autod! Aga bussis on täpselt sama palju inimesi kui kõigis nendes autodes kokku, mis sõidavad ühes suunas, ja trammis on veel rohkem inimesi kui kõigis nendes autodes, mis sõidavad teises suunas. Minu arvates on täiesti aktsepteerimatu, et trammitel peal saavad sõita autod, nagu Tallinnas väga mitmes kohas on. Sisuliselt blokeerib vähemus trammi mahtuva 150 inimese teekonna. Tipptunnil on tramm inimesi täis ja autotee on autosid täis – aga me ei saa kunagi öelda, et autotee on inimesi täis. See on autosid täis, sest need autod ei ole kunagi inimesi täis! Aga mis on liikumise eesmärk? See, et üks inimene saab ühest kohast teise kohta. Punktist A punkti B liikumise juures ongi oluline aru saada, miks inimesed mõnes kohas käivad, kas nad ikka peavad just seal käima või saab sama asja ka lähemalt. Ja tuleks tekitada alternatiive, et saaks ka teisel moel kui ainult autoga.

Aga miks autod ikkagi dikteerima kipuvad?

Sellepärast, et nad on suuremad ja tugevamad. Üks auto kaalub.

Ega autod ei ole ju nii-öelda tegutsevad subjektid, on ikkagi inimesed autodes ...

Aga kas see on päris nii? Mulle tundub aina rohkem, et tegelikult ei ole. Kui me tõesti mõtleksime niimoodi, siis me ei ehitaks näiteks

Tartu maantee pikendust, mitmetasandilisi ristmikke Haabers-tisse ja mitmesaja miljoni eest uusi teid. Meile oleks oluline see, kuidas inimesed saavad sinna, kuhu nad tahavad minna. Peab olema liikumisvabadus, aga auto ei paku linnakeskkonnas liikumisvabadust. Ja ta ei saagi seda kunagi pakkuma, sest kõik autod lihtsalt ei mahu ära. Sa võid vaadata telekast reklaami, et „uaa, milline auto” ja siis seal all on tekst, mis annab mõista, et see on hull „vabadus”. Kas sa näed kunagi autoreklaami, kus keegi istub ummikus? Mitte kunagi! See on seotud vabaduse müüdiga – sul on auto, sa oled iseseisev ja saad kohutavalt kiiresti minna ükskõik kuhu. Aga olenemata sellest, et su auto võtab 220 sisse, ei saa sa kunagi sellise kiirusega liigelda. Vähe-malt Eestis mitte, sest see on lihtsalt seadusega keelatud. Sinu liikumist kiirteel, kus piirmäär on suvel 110 km/h, ahistatakse juba poole võrra, on ju nii. Ja linnas ei saa me üldse liikumisvabadusest rääkida. Kiirus kiiruseks, aga lihtsalt ei mahu kuhugi, parkimisega on probleeme ja selle eest peab veel maksma ka. Ja osa inimesi peavad nägema oma autot oma aknast. Kas see on siis vabadus, et peab kogu aeg silma peal hoidma, et äkki keegi varastab auto või autoraadio ära? Ja siis ei tohi veel alkoholi ka tarbida! Mina isiklikult olen selle poolt, et kuni 1 % joobega võiks jalgrattaga sõita.

Kuidas teie ühing maailma parandada püüab? Siin on mitu tasandit, ühest küljest inimeste meelsuse mõjutamine, teisest küljest suhtlemine võimudega, planeeringutes kaasarääkimine, osalemine õigusloomes ... Praegu koostatakse uut liiklusseadust ja kui sa näiteks ütled, et jalgratturil võiks olla kuni ühepromilline joove lubatud, mis tasandil te siis tegutsete ja kuidas?

Tegutseme enam-vähem kõigil tasanditel, aeg-ajalt käime ka linnavalitsuses rääkimas. Kõige aktuaalsem on praegu tegelikult see piirkond, mida nimetatakse Uueks Maailmaks. Meie idee on muuta see ka päriselt mingis mõttes Uueks Maailmaks. Uueks selle vana kaudu, mis siin on. See on miljöövärtuslik piirkond, ehkki see seaduste mõttes midagi ei tähenda. Meil on idee muutuda autovabaks või rahustada liiklus maksimaalselt. Ei pane tõkkepuid ette nagu Tiskres, vaid püstitame sellised postid, et autodega saavad sisse ainult need inimesed, kes siin elavad, parkimaks oma auto kuhugi hoovi ära. Need postid käivad maa seest välja. Ühesõnaga – me tekitaksime siia autovaba piirkonna, kust läheb läbi üks suur kergliiklusmagistraal Lilleküla rongijaamast kuni kesklinnani, läbi Toomkuninga ja Väike-Ameerika tänava. Ja need tänavad disainitakse täiesti ümber, kogu ajalooline struktuur jääb, aga liiklus rahustatakse omamoodi võtetega ära.

Mis järgus see kõik on?

Meie ühing on teinud selle kohta ühe maketi, mis on praegu Tallinna kommunaalmeti juhataja laua peal. Ma olen isegi esitlenud seda linnaisadele, kõigepealt käisin linnapea juures. Sest kui minna mõne väiksema ametniku juurde, siis enamasti

ei tee ta mitte midagi, et aidata. Ütleb, et see on võimatu või „lõpeta ära“. Ühesõnaga, suudab leida hulga põhjendusi, miks see on nii halb mõte. Meie teeme alati niimoodi, et läheme kõige kõrgema ametniku juurde ja nad ei saa kunagi „ei“ öelda! Eriti veel linnapea, kes on välja kuulutanud rohelise pealinna idee ja käib sellega mööda Euroopa linnapäid, kes samamoodi ei saa öelda talle „ei“, sest see lihtsalt ei läheks kokku. Roheline teema on väga „in“, iga poliitiline figuur peab ennast sellega kuidagimoodi siduma ja alati positiivselt, sest see on tavaliselt asi, mis rahvale meeldib. Ja ega vist ei saada aru, et oi, tegelikult see roheline tähendab ju seda, et ma peaksin oma igahommikuse autosõidu vahetama trammisõidu vastu.

See on ju siis kuidagi demagoogiline? Millest see tuleb, et tegelikult asjad ei muutu, kuigi planeeringutes need kirjas on? Või Sa näed, et tänu linnapeaga rääkimisele liigub midagi loodetud suunas?

See on alati väga suusõnaline ja retooriline. Kohe asju muuta ei saa. Pigem on olemas kursid, mida tahetakse järgida. Ummikuid proovitakse ikka lahendada uute teedega ja ükski linnapea ei julge võtta endale riski, et ta inimestele seletaks: „Me ei saa lahendada ummikut uue teega, see lihtsalt ei toimi!“ Käiakse sama rada mööda, mida terve Euroopa on juba käinud. Aga seal luuakse juba alternatiive ja proovitakse autoliiklust kuidagi vähendada, sest autoteid ei ole enam kuhugi teha! Meil läheb samamoodi. Teeme ristmikke ja muud, miljardid kaovad asfaldi ja siis vaatame, et nüüd oleme jamas! Ei lahendanud ummikuprobleemi, sest ummikud jäävad alati – see on reegel. Ja teiseks, meil on siis kaks korda rohkem teid, mida hooldada. Ja lõppkokkuvõttes kõik nurisevad, et tee on auklik ja rehvid lähevad katki.

Siis nii jääb ja ummik jääb ka ja kõik see raha pandi lihtsalt kuhugi magama! Kahjuks läheb nii, sest kõik poliitilised figuurid arvavad, et nad teevad poliitilise enesetapu, kui ütlevad, et „hei, kurat, ärme raja toda läbimurre!“ või et „ärme võta sealt neid vanu maju maha, et panna asfaldi ja maksta kümneid miljoneid kompensatsiooni inimestele, et nad ei elaks enam seal, kus nad on kogu aeg elanud“.

Võiks teha hoopis vinget trammid, mis on iseseisev, oma rööpa peal, kuhu keegi ei tiku, mis sõidab igal pool ja on rongiga ka seotud. Praegu on rong Tallinna ühistranspordis täiesti kõrvaline asi, üldse terves Eestis. Otsustajatel on sellest üsna ükskõik.

Tallinna linnalähirong kasutatakse siiski ju päris palju?

Jah, aga nad ei ole ühistranspordi süsteemiga loogiliselt seotud. Inimestel ei ole mugav neid kasutada.

Paraku näib tõesti, et teatud arenguetappe ei suudeta vahele jätta. Jalgratas oli nõukogude ajal ja maapiirkondades praktiline ja võib-olla isegi ainus käepärane transpordivahend, mida sai endale lubada. Samamoodi vähemarenenud riikides. Aga

näiteks Hiinas uues Shanghais, kus on meeletult jalgrattureid, piiratakse nüüd nende liikumist. Ja see, mida teie propageerite, on omakorda uus tasand ...

Jaa! Kui abilinnapea korraldas ümarlaua, kuhu tuli hulk rahvast: palju ametnikke, jalgrattaliidu liikmed ja rulluisutajad, siis esitlesin seal oma ideed Uue Maailma piirkonna kohta. Proovisingi eristada kahte asja: seda, kas sa teed rattaga sporti – sõidad, ratas auto katusel, mere äärde ja siis spordid seal tee peal, või et sa ajad rattaga oma igapäevaseid asju. Me peame need asjad eristama, kui tahame transpordi kuidagi mõttekalt ja loogiliselt korraldada. Et meil ei oleks kogu aeg ummikuid, et inimesed oleksid terved ja õnnelikud ja et auto ei kulutaks poolt nende sissetulekust. Rattaga on igapäevaseid käike hoopis mugavam teha: ei ole parkimisprobleemi ja bensiini ostmist, kindlustusi ja mida veel.

Keegi ei mõtle, palju auto maksma läheb. Lugesin intervjuud kettaheitja Gerd Kanteriga, tal on sponsori antud BMW maastur. Ma ei tea, kes maksab tema kindlustuse, aga kui küsiti, mis kulud on, siis ütles ta „kütus ja pesu“. Me ei mõtlegi tihtipeale, mida auto veel tekitab ja mis on ka tegelikult kulu, mille keegi peab kinni maksma.

Seal ümarlaval ütles keegi, et „mees, mida sa jamad, sa oled oma ajast täiega ees!“, põhjendamaks, miks peab tegema nii, nagu tema ütles. Ma ütlesin: „Aga vaadake, kui see siin on tulevik, mis jõuab kätte kümne või kahekümne aasta pärast, nagu te siin praegu väidate, ja kui me teame, mis tulevikus tuleb, miks me siis ei võiks ühendada jõud, et seda kohe teostama hakata? Kui me seda teame, siis miks on vaja minna ringiga, kui saaks otse? Miks me peame läbima mingisuguseid etappe, et saada lõpuks ikkagi see, mis praegu olemas on ja mida saab kohe praegu lihtsate vahenditega inimsõbralikuks teha?“ Koosolek oli ära, aga ma ei tea, mis selles osas edasi tuleb. Me käime alati kohal, kui linnapea kutsub ja teema on arutlusel. Ma olen isegi Soomes käinud ettekannet tegemas.

Mis organisatsioon on jalgrattaliit, kas jalgrattaspordi liit?

Eesti Jalgrattaspordi Liit. Nad tahavad ringradu, kus saab kiiresti sõita ja muud sellist asja ...

Treeningute jaoks, jah?

Jah, aga nende rida ei lähe eriti kokku sellega, mida meie ajame. Me pole sportlased, me lihtsalt proovime mõtestada seda, kuidas liigutakse ja kuidas on mõttekas liikuda. Mulle hullult meeldib Elektriraudtee reklaam „Ära istu ummikus, sõida rongiga!“. See on mujal igal pool levinud. Kui maandud Londonis, siis näeb suuri silte, et peaks sõitma bussi või metrooga või rongiga, sellepärast et, „kas sa tead, kui palju inimesed hilinesid eelmisel aastal sellepärast, et nad olid autoga?“ ja „... mitu punast tuld on su tee peal, kui sa siit praegu kesklinna hakkad sõitma?“. Sellised lahedad faktid, mille peale autojuhid kunagi ei mõtle. Nad on autost nii läbi imbutunud, et ei näegi muid võimalusi.

Aga võib-olla ei olegi otseliikumine võimalik? Äkki see on nagu pendli süsteem, mis peabki käima ühest äärmusest teise ja ei saa poole pealt tagasi pöörduda. Kapitalistlikus ühiskonnas on isiklik heaolu nii tähtsaks saanud. Paljuski on see illusoorne, aga siiski valdav. Igaüks tahab, et tal oleks ostujõudu, et ta saaks endale lubada seda ja teist. Tasemeni, kus hakatakse nägema endast kaugemale ja mõtlema ühiskonnale tervikuna, peab paraku alles jõudma.

Ma arvan, et sinna jõutaksegi niimoodi, kui mõned tüübid lihtsalt pasundavad: „Kuulge!”¹¹ ja mida rohkem seda tehakse, seda kiiremini too pendel lõpuni läheb ja tagasi liikuma hakkab. Selles on tõesti teatud loogika, et asi niimoodi käib, aga samas on ka näiteid täiesti radikaalsetest pendlimuudatustest, kas või Kopenhaagenis. Neil võeti 80ndate keskel lihtsalt kätte ja disainiti linn ümber. Saadi aru, et kui nii jätkata, siis ollakse varsti seal, seal ja seal, ja see ei ole heaolu. Meil ei küsi keegi, kuhu me jõuame. Tallinna keskkonnaamet kooskõlastab kõike, mida liiklusemehed välja mõtlevad, kusjuures need on autoliiklusemehed. Liiklusteenistus on Tallinnas autoliiklusteenistus! Just need tüübid peaksid suutma mõelda kuidagi avaramalt ...

Lugesin Postimehest, kuidas üks toimetaja uhkustas, et tema üle ülekäiguraja sõitvatele jalgratturitele kunagi teed ei anna. Lihtsalt ei anna ja kõik! Sest rattaga üle vöötraja sõitmine on liikluseeskirja rikkumine ja põhimõtteliselt on õigus rattur sõita. Mina arvan, et sellisel juhul peame muutma liikluseeskirja või siis tekitama ülekäiguraja kõrval tee, millel juriidiliselt ka ratas võib minna.

Ma ei saa aru, kuidas ajakirjanik üldse võtab endale õiguse sellist asja ergutada, sest tegelikult räägime me lihtsalt inimeseks olemisest. Ma ei pea sellepärast, et liikluseeskirjas on ratturitel üle vöötraja sõitmine keelatud, talle peksta andma või teda surnuks sõitma, ma ei pea teda karistama! Kui nad sealt üle sõidavad, kuigi seadus keelab, siis järelikult on midagi valesti.

Ma olen sama meelt: ainus võimalus jalgrattaliiklust soodustada ja edendada on see, et jalgrattaga liikumine annaks täiendava mugavuse, et inimesed saaksid sellest kasu! Aga kui rattatee ristub iga natukese aja tagant sõiduteega, mille suhtes ei ole eesõigust, ja peab kogu aeg pidurdama ja tõesti liikluseeskirja järgi sõidutee ületamiseks vöötrajal maha tulema – see on ju maei-tea-mis! Sellisel juhul sõidavadki ainult fanaatikud. Tavaline inimene kardab ratta seljas olles autosid. Autos on ummikutest hoolimata kaitstuse illusioon, peremeheks olemise tunne. Selline mentaliteet tuleb juba liikluseadusest. Kui liikluseadus hak-

¹¹ Nt. Eesti Roheline Liikumine korraldas 2005. aastal allkirjade kogumise kampaania, kus Tallinna linnavalitsusele adresseeritud postkaartidel tehti ettepanekud rajada rattateed südalinna ja kõikide linnosade vahele ning raudteeäärne kergliiklustee marsruudil kesklinn-Nõmme-Pääsküla; rahustada liiklus kõikides elamurajoonides ja kesklinnas nii, et see muudaks kergliikluse mugavaks ja turvaliseks; soodustada jalgratta kasutamist sõitudeks tööle ja kooli; nõuda asutuste, poodide ja elumajade juurde jalgrataste hoiuruume ning algatada tervikliku transpordi ja kergliikluse arengukava koostamine. Ettepanekutele andis allkirja üle 3000 inimese.

kaks ratast autodest rohkem väärtustama, siis võiks midagi muutuda. Aga seda saavutada ...

... on äärmiselt raske, sest riigikogus ei ole ühtegi inimest, kes algataks sellise eelnõu. Me kirjutasime õiguskantslerile kirja, et seadusega rikutakse inimese põhiõigusi.

Milliste põhiõiguste rikkumisele te viitasite?

Et inimene ei saa meelt avaldada, ilma et ta peaks sellest kaks nädalat ette teatama. Selline jabur kord on olemas. Meie ei küsi enam kunagi oma aktsioonide korraldamiseks luba, sest on olemas põhiseaduse paragrahv, mis ütleb, et iga inimene võib tulla kokku ja avaldada meelt täpselt siis, kui tahab, ilma kedagi teavitamata.

Saite te õiguskantslerilt vastuse?

Veel ei ole saanud, aga ajalehes kirjutati pärast, et uue korralduse järgi ei pea avaliku rahvakogunemise korraldaja enam üritust omavalitsuses registreerima, sest see nõue on vastuolus põhiseadusega. See on asi, mida me oleme ka ajanud. Ma ei tea, kuivõrd selles otsuses on meie algatuse mõjusid, ma arvan, et nii mõtlemaid inimesi on veel ja veel. Ajalehes on aeg-ajalt ikka mainitud. Kui tegime Vabaduse väljaku aktsiooni, siis keegi kirjutas, et kuidas saab olla võimalik, et sa oled kuskil tänava peal, võtad lipu välja ja politsei võib su ära viia? Et sõnavabadust ikka üldse ei ole.

Vabaduse väljaku aktsiooniga seoses jäi meediast lõpuks kõlama fakt, et te parkisite seal potililli ja rattaid, aga ei maksnud.

Ükski ajakirjanik ei võta asja päriselt uurida. Miks me ei maksnud? Idee oli selles, et avaliku ruumi kasutamise eest ei pea inimesed maksma! On täiesti alusetu küsida raha selle ruumi eest, mis on kõigi inimeste oma. Vabaduse väljakut ei saa käsitleda parklana, seda ei tohi maha müüa.

Mis Sa arvad, kuidas see mõjutab tavainimese suhtumist sellise aktsiooni tõsiseltvõetavusse? Praegusele olukorrale tähelepanu juhtides mängisite poolenisti reeglite järgi ja samas ka mitte päris.

Ma arvan, et kasu oli ses mõttes, et ta natuke keeras inimeste vaatevinklit ümber. Nende, kes nägid seda telekast või lugesid lehest, ja ka nende, kes sõitsid sinna autoga ja vaatasid, et parkimiskohta ei ole lihtsalt sellepärast, et lillepott on ees ... Ma loodan väga, et see pani mõtlema. Tavaliselt on ju nii, et inimene tuleb parklasse, pargib sinna oma auto ega mõtle sellele, et ta hõivab ruumi, mis võiks olla kasutatud hoopis teisel moel. Ma nägin palju inimesi, kes tulid heatahtlikult õpetama, et miks te panete oma ratta siia pikali, pange rattad niimoodi püsti, siis võtab vähem ruumi. Püüad talle selgeks teha, et „ei, ei, vaata, võtame asja inimestes: üks inimene, üks inimene, üks inimene ... Mis mõttes on ebaefektiivne? Mis mõttes see on ebaefektiivsem, kui see, et sa pargid oma auto siia selle ratta asemele? Sama efektiivne! Ma praegu siin näitlikustangi sulle, kui mõttetu kogu see värk on. Sa räägid mulle efektiivsusest, aga ise käitud kõige ebaefektiivsemalt üldse.”

See on heas mõttes provokatsioon, et raputada mõtlemist ja ...
Jah, see oli muidugi provokatsioon.

Prussakovi ühing on olnud seotud ka teistsuguste aktsioonidega. Te olite Iraagi sõja vastu, aga lõpuks läksite selle aktsiooniga hoopis Soome.

Mõned läksid, aga see oli ka provokatsioon, et me lähme. Iraagi sõja vastane üritus oli esimene suuremat avalikku mõõdet võtnud asi, mis me plaanisime. Saime selleks loa ja siis öeldi: „Poisid, palun ärge tehke.“ Siis lihtsalt kuulutasime, et jätame selle ära, läheme Soome, ja andsime loa bravuurselt tagasi. Ütlesime ise üksteisele, et me mitte kunagi mitte ühegi asja jaoks enam luba ei võta, sest sellest ei ole lihtsalt kasu. Võib küll saada loa, aga politseinik, kes peaks kaitsma inimeste põhiseaduslikke vabadusi, ütleb et, kuulge, ärge tehke, rikute oma elud ära ... See on täielik absurd! Meie vastas on ametnik, kes ei saa üldse aru, mis riiki siin proovitakse teha. Lihtsalt demokraatlikku riiki, kus kehtivad kõik need õigused, mis on põhiseaduses kirjas. Ükski meist ei aja seadustes näpuga järke, et nii on kirjas ja nüüd peab nii tegema. Muidugi peavad olema teatud asjad korrastatud, aga elu käib ikka omasoodu. Asi peaks olema võimalikult lihtne, inimlik ja võimalikult vähe teisi ja ümbruskonda kahjustav! Kogu lugu! Osa seadusi on seda, osa mitte. Aga põhiseadusest peaks kõik tulenema – kogu stiil ja mõtteviis.

Igal pool, kus me midagi oleme korraldanud, on politsei kõige esimesena kohal. Nad on alati kõige suurema esindatusega meie üritustel, vähemalt alguses. Ma ei saa sellest aru. Kui Kopenhaagenis oli üks tohutu meelevaldus, siis nägin, et politseinikud olid kuskil nurga taga, nii igaks juhuks. Meelevaldusel ei olnud mitte ühtegi politseinikku näha, kõik olid varjus, lihtsalt et kui midagi juhtub, siis sekkutakse. Meil on niimoodi, et tehakse kõik võimalik, et mitte midagi ei juhtuks. Aga siis ei juhtu ka seda, mille pärast üldse kokku tuldi. Ehk siis seda üritust ei juhtu. Meie seaduste järgi püütakse teha kõik nii, et midagi halba ei juhtuks, aga samas elimineeritakse kogu mõte, mis sellel meelevaldusel või üritusel on. Muidugi võib ette tulla, et keegi tuleb purjus peaga kohale ja lööb auto lõmmi. Siis tuleb see tüüp lihtsalt ära viia ja võtta vastutusele selle eest, mida ta tegi.

Iraagi sõja vastase ja Rahva Raamatu aktsioonide pealt on näha, et teie tegevus on laiemalt maailmavaatatega seotud, ei ole ainult jalgratta- või transpordikeskne.

Ta on ennekõike transpordikeskne, aga samas, jah, laiem. Et majanduskasvu tingimustes sellist heaolu propageeritakse ... Iseenesest peaks tööaeg vähenema, palgad suurenema, aga tegelikult ei vähene, sest kui tahta ilma ummikutes olemata autoga tööle sõita, siis peab varem tööle minema ja hiljem tagasi tulema, mis pikendab tööle kulutatavat aega. See on paradoksaalne: me justkui peaksime üha vähem tööd tegema, aga samas raiskame selleks üha rohkem aega. Ja käime tegelikult tööle selleks, et maksta oma uue auto liisingut. Sõidan, et tööle minna, ja töötan, et sõita! Siin tuleb teha kuuenda klassi taandamistehe: kui ma sõidan auto-

ga selleks, et tööle käia ja käin tööle selleks, et oma autot kinni maksta, siis võrdub see sellega, et ma ei pea tegelikult midagi tegema.

Kui Sa räägid inimese põhiõigustest ja elu lihtsusest, muga- vusest ja säästlikkusest, siis võib öelda, et jalgratas on üks võrdkuju?

Sa tabasid naelapea pihta, see on tõesti nii! Näiteks Rahva Raamatu poe aktsioon ei ole jah transpordiga seotud, aga ta kannab laiemas kontekstis samu väärtusi.

Teie funktsioon ja idee ongi olla visionäär-lapsesuu rollis, mingeid asju ausalt välja öelda ja tähelepanu juhtida?

Mida kodanikud tahavad, seda teevad need, kes on kas valitud või tööle võetud selleks, et nad neid asju teeksid. Mis on äärmiselt naiivne – demokraatia tugevus ja nõrkus samal ajal. Me võime valida, aga need inimesed ei tee ikkagi nii, nagu me tahame. Me peame ise aktiivsed olema ja oraga takka torkima. Lihtsalt valimas käimisest ei piisa. Aga kui aktiivne saab olla? Ei saa käia iga päev planeeringute tutvustustel. Kui hakata süstemaatiliselt jälgima, mis toimub, kus järjekordset planeeringut või keskkonnamõju hinnangut avalikustatakse, siis ainult seda teekski.

Tavaelus peab olema piisavalt vaba, et midagi teha. Kas sa arvad, et detailplaneeringute avalikustamine toimub pärast tööaega? Kui sa tahad sinna minna ja rääkida, siis tuleb tööand- jale öelda: „Kuule, mul on nüüd üks kodanikuasi vaja ära teha!“ EMSL (Eesti mittetulundusühingute ja sihtasutuste liit) ajabki seda ka, et riik suunaks ressursse mittetulundusühingutele, kes tegelikult surgiksid riigiametnikke mingitele küsimustele võimalikult õiglaste lahendite leidmiseks. Aga sul on õigus, me oleme tõesti need, kes tõstavad valjult mingi teema üles ja pakuvad teistsuguseid lahendusi.

Supilinna seltsil on näiteks selline probleem: kui nad tahavad esitada oma linnaosa miljööd kahjustava otsuse tühistamiseks vaide, siis seadusandluse järgi peab neil olema „põhjenda- tud huvi“. Mõiste on ühelt poolt umbmäärane, aga samas väga konkreetne, sest seda kasutatakse ühenduste õiguste kitsendamiseks. Tartu linn väidabki, et Supilinna seltsil ei ole põhjendatud huvi ja algatus lihtsalt sumbub mingisse paragrahvi, hääl keeratakse kinni.

Põhjendatud huvi on majanduslik huvi, on ju nii? Ja seda ei saagi Supilinna seltsil olla, nende huvid on hoopis kõrgemal tasemel. See on näide täiesti läbikukkunud demokraatiast, sest tegelikult siis võiksimegi öelda, et sõnaõigus on ainult nendel, kellel on rahaline huvi. Midagi muud ei ole. Ma olin Soomes seminaril, kus üks meie kommunaalametnik esines ettekandega ja väitis, et alati, kui tahad euroliidust raha saada, pead põhjendama, miks raha just sinna on vaja panna. Peab olema tasuvusanalüüs. Aga rattateede kohta ei saa üldse tasu- vusanalüüsi teha, sest seal on täiesti mõõdetamatuid näitajaid.

Niimoodi ütleski, ma olin täiesti hämmingus. Küsisin üle, kas see on tõesti nii raske. Kui küsid autotee jaoks, siis saad arvutada, mitu autot pääseb kiiremini läbi, aga rataste puhul ei saa seda teha? Pärast ühe soomlase ettekandest tuli välja, et võimalusi ikka on. Ta kirjeldas marsruuti, mis teid mööda rattad sõidavad ja näitas: „Siis me sõidame mööda 1982. aastal rajatud rattateed ja siis edasi ...” Ma küsisin, millal nad viimati seda 1982. aastal ehitatud rattateed remontisid, ja mees vastas, et nad ei ole seda kunagi remontinud. Siis ütlesin meie kommunaalmeti juhile: „Vaata, nad ehisid selle tee 25 aastat tagasi ja nad ei ole seda kunagi remontinud. Kuidas saab siin olla probleeme tasuvusega?” On vaja arvutada, palju teele ratureid mahub, teha liiklusanalüüsid ja kui ei pea kolmkümmend aastat sinna peaaegu mitte midagi investeerima, siis on ju päris tasuv! Meie ehitame uue tee ja siis peame iga kahe-kolme aasta tagant seda lappima ja kümne aasta pärast jälle uue tee tegema. Kindlasti on majanduslik huvi äärmiselt tugevalt põhjendatud huvi, sest kui oled kuhugi investeerinud, siis oled äärmiselt huvitatud, et see tagasi teeniks ja nii leitaksegi, et see on kuidagi põhjendatum huvi kui mõni teine. Kahju, kui ainult selle järgi asju aetakse.

Kas nende aktsioonide kaudu on inimestel teiega mingi suhe ka tekkinud?

Jah, on inimesi, kes ütlevad: „Kuulge, Prussakov, tulge appi! Meil Keilas on probleem ja vaja võidelda ...”

Sulle helistatakse ja öeldaksegi Prussakov?

Jaa-jaa. See on iseenesest tore, et inimesed midagi tahavad teha, aga abi on vaja ...

See on muidugi väga kõnekas, kui selliseid kõnesid tuleb ...

Nojaa, aga samas ei ole me ka kiirabi moodi toimiv ühing. Üks oluline asi, mida me oma tegevusega proovime näidata, on see, et kui mingi asi on valesti, siis, tead, võta kätte ja tee ise midagi selle parandamiseks. Proovi olla ise aktiivne nagu Prussakov seal Siberis, kes ei passinud kodus oma aega maha, vaid leiutas ratta!

2001. aasta lõpus algatas Viljandimaal asuva Pärsti valla volikogu justiitsministeeriumi taotlusel Viljandi vangla ja vanglate keskhaigla detailplaneeringu. Vanglat kavandati osaliselt Viljandimaa liigirikkaimasse parki, see pidi tulema 400kohaline ja vanglate keskhaigla 100kohaline. Alternatiivseid asukohti ei kaalutud ja keskkonnamõju hindamist ei peetud vajalikuks.

Et laiema avalikkuse huve ja väärtusi otsustamisel ei arvestatud ja otsuseid ei põhjendatud, vaidlustasid

Eesti Looduskaitse Selts, Ülle Kuldkepp, Henri Väre, Aavo Pärnsalu ja Tiina Timpmann 2002. aasta sügisel planeeringu kehtestamise otsuse.

Esimese astme kohus pidas kaebust sisuliselt põhjendamatuks ja ei rahuldanud seda. Ringkonnakohtus ja riigikohtus said pargi kaitsjad võidu.¹² Järgnev intervjuu on tehtud Ülle Kuldkepi kodus Puiatus.

„Tuleb pikk tee käia, enne kui selle protsessi positiivset külge nägema hakatakse.”

Rääkige veidi Jämejala pargi saamisloost.

HENRI: See on siinse haigla töötajate ühislooming. Pargi esimene osa on suhteliselt vana. Üle saja aasta kindlasti, kui park haigla algusaastail rajati. Esimesed patsiendid võeti siia vastu 1897. Teine osa on kolmekümnendate algul rajatud, kui haiglat jõuliselt laiendati ja istutati suur osa pargipuudest. Kõige uuem lõunapoolne osa sai alguse eelmise sajandi kuuekümnendatel ja see on ka kõige liigirikkam. Nii et kolm ajastut on selles pargis koos ja ta on üks Viljandimaa liigirikkamaid parke.

Aga kuidas Jämejala parki nii palju erinevat liiki puid sattus?

ÜLLE: Pargi kõige uuema ja liigirikkama osa kujunemislugu tuli välja siis, kui me saime kontakti Ülo Erikuga, dendroloogia seltsi aseesimehena. Ta rääkis sellise loo, et kui tema õppis ülikoolis metsandust, siis ta toanaaber ja sõber oli Henri isa Hans Väre, kes õppis arstiks. Kui eksamite aeg oli, siis õppis Henri isa ladinakeelseid haigusid ja rohtusid, aga Ülo Erik taimi. Tulevasel arstil oli väga naljakas kuulda, et metsamehed õpivad puid ladina keeles. Pärast kooli, kui nad tööle läksid, tuligi Henri isa siia Jämejalale. Aga siin oli vaja ka puid istutada. Siis ta helistas Ülolle ja ütles, et too mulle õige siia parki neid asju, mida sa seal ladina keeles õppisid. Ülo Erik oli tol ajal juba spetsiifiliselt dendroloogiahuviline ja tegeles ka võõrpuuliikide Eestisse introductseerimisega. Miks seal on harilik valgepöök ja viini pihlakas, mida ma pole kusagil mujal Eestis näinud? Ta lihtsalt tuli ja tõi siia igasuguseid puid.

Aga kust te ise pärit olete, mis teid Jämejala ja Viljandimaaga seob?

HENRI: Ma olen elupõline Jämejala elanik, välja arvatud ülikooli- ja sõjaväeaastad ja üks aasta Tallinnas. Titena elasin Jämejalas, aga pärast seda kolisin üle oru, asulasse, mis jääb Tallinna maantee äärde. Pärast ülikooli lõpetamist tulin Jämejalale tööle, korra käisin Tallinnas ära ja tulin tagasi. Suguvõsast on teisigi seal töötanud: isa pikka aega, ema mingi aja, vennanaine ja isa uus naine praegugi veel.

AAVO: Mina olen pärit Abjast. Jämejalale sattusin tänu vanaisale üheksakümne viiendal aastal, kui ülikooli lõpetasin. Vanaisal oli siin maja. Pargis käin päris tihti jooksmas ja jalutamas. Mõte, et keegi sinna vanglat tahaks teha, mingid müürid keskelt läbi tõmmata ja öelda, et pool parki jääb alles – jalutage seal – tundus tõesti müstilisena. Minu jaoks on ta puhastuskoht. Ei oska öelda, kas see on ainult pargiga seotud või on see ka haigla mõju, et seal teistmoodi energiad liiguvad, aga kui sinna lähed, siis on võimalus uuesti puhtaks saada. Ta katkestab ebavajalikke sidemeid, mis meil ikka tekivad.

ÜLLE: Mina sündisin Soomaa serva peal, Räksi külas. Kui neljaviiene olin, tulin emaga Viljandi lähedale Puiatusse. Tahtsin pärast kooli minna ülikooli bioloogiat õppima, aga majanduslikel põhjustel ei saanud. Ema kasvas meid üksinda ja oli ise algharidusega. Olen palju head just Puiatu koolist kaasa saanud. Käisin siit bioloogia olümpiaadidel ja sain maakonnas esikohti. Ma toetun sellele paigale, kust ma pärit olen. Mäletan väga hästi, kuidas mu koolitee läks mööda samast aiast, kus me praegu istume. See oli kõige ilusam aed siinkandis ja siin elas üks õpetaja. Ma ei osanud arvatagi, et samast kohast ükskord mulle ja mu lastele kodu saab.

¹² Riigikohtu otsust nr 3-3-1-54-03 Jämejala pargi kaasusest saab lugeda riigikohtu kodulehel aadressiga <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-3-1-54-03>

Viljandimaal Pärsti vallas asuva
Jämejala pargi kaitseks kohtusse pöördunud ja riigikohtus võidu saavutanud
AAVO PÄRNSALU, ÜLLE KULDKEPP ja HENRI VÄRE
Jämejala pargis

Foto: Elmo Riig

Kas te saite omavahel kokku siis, kui asjad vanglate haigla detailplaneeringuga tuliseks läksid?

ÜLLE: Jah, aga kui Aavo ja Henri elavad Jämejalas ja on naabrid, siis mina sattusin Jämejala pargi looga kokku dendroloog Tiina Viiri kaudu. Planeeringu koostaja Kalle Kadalipp tundis Tiinat ja ütles, et seal pargis vist ikka on midagi ja tellis uuringu. Tiina helistas mulle tund aega enne tollase justiitsministri Märt Raskiga kohtumist ja kutsus appi, sest tal oli tunne, et uuring telliti temalt küll, aga park läheb ikka maha. See oli hämmastav, mida ma seal kuulsin. Kui palju puid ja mis kõik toimub! Ütlesin Märt Raskile ka, et lähme vaatame koos, mis seal pargis kasvab. Ma käin ka metsas inimesi nõustamas, ega me kõõgilaua taga ei aruta, millist puud maha võtta.

HENRI: Esimest korda nägimegi üksteist avalikustamise koosolekul. Sellele järgnes inimeste väga spontaanne reaktsioon – Ülle hakkas allkirju koguma, meie külast kogusid Aavo ja Hans ja Jämejala teises osas Tiina ja Elvi. Kõik need pöördumised saadeti valda. Ma kujutan ette, et ametnikud olid tõeliselt hämmastunud, kui nad said nii palju pöördumisi nii paljude allkirjadega.

Riigikohus tühistas teie kaebuse alusel vanglate haigla planeeringu 2003. aasta oktoobris. See otsus on Eesti haldusmenetluse praktikas oluline tähis just selles osas, kuidas haldusorganil ikkagi inimesi kaasata ja oma otsuseid motiveerida tuleb. Kuidas pärast riigikohtu otsust asjad Jämejala pargiga edasi on arenenud?

HENRI: Pärast kohtuotsust tekkis haigla sihtasutusel plaan tagumisse majja narkoravila teha. Tolleaegne minister Pomerants pidi siia tulema, enne seda läks seal maha paar hekki ja paar puud. See võis ka juhuslik olla. Ja vahepeal olid tormid, milles park sai kannatada, aga need tormimurrud on ka nüüd lõpuks ära koristatud. Aga midagi asemele istutatud minu teada praegu pole.

ÜLLE: Pärast kohtuprotsessi algatasime Eesti Looduskaitse Seltsiga Jämejala pargi riikliku kaitse alla võtmise menetluse. Aga keskkonnaministeerium leidis, et riiklikku kaitset pole vaja, sama seisukoht oli Pärsti valla volikogul ja Viljandi haigla sihtasutusel.

Riiklikku kaitset pidasid ametkonnad liigseks, aga üldplaneeringumenetluses oli ka kohaliku kaitse alla võtmise küsimus õhus.

HENRI: Jah, aga ka seda ei õnnestunud saada. Ma ei oskagi öelda, mida kohalik kaitse rohkem annaks, kui miljööväärtusliku ala staatus, sest selle, mida ja kuidas kaitsta, otsustab mõlemal juhul ikkagi omavalitsus. Mingid tingimused üldplaneeringus nüüd on, mis peaksid miljööväärtuslikku ala rohkem kaitsma. Haiglakompleksi hooneid, parki ja puisteid säilitatakse ja uusi ehitisi, mis pargi funktsioonidega seotud pole, ei tohi sinna rajada. Selles osas, et Jämejala koos oma pargiga saaks miljööväärtuslikuks alaks, oli täitsa palju loomist. Hea meel on selle üle, et ala esialgselt kavandatud piire õnnestus Valuojani ja ohvrikivini ka laiendada. Kuigi teisest küljest pole see väga suur võit, sest kummelipõllu peale, kus ohvrikivi on, lubatakse ikkagi ehitada. Huvitav lähenemine, sest asjatundjate seisukohalt oli parki ja surnuaeda ümbritsev ala miljööväärtuslik just avatud põllumaana, mitte elamumaana.

Pargi ja üldplaneeringuga seotud asju olete arutanud ka Pärsti valla volikogus, mille liikmed te olete. Mis teid volikogusse kandideerima motiveeris?

ÜLLE: Tol ajal kehtis planeerimis- ja ehitusseadus, kus oli kirjas, et iga uue volikogu koosseis on kohustatud üle vaatama planeeringud ja vajadusel on volikogul ka võimalus planeering tühistada, kui pole välja antud ehitusluba. Me nägime selles võimalust tühistada vanglate haigla detailplaneeringut ilma kohtuta. Panime välkkiirelt kokku Rohelise Valla nimekirja ja saime sisse kolm inimest.

HENRI: Lootsime, et leiame liitlasi ja saame selles küsimuses ülekaalu. Pargiküsimus oli üks olulistest põhjustest. Tahtsime, et meil oleks omavalitsus, kes inimestega dialoogi peaks, neid kuulaks ja arvestaks. Investeeringud, uued töökohad ja võib-olla ka uued elanikud on muidugi tähtsad, aga olemasolevad elanikud ja neid ümbritsev keskkond ei ole vähemtähtis.

ÜLLE: Mõõdukatega oli kokku lepitud, et paneme oma hääled pargi kaitseks kokku. Aga nemad said volikogus neli häält ja meie kolm, kokku seitse. Vanglate haigla pooldajatel oli kaheksa häält. Oleks me ühe inimese veel saanud, oleks Jämejala park ilma kohtuta säilinud.

Aga kas teil nüüd, pärast kohtuotsust, õnnestub volikogus olulisi asju kuuldavaks teha?

ÜLLE: Kuidas võtta, kohati on see ikka päris keeruline, sest sisulist diskussiooni on väga vähe ja me ei saa otsustamiseks alati piisavalt infot. Volikogul on nimelt oma töökord, kus on kirjas, mitu küsimust võib esitada. Kui me saime volikogusse alguses sisse, siis võis esitada kolm. Me küsisime küllaltki palju ja siis kahandati võimalust kahele küsimusele. Kui eelmine koosseis lõpetas, muudeti korda veel ümber – ja nüüd võib esitada ühe küsimuse. Meile tundub, et see on ainult selleks, et mina ja Henri ei saaks teada, mis meil vaja on. Aga kui sa otsustad, siis sa ei saa ju olla teadmatutes! Kui volikogu esimees lubab, siis saab õnneks ka rohkem küsida. Meile on nad mitu korda ikkagi seda võimaldanud, aga piirang on siiski meie arust ahistav. Mis Jämejala kohtuasjasse puutub, siis aeg-ajalt käratakse ikka, kui mingi vaidlus tekib, et minge siis kohtusse. Selles mõttes on seal ikka vahel väga raske: need suhtumised ja hoiakud.

Kohtulahendi väärtusest ei ole siis aru saadud – see peaks ju ametnikke ja volikogu liikmeid nende töös hoopis aitama.

ÜLLE: Ilmselt ei suudeta seda kohtukaotust ikkagi alla neelata.

HENRI: Pigem on häda, jah, selles. Eks omavalitsus ole ka enne jäänud kodanikega sõdides kohtutes alla, aga see oli niivõrd suur lugu. See mõjus ka valla renomeele halvasti ja võib-olla ka vallaametnike karjäärivõimalustele. Tuleb pikk tee käia, enne kui selle protsessi positiivset külge nägema hakatakse.

Teil oli üks omamoodi lugu kohtuotsuse teadasaamisega ...

AAVO: Kui teise astme kohtuotsus tuli ja seda volikogus ette loeti, siis ma lindistasin seda oma diktofoniga, aga mitte päris avalikult, sest ma ei teadnud veel, kas seadused lubavad seda või mitte. Ma tegin seda sellepärast, et valla lehes ei olnud kohtuasja kajastus piisav ja kohati oli see ka päris eksitav. Tahtsin, et poliitikud jääksid oma sõnade juurde, lindistus otseallikast oleks aidanud seda tagada. Ma ei mõelnud, et see on mingi kuritegu, aga arvasin, et kui ma oleks diktofoni lauale pannud, siis poleks mul ilmselt lubatud lindistada. Aga ühel hetkel juhtus nii, et näpp vääratas nupu vajutamisel ja diktofonist hakkas tulema eelmine jutt, mis räägiti. Tekkis hirmus suur mürgel, algul taheti diktofoni ära võtta, aga see jäi mulle ikka alles. Istungiruumist aeti mind üsna ebaviisakalt välja. Me ei teadnud siis, et sisuliselt oli mul õigus lindistada, sest volikogu istungid on avalikud.

ÜLLE: Mina helistasin kohe advokaadile. Tema ütles, et see on avalik koht ja lindistamise keeldu küll pole. Ta tõi veel näite, et kui Vabaduse platsil on miiting, siis ei hakka ju inimene rahva seast läbi trügima ja küsima, et „kuule, kas ma võin lindistada?“

AAVO: See juhtum näitas võimumeeste ebakindlust. Lindistamine oleks saanud ju rahulikult läbi arutada. Aga selline reaktsioon näitas, et volikogu teised liikmed istungit avalikuks ei pidanud. Samas arvan ma, et see ei ole ainult Pärsti valla probleem. Kui inimesed on pikemalt jäänud riigitööle, siis nad ei pruugi kohati enam aru saada, keda nad teenivad. Rahvas on nende jaoks, mitte vastupidi. Ma arvan, et see on lihtsalt põlvkonna küsimus. Me oleme praegu niivõrd noores arengustaadiumis demokraatiaga. Kui see põlvkond vahetub või targemaks saab, siis me jõuame mõistlikumasse faasi. See tee tuleb läbi käia.

Kogu loos on palju bürokraatiat, negatiivseid emotsioone ja suluseise olnud. Mismoodi te nendest hoolimata asjaga tegelda jõudsite?

ÜLLE: Meid toetasid väga paljud inimesed. See andis tohutu jõu. Nüüd ma olen aru saanud, milline jõud on inimestes meie ümber. Tegelikult ainult see loebki. Kui järele mõelda, siis üks inimene ei suudakski sellist protsessi üksinda, omaenese jõuga läbi teha.

AAVO: Me kõik täiendasime üksteist. Kui oleksime olnud omaette, siis oleks asjad võib-olla teistmoodi läinud.

ÜLLE: Tänu sellele, et inimesed meid juba teadsid, leidsime üles ka aedniku, kes kunagi Jämejala parki puud istutas. Bensiiinijaa-mas tundis üks müüja mu ära ja ütles, et ta teab seda meest. Kui riigikohtu otsus tuli, siis otsustasin esimesena just talle helistada. Tema naine võttis vastu ja ütles uudise peale, et ta ei saa oma mehele seda otsust edasi öelda, ta on juba harjunud, et park läheb maha ja ta saab vapustuse. Aga ei tohi usku kaotada, et midagi hästi läheb. Nii nagu õige või õiglane on. Lihtsalt peab uskuma, et asjad lähevad ikkagi hästi.

HENRI: Jah, selline protsess on psühholoogiliselt raske ja rahaliselt keeruline. Ei ole ju garantiid, et kohtukulud tagasi saab. Ja kõik nõuab ju aega, mida võiks vabalt muuks kasutada. Samas, kui

lõpuks tulemus käes on, ükskõik milline siis, on asi vaeva väärt, sest ta on ikkagi investeering tuleviku – antud juhul õnneks nii parki kui ka demokraatiasse. Aga üksi tõesti hakkama ei saa ja koostöö on oluline. Oleme Eesti Looduskaitse Seltsile, nende juhile Juhan Telgmaale ja Viljandi osakonna esimehele Jaak Jaakule moraalse ja rahalise toe eest väga tänulikud. Olulist abi saime ka Eestimaa Looduse Fondilt, nende juristidelt Revo Linnolt ja Kärt Vaarmarilt.

AAVO: Väikse koha peal, nagu Viljandi kant on, ei ole tõesti lihtne sellisele asjale vastu seista ning sama koha peal elada ja samade inimestega edasi suhelda. See võib mõjutada paljut. Peab valmis olema, et need inimesed, kellega vastasseis tekkinud on, võivad viha pidada ja seda oma võimaluste piires väljendada.

Kuidas Jämejala pargiga tegelemine teie enda elu mõjutas?

ÜLLE: Pargis sai väga palju käidud ja mulle hakkasid ka haiged meeldima. Kui varem sinna kartuleid viisin, siis vaatasin ikka selja taha, ma kuidagi kartsin neid inimesi. Nüüd vaatan neid hoopis teistmoodi. Mingi kandi pealt võivad siinsed patsiendid olla palju tervemad kui need, kes kõrgete kohtade peal otsuseid teevad. Mõtlesin pargis käies puude peale ja haigetele, kellel tuttavad käivad külas ja kes tahavad puude varjus olla, et neid ei häbenetaks. Nägin, kuidas puud varjavad inimesi, kui neil on raske. Kui pargi ajalooost teada sain, siis hakkasin mõtlema neile inimestele, kes puud istutanud on. Ja kui Aavo perega suhtlesime ja Lauri Sommer oma Jämejala lapsepõlvest kirjutas, siis mõtlesin neile lastele, kes siin on kasvanud. Ja ka sündimata lastele, kes saaksid seal pargis kunagi olla. Puude juurest jõudsin inimesteni. Ma olen Jämejala pargile nii tänulik, et ta on mu elus olnud. Vahest on ikka küsitud, miks ma sellega tegelen. Ma tunnen, et see oli miski, millest ma ei saanud mööda minna ja ei tahtnud ka.

Jämejala ja teiste sarnaste juhtumite peale mõeldes tundub, et Eesti riik ja omavalitsused pole tegelikult nii intensiivseks arendustegevuseks valmis. Väga paljudes kohtades napib haldussuutlikkust, raha, teadmisi ja tarkust, et uute objektide planeerimisega ei lõhutaks, vaid loodaks uusi, varasemaga harmooniliselt seostuvaid väärtuskihte juurde. Võib-olla oleks pilt parem, kui igas maavalitsuses oleks tööl inimesed, kes oleksid planeerimise, looduskeskkonna ja arhitektuuri vallas professionaalid ja kellel oleks piisavalt mõjujõudu omavalitsuse planeerimistegevust suunata.

ÜLLE: Sama teema – sellest ruumist arusaamine, mida planeerimise hakatakse – tuli ka Jämejala puhul selgelt välja. Vaadake, mis siin kõik üksteise lähedal on: vaimselt haigete inimeste ravipaik koos nendele vajaliku pargiga, maakonna haigla koos lasteabi keskusega, ohvrikivi koos oma sakraalse alaga, vana surnuaed ...

Vanglate haiglat taheti planeerida kõige tundlikumate inimeste

ja kohtade keskele. Kohati jääb mulje, et mõne inimese jaoks on kaardid tõesti ainult trükimusta punktid ja seoseid elava keskkonna ja märgi vahel polegi. Need nuputõstmised mõjutavad palju rohkemat, kui arvatakse. See on üks suur sümbioos ja kui midagi ära võtta, siis mõjub see inimestele ja kõigele. See ei oleks tervendamiskoht, kui seal midagi radikaalselt muuta.

Käesolevaks ajaks on vanglate haigla rajamise plaanid muutunud. Justiitsministeeriumi arengukava aastani 2010¹³ näeb ette, et 2007. aastaks suletakse Viljandi ja Pärnu vanglad ning avatakse uus Viru vangla. Aastaks 2010¹³ tahetakse jõuda selleni, et Eestis on ainult neli vanglat. Tartu, Tallinna ja Viru vanglad on regionaalvanglad ja Murus kannavad karistust retsidiivsed kinnipeetavad. Vanglate haigla plaanitakse ehitada Tallinna vangla juurde ning see peaks valmima justiitsministeeriumi arengukava kohaselt 2010. aastal.

¹³ Arengukava saab lugeda justiitsministeeriumi veebilehelt aadressiga <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=19254/Justiitsministeeriumi+arengukava+aastani+2010+%28juhtkonnas+heaks+kiiidetud%29.pdf>

Harjumaale Saue valda Alliku külla AS Sterile kuuluvasse punasesse tootmis-
hoonesse paigutati 2006. aasta alguses Eesti võimsaim kiirgusallikas, mis
keskkonnaministeeriumi haldusalas oleva Kiirguskeskuse töötajate sõnutsi
on 35 korda võimsam senisest Eesti suurimast, Hiiu onkoloogiahaiglas olevast
kiirgusseadmest.¹⁴ Sellest, et meditsiinitarvete steriliseerimiseks loodud
ettevõtte kasutab oma töös gammakiirgust andvat radioaktiivset isotoopi
koobalt-60, said kohalikud inimesed laiemalt teada alles siis, kui ettevõtte
oli juba saanud keskkonnaministeeriumilt loa kiirgusallika hoidmiseks ja
kontrollkatsete tegemiseks ning Saue vald oli väljastanud tootmishoonele
ka kasutusloa. Planeerimismenetlust, kus inimesed oleksid saanud asja koh-
ta teavet ning oma seisukohti esitada, ei toimunud. Ehkki Kiirguskeskuse
andmetel on keskkonnamõju hindamise kohustuse puudumine tunnus-
tatud Euroopa Liidu praktika, sest need objektid on väidetavalt keskkon-
nale ohutud¹⁵, algutati märtsis 2006 kohalike inimeste nõudmisel AS Steri
tegevusega kaasnevate mõjude hindamine piirkonna looduskeskkonnale
ja inimasustusele.

Eha Lettermo, kelle kodumaja asub steriliseerimiskeskusest ligi 800
meetri kaugusel, püüab Alliku küla esindajana teha kõik selleks, et külaela-
nike seisukohti edaspidi kuulda võetaks ja asju avalikult aetaks. Räägime
Ehaga tema koduaias Allikul.

„Me ei ole rahul,
et selline ohuallikas
on meie kodude
juurde toodud
ilma meie käest
küsimata.”

Kust te pärit olete, mis teid Saue ja Alliku kandiga seob?

Isa ostis siia nõukogude ajal toreda vana palkmaja vanaema jaoks, kes elas üksi Tartus ja hakkas vanaks jääma. Vanaema oli vaja Tal-
linnale lähemale kolida, et teda saaks vajadusel abistada. Pärast isa
ja vanaema surma otsustasime abikaasaga loobuda mugavustega
linnaelust ja rajada kodu Allikule, mõttega, et lastelastel ja teistel
lähedastel oleks võimalus puhtasse loodusesse tulla ja siin oma
närve kosutada.

Kui mänguasjade müügijuhina töötasin, siis nägin, et tänapäe-
va lastel on väga palju kohustusi ja loodusega suhteliselt vähe
kokkupuuteid. MTÜ Laste Rõõm juhina korraldasin mitu aastat
lastele heategevusüritusi, mitmeid koos Tallinna loodusmuuseumi
töötajatega. Tore on näha, kuidas linnalaps vaimustub loodusest.
Seenenäitust ja kivimite väljapanekut uudistasid võrdse huviga
nii lapsed kui täiskasvanud. Ja siin elades hakkasin mõtlema, et
linnalapsi tuleks loodusesse rohkem tuua. Väga paljudel Tallinna
peredel ei ole maakohti, aga mul on siin 11 hektarit maad, lambad
ja kaks talle. Tahaks, et nii inimesed kui loomad saaksid olla siin
õnnelikud ja terved.

Millal te esimest korda steriliseerimiskeskusest kuulsite?

Naabrimees, kellele ma praegu leivakoti viisin, ütles 2005. aasta
suvel, et ta oli ehitajatega rääkinud ja et sinna tuleb vist mingi
„sügavbetooniga kiirguseasi”. Aga ma ei võtnud seda eriti tõsiselt.
Külas oli ka keegi mammi sarnast juttu ajanud, aga külainimesed

vahel kardavad asju, mis ei ole kartmist väärt. Vanemad inime-
sed kannavad endas teatud hirme juba nõukogude ajast, neil
on ametnike ees aukartus ja kujutasin ette, et see on selline
lugu.

Ei pidanud mõeldavaks, et see asi nii vaikselt ära tehakse. Tava-
liselt on Saue vallas nii, et kui mõni Soome kool tuleb külla, siis
sellest räägitakse ette ja taha veel pool aastat. Aga et välismaa-
lastega koostöös tehakse siia rahvusvahelise tähtsusega tehas,
ilma et keegi sellest midagi lehes kirjutaks või räägiks – lihtsalt
ei arvanud, et see on võimalik. Aga tuleb välja, et on küll. Teine
kord kuulsin sellest juba televisioonist ja järgmine samm oli
külakoosolek. Sinna ma loomulikult läksin, sest minu majast
on see hoone umbes 800 meetri kaugusel.

Nii et kui te televiisorist neid uudiseid kuulsite, siis oli steri- liseerimiskeskus juba valmis?

Jah, esimesed katsekiiritused ka tehtud. Mind häiris kõige
rohkem see, et kiirgusallikas toodi siia salaja. Laadimisega
oleks võinud midagi juhtuda, katsekiirituse ajal oleks võinud
selguda, et need müürid ei pea kiirgust. Gammakiirgus on
küllaltki ohtlik, muidu ta ei oleks ju rahvusvaheliselt seiratav
objekt. Sellise kiirgustaseme juures on ikkagi lubamatu, et
see paikneb 200 meetri kaugusel elumajadest. Kiirguskeskuse
töötajate ja AS Steri juhi Jaanus Pikani sõnul ei tohiks kiirgus
minu majani ulatuda, kui teda õigesti kasutatakse ja hoone on
ehitatud nii, nagu peab.

Samas me ju alles nägime, kuidas Muuga sadam tolmab ja
mismoodi tuhanded linnud naftareostuses surid. Eestis ei ole
ühtki väljaõppinud üksust, inimesi ega vahendeid, et seda

¹⁴ „Saue kiirgusallikas ei ole inimestele ohtlik”, *Postimees*, 02.03.2006,
<http://www.postimees.ee/110306/esileht/siseuudised/193677.php>

¹⁵ *Saue valla leht Koduvald nr 3 (154)*, märts 2006,
http://www.artaxis.ee/zope2/ra/galahad/file_storage/2317/2582

Harjumaale Saue valda Alliku külla ehitatud gammakiirgusega töötava
steriliseerimistehase vastu seisvate Alliku küla inimeste esindaja

EHA LETTERMO

oma kodumaja õuel Allikul

Foto: Liis Keerberg

kiirgust siit ära koristada, kui midagi peaks juhtuma. Rääkimata toimivast häiresüsteemist. Ükskord see signalisatsioon juba üürgas seal. Pool tundi ei tulnud ükski häiremeeskond. Pikani oli välismaal olnud ja pidi vist lõpuks ise telefonitsi Falcki kohale kutsuma. Ei tea, kas seal oli siis mõni hiir või rott, aga meile sai selgeks, et häire peale viie minutiga kohale ei tulda.

Aga kas neid riske, mis võivad selle keskuse puhul näiteks avariolukorras kaasneda, on teile selgitatud? Kas on räägitud kõige mustematest stsenaariumidest, et inimesed teaksid, mille läheduses nad elavad?

Üldiselt on nii, et üldsusele pole siiski piisavalt selgitatud, milline selle objekti mõju on. Seda teemat on üritatud targu vältida. Õeldakse, et avarii on võimatu, seda ei saa juhtuda. Samas pole me üldse kindlad, kas ehitusjärelevalvet teostav FIE teadis, millisele objektile ta järelevalvet teostas ja kas ta on selleks ka pädev. Seda hoonet ei ehitatud meie teada mitte spetsiaalselt kiirgusallika hoidmiseks, vaid kui tavalist tootmishoonet tööstuslikuks otstarbeks. Nii et me pole kindlad, et seal ei valatud suvaliselt betooni hunnikusse. Objekt võeti vastu nii, et sel polnud piirdeaedagi. Igaüks võis minna sinna nurga taha nokitsema või angaari sisse piiluda. Ja ärimeest Alliku küla inimesed ju ei huvita, ta ise elab kusagil mujal. Me ei ole rahul, et selline ohuallikas on meie kodude juurde toodud ilma meie käest küsimata.

USA sotsioloogiaprofessor Robert Bullard uuris 70ndatel aastatel, kuhu on ehitatud piirkondlikud prügilad Houstonis. Ta võttis kasutusele sellise termini nagu keskkonnaalane rassism, kuna selgus, et prügilad olid rajatud valdavalt mustanahaliste elurajoonide juurde, kuigi mustanahalisi oli sealkandis ainult 25% elanikkonnast.¹⁶ Eestis ei ole küll rassilist diskrimineerimist, aga nende lugude puhul joonistuvad siiski mingid paralleelid välja – arvatavasti ei eeldata, et väikese küla inimestel on ettevõtmist ja oskusi oma huve kaitsta.

Just. Seal majakeses päris Steri keskuse külje all elab üks poolpime ja poolkurt vanainimene, kellele inimesed aeg-ajalt süüa viivad. Ja Alliku küla keskuse juures on mõned vanad barakilaadsed majad, kus elab nii-öelda vaesem klass inimesi, kelledest paljudele küla saatus just suuremat huvi ei paku. Aga sellist rahvast on vaid paaris majas. Nemad tavaliselt küla koosolekutele ei tule. Ja kui tulevadki, siis ei pruugi nad paljust aru saada. Kui kujutati ette, et kogu küla sellistest koosneb, siis ei teata tegelikku olukorda. Siia tuleb järjest tegusaid ja vahvaid inimesi juurde.

Kas Steri esindaja on põhjendanud ka, millepärast nad seda keskust just nimelt siia tahavad rajada?

Jah, see olevat majanduslikult ja logistiliselt kasulik, sest on Tallinna lähedal. Märkis veel, et keskuse oleks võinud ka keset Tallinna linna ehitada – see on nii ohutu asi. Millegipärast nad seda

Tallinna ikkagi ei ehitanud. Ma arvan, et terve vabariik oleks selle vastu. Samas Saue vald väidab, et ta ei saa ka ise selle keskuse rajamisest mingit kasu. Inimesed ei saa aru, miks seda siis just siia vaja on?

Kuidas teil Saue vallavalitsusega läbisaamine on?

Praegu peavad nad mind ilmselt pinnuks silmas, sest mul on olnud aega asjaga tegeleda. Olen käinud ka valla volikogu istungitel ja esitanud küsimusi, millele ei ole alati vastuseid leitud või on vastatud nii, nagu ei oleks hästi tahetud vastata. Teretatakse mind küll, aga vaadatakse ikkagi kõõrdi ja öeldakse, et terve tegevus kannab ühte käekirja. Samas on kogu asjaajamise taga tegelikult palju inimesi, mitu küla. Ei ole ainult üks inimene, Eha Lettermo, kes pole rahul, et ta oma köögi aknast Steri punast onnikest näeb. Kui me advokaadi poole pöördusime, siis ei teinud seda mina üksinda.

Kohati on minust ajakirjanduses püütud maalida pilt kui intrigandist ja õelast vanamutist, kes ässitab küla üles. Ise arvan ma, et sallivamat inimest nii inimeste, looduse kui ka loomade suhtes annab otsida. Pigem on mulle töös ette heidetud liigset headust klientide ja koostööpartnerite suhtes kui külma ja ülbet olekut.

Aga kuidas just teie oma külast selle asjaga tegelema hakkasite?

Mulle on meelde jäänud nooruses loetud aforism „Kui mina ei põle ja sina ei põle, siis pimedust valguseks muuta ei saa“. Võib-olla on see veidi minu hoiakut mõjutanud. On asju, mille peale pole ilmselgelt mõtet aega ja närvi raisata. Alliku küla teema siiski väärrib minu meelest sekkumist. Elan ise ka ju siin ja kui oodata, et vaid teised teevad, siis võib mõni asi jääda hoopis tegemata. Samas tuln Tallinnast osalt ka selle mõttega ära, et vähem suhelda ja loodusest energiat tagasi saada, nii et üldiselt olen küla asjadest üsna kauge kaarega mööda käinud. Aga kui kuulsin esimesel koosolekul kõhklevaid ja kahtlevaid seisukohti, et „see on juba ära tehtud“ või „me võime küll vastu vaielda, aga teeme ennast ainult lolliks“, kuid samas nägin ka teisi, kes olid eurodirektiividest väljavõtteid teinud ja kogu hingest valmis midagi tegema, ainult komanderingute ja koosolekute vahel ei olnud neil lihtsalt aega, siis läkski asi minu kätte.

Kui arvata, et midagi teha ei saa ja nii asjad käivadki, siis jumal teab, mida järgmisena välja mõeldakse – lasevad üldse selle küla õhku ja otsustavad, et teevad selle koha peale karjääri. Kui me ei üritagi, siis jääb pärast ainult iseennast süüdistada, et oleme lollid olnud. Minul sellist aukartuse kompleksi pole. Kui näen, et asi on väga valesti või vähemuse huve arvestades tahetakse üldsus jalge alla tallata, siis ma ei saa seda hästi sallida. Ma ei saa ka sellest aru, kui inimesed ütlevad, et seadused on sellised või seadused lubavad. Seadused on inimeste tehtud, nende jaoks, ja kui nad on valesti tehtud, ei arvesta suurema osa inimeste heaolu ja huve, siis tuleb nad ringi teha.

¹⁶ Intervjuud Robert Bullardiga saab lugeda veebiaadressil <http://www.grist.org/news/maindish/2006/03/14/dicum/>

Kui me natukegi tahame õigusriigi moodi olla, siis ei saa käega lüüa. Eriti kui tegu on veel oma kodu lähiümbrusega. Üksi ei jõua keegi midagi, aga praegu on siin mapi vahel juba 3000 toetusallkirja. Ja siis oleks lausa häbematus mitte tegutseda, kui vähegi aega on.

Kas teie vastuseis võiks väiksem olla, kui keskus oleks rajatud avalikult, nii et usaldusväärsed eksperdid oleks mõjusid hinnanud ning oleks olnud võimalus valida, kas kiirgusallikas tuleb siia või mitte?

Kiiritus ja kiirgustegevus on inimeste meelest õudsed asjad. Ka röntgenis ei soovitata inimesel käia rohkem kui kaks korda aastas, samas on seal teised doosid ja kõik on ravi eesmärgil. Kui Kiirguskeskuse kodulehte lugeda, siis tuleks vältida igasugust täiendavat kiirgust, mis lisaks looduslikule foonile võib meid mõjutada. Kiirgusallikas tekitab alateadlikku hirmu, seda ohtu ei tunneta ega näe. Oleks ta nähtav, saaks temast eemale hoida, ennast ja oma peret kaitsta. Aga kuna ta on tehtud salaja, siis kerkib küsimus, mida nad siis seal steriliseerima hakkavad? Salatsemine tekitab ebakindlust ja usaldus kaob. Ja ikkagi jääb ebaselgeks, kelle huvides see objekt siia rajati – kui sellest ei saa kasu ei vald ega meie küla? Külainimesed on ka solvunud, et neid asjasse ei kaasatud. Kohati tundub, et oleme justkui segav faktor olukorras, kus vald tahab äriemeestega plaane paika panna.

Mida kauem seesugust infot varjata, seda suurem on tagasilöökk. Algul ei tahetud ju ka keskkonnamõtjude hindamist läbi viia ja juriidiliselt oli kõik korrektne, sest üllatuslikult seadus selliste objektide puhul mõjude hindamist ei nõuagi. Aga ametkondadele on siiski jäetud võimalus mõju hindamist kaaluda, kui avalikkuse huvi on suur. Teie ja valla taotlusel keskkonnaministeerium lõpuks algataski avatud menetluse. Mis seisus asi praegu on?

Mõni aeg tagasi olid nad koos Saue vallavanemaga juba Paldiskis uut asukohta otsimas käinud. Aga praegu käib keskkonnamõtjude hindamine. Me lasime hindamise valdkonda laiendada – et tehtaks selgeks ka see, kuidas kiirgusobjekt iseenesest inimese psüühikale ja vaimsele tervisele mõjub. Inimestes tekitab see ikkagi ärevust, ükskõik kui ohutu ta väidetakse olevat.

Miks te keskkonnamõju hindamise protsessis oma ettepanekute tegemiseks advokaadibüroo teenust kasutasite?

Me ei pruugi juriidiliste terminite ja kuupäevade tähendusest õigesti aru saada. Advokaadi abiga tahame vältida olukorda, kus me kaotame oma teadmatuse pärast. Alguses oli küll selline tunne, et ma ise kirjutan need kirjad valmis ja küsin Eesti Rohelise Liikumise käest, kui midagi on parandada. Aga juhul kui ma ei tule mõne asja peale või teil on muud tööd ja tegemised? Inimesed olid valmis selleks raha andma ja Saue valla volikogu nõustus ka advokaadi kulude katteks 20 000 krooni andma. Esimene 10 000 on juba läinud mõjude hindamise programmi ettepanekute tegemiseks – materjalidega tutvumiseks ja kirja koostamiseks. Advokaat hoiatas ka, et neil on kallid büroo. Aga kui vaja, eks siis korjame veel raha.

Mida olulist te Steri keskuse rajamise loos õppinud või tähele pannud olete?

Kui ise uskuda ühte asja, seda positiivselt edasi anda ja sisen-dada ka teistesse inimestesse usku, et asja on mõtet ajada, siis inimesed tulevad kaasa. Ka sellise asja juures on kõige tähtsam positiivne suhtumine. Vastupidi Saue vallale, kes on salatse-nud, oleme meie avameelsed ja ajame asju avalikult. Meil on võimalus olla paremad, kui need, kelle vastu me oleme.

Aga mõnikord on mul tunne, et pean tuumafüüsikat õppima minema. Kiirguskeskusest ja ministeeriumidest päris normaal-seid vastuseid ei anta. Ja eksperdid ajavad vastakatt juttu – mõni ütleb, et see on nii ohutu, et meetri kaugusel ei tee sulle midagi. Aga miks seda koobaltit siis tinakonteinerites veetakse? Jaanus Pikani väidab, et kui inimene kiirgusallika lähedale satub, siis ei ela ta üle mõne tunni. Kui selline objekt on salaja valmis tehtud, siis pole kindel, kas mõned inimesed ei jäta siin midagi ütlemata või mingite aspektidele tähelepanu juhtimata, vastavalt sellele, kuidas parasjagu kasulik on.

Omaette kogemuseks on see, kui ühtsed võivad Eesti inimesed ikkagi olla, kui neil on ühine mure. Kaks naabrit, kes saadavad koeri üksteise krundi peale essule ja üksteisega läbi ei saa, tulevad ja arutavad sõbralikult, mida saaks koos teha. Külal polegi nagu midagi ühist olnud – on uued ja vanad olijad, rikaste ja vaeste majad, targad ja tatised lapsed, aga nüüd on selge, et see küla on kõigile ühine. Viimati oligi selline tunne vist Balti keti ajal.

Te hakkasite kohe üsna mitmel suunal töötama ja ei jätnud seda probleemi nii-öelda koduseinte vahele. Kellega te väl-jastpoolt valda suhelnud olete?

Saatsin igale riigikogulasele kirja. Kadunud Robert Lepikson oli üks aktiivsemaid, kes vastas, ja Ülle Rajasalu ning Maret Maripuu. Oli päris palju neid, kes varem või hiljem vastasid ja leidsid, et meil on õigus seda objekti siia mitte tahta ja ei ole nii, et tehakse lihtsalt salaja ära. Saatsime pöördumise ka sotsiaalministeeriumile, et las nad uurivad. Vastasid väga sü-damlikult ja tundus, et nad võtsid meie muret tõsiselt. Sisemi-nisteerium leidis ka, et nii suvaliselt ei tohiks selliste objektide rajamine käia.

Ma leian, et kui inimesed on juba oma elukeskkonna siia ilma kiirgusallikata rajanud, siis peaks neil olema õigus kaasa rääki-da, kas taoline keskkonda häiriv objekt siia ehitatakse või mitte. Juhul kui luuakse mingi tööstuspiirkond, mis selleks ka jääb, ja sellele vaatamata inimesed sinna oma elamud rajavad, teades juba ette, mis seal on, siis on teine lugu. Nad nimetavad seda küll tööstuspiirkonnaks, sest seal on üks viljakuivati ja kaks lehmalauta, aga see tegelikult ei ole ikkagi tööstuspiirkond, mida laiendada. Siia üle tee on planeeritud elamumaad. Nüüd ütleb vallavanem, et siia ei saagi ehitada. Paljud leiavad, et nad on petta saanud. Tagapool külas on ka hulk palkmaju rajatud, kuid puit kiiritust väidetavalt ei pea ja need inimesed on väga ärritatud, et selline objekt siiakanti tuleb.

Selliste juhtumite puhul on meedia kindlasti üks kanal, mille abil saab otsuseid mõjutada, selles mõttes kasutasite õiget teed, kui asja avalikuks tegite.

On tarvis, et see asi oleks avalikkuse tähelepanu all. Samas on meedia võimaluseks vaid üldsust probleemist teavitada, kuid ekspertide ja juristide tasemel nad ju otsustada ei saa. Veidike saab küll meedia oma hoiakuga üldsuse suhtumist kujundada. Abiks seegi.

Meedias ei ole muidugi asju päris niimoodi kajastatud, nagu oleks võinud. Saan aru, et ka nemad ei oska seisukohta võtta. Nad mõistavad, et külaelanikele ei meeldi ja nad on mures, aga teisest küljest öeldakse, et kui igal pool hakatakse äritegevust takistama, siis mis sellest välja tuleb. AS Steri juht Jaanus Pikani on meediale väga selgelt teada andnud, mis on nende poolt tehtud. Meie kodutöö on tegemata, me ei ole olnud meediaga kohtumiseks piisavalt ette valmistatud. Aga nüüd on Saue vallavolikogu ajutine komisjon punkthaaval teinud kindlaks vead, mis kogu protsessis tehti. Komisjoni vahearuanne ripub Saue valla Steri-eri kodulehel ja Saue linnaleht lubas sealt kokkuvõtte avaldada. Ja see oli alles vahekokkuvõte! Viimasel volikogu istungil otsustati, et komisjon peaks edasi töötama ja nad teevad oma lõppraporti septembriks valmis. Ma loodan, et ka keskkonnamõju hindamise ekspertgrupp teeb ühtteist selgemaks.

Steri juhtum on tüüpiline näide sellest, kuidas tehniliselt keerulistes asjades hoitakse ikkagi kinni ekspertide ja administratsioonikesksest otsustusmudelist. Põhilised vastused annaks justkui tehniline pool, üldsuse soovide või väärtuste väljaselgitamisel ja nendega arvestamisel on täiesti kõrvaline osa. Mis sellist mõteteviisi murendama võiks hakata?

See on hea küsimus ja ilmselt vaevavad sellega paljud pead. Kindlasti aitaks olukorra muutmisele kaasa rahva jaoks edukalt lõppenud juhtumid. Nendest peaks küll meedia, eriti televisiooni kaudu inimestele teada andma. See sisendaks inimestele rohkem julgust oma probleeme tõstatada. Ilmselt oleks meie noore riigi kodanikele vaja meedia vahendusel ka koolitust, mida tähendab demokraatlik ühiskond ja milline see peaks välja nägema. Mida tähendab demokraatia kodus, koolis, tööl, tänaval ja riigiasutuses.

Kui te kirjade kirjutamise ja vaidlemisega end ära väsitate, siis kuidas te ennast laete ja jaksu saate?

Jaksu saab füüsilise tööga ja loomulikult loodusest. Kui võtad labida ja oma aias ühe raskema kiviktaimla ringi kaevad, orasheinad välja võtad ja näed, et see taim, mida sa loodad seal näha, elujõudu saab, siis sealt saad ise ka. Ja kive tassin. Tegemist on ju päris pingsa mõttetgevusega ja siia juurde see töö sobib. Teatud vastutus ju tekib. Kui olen lasknud ennast esindajaks valida, siis katsun seda õigustada. Kindlasti annab jõudu ka see, kui mulle vaatavad otsa särasilmsed külaelanikud ja lubavad igal sammul toetada.

2003. aasta suvel kehtestas Nõo vallavolikogu Laguja külla planeeritava Kagu-Eesti regionaalprügila detailplaneeringu. Lagujal hakati tolleks hetkeks sulgema 30 aastat töötanud piirkondlikku prügilat, mis aeg-ajalt ka põlema süttis. Uus jäätmekeskus pidi tulema kümneid kordi suurem ja teenindama kõiki Kagu-Eesti maakondi, kuid olema tehniliselt palju etem. Et inimesed ei saanud prügila asukohavalikus kaasa rääkida ja polnud selge, kuidas vana prügila senimaani keskkonda ja inimeste tervist on mõjutanud, vaidlustasid **Jüri Jäär, Madis Kaarna, Mart Kreevald, Andri Laantee, Alar Poolakese, Margus Tigane, Marge Valdmäe** ning **Kristina** ja **Guido Veidenbaum** planeeringu kehtestamise otsuse ning said riigikohtus viimaks kaebusi rahuldava lahendi.¹⁷ Rääkisime Kristina ja Guido Veidenbaumiga nende kodus Sirgu talus Laguja naaberkülas Käänis.

„See oli tohutu üllatus, kui kuulsime, et keskmine eestlane toodab pool tonni prügi aastas!”

Miks Kääni kant teie jaoks oluline on?

GUIDO: Meie väikse tütre Elleni jaoks on see minu suguvõsa poolt seitsmes põlvkond siin külas elada. Talukoha, kus me praegu oleme, rajas minu vanavanaisa. Siit veidi edasi mäe peal oli minu vana-vana-vanaisa talu, mida praegu enam ei ole, ja seal teisel pool teed Marusoo juures elas kunagi minu vana-vana-vana-vanaisa. Otsest pärijat talul ei olnud, mul on hulk onusid-tädisid. Üks onu küll tegeles siin mõni aeg põllumajandusega, aga tal ei läinud päris hästi ja koht jäi seisma. Lagunes ja lagunes, vast viisteist aastat pärast seda, kui vanaisa ära suri. Vahepeal sai siin ikka tähtpäevade ajal sugulastega käidud, aga siis ei mõelnud sellele, et siia elama tulla. Neli-viis aastat tagasi sattusime siia Krissuga kahekesi ja tundsim, et siin on nii mõnus aura. Käisime sugulased läbi ja küsisime, ega kellelgi midagi selle vastu ei ole, kui me vanaisa koha enda hoolde võtame. Kõigil oli hea meel, et keegi siin midagi teha tahab. Nii hakkasimegi toimetama.

See ei ole just kõige tavalisem, et noored inimesed, kellel on linnas töökoht ja mugavam elu, maale tulevad. Miks teie nii otsustasite?

KRISTINA: Miks mitte kohe maakodusse investeerima hakata, kui me ükskord seda niikuinii tahame. Me olime Tartus kogu aeg ühest üürikorterist teise kolinud ja sellest oli nii kõrini. Tahtsime

oma kohta. Ja mul oli juba lapsena unistus maal elada. Võib-olla meievanused mõtleavad veel, et natuke vara on, võib-olla kunagi hiljem, kui pole nii palju ringisebimist. Kusjuures kummaline on üldlevinud arvamus, et maal ei ole midagi teha. Mul on siin palju rohkem teha kui linna üürikas! Ja kui tekib tahtmine linnas toimuvast osa saada, siis ei ole me ju ka siia naelutatud, saame Tartusse teatrisse, kontserdile või kõrtsi sõita. Ja tegelikult ei ole ju paremat kohta koos sõpradega „tšillimiseks” kui üks korralik maakodu! Ja maakoht pakub palju muidki võimalusi tegutsemiseks: oleme korraldanud siin näiteks laste ajakirjanduslaagreid.

GUIDO: Mõtlen, et need inimesed, kes linnaelu maaelule eelistades toovad argumentiks, et maal pole midagi teha, võiksid ära mõõta, kui palju nad kulutavad aega oma nelja koduseina vahel arvutis istumisele või teleka vaatamisele. Meil on ka maal needsamad võimalused olemas, aga veel väga palju muud, mida linnas pole. Sirgu talu kohta ütles vanaisa enne surma ka, et seda ei tohi mitte mingil juhul kellelegi ära müüa, vaid seda peab pärima. Ja meie oleme ka sama meelt.

Laguja ja Kääni küla on üksteise kõrval. Mis neid omavahel ühendab?

GUIDO: Vanemad inimesed on rääkinud, et Kääni ja Laguja küla poisid olnud omavahel vimma pidanud. Kääni küla oli popside küla, majadel väikesed maatükid ja tihe asustus. Enne sõda oli siin 55 majapidamist, kuid sõja ajal hävis suur osa sellest. Aga siit käidi ikka kooli. Minu ema käis siit majast läbi metsa Lagujale kooli.

¹⁷ Riigikohus leidis oma 9. märtsi 2005. aasta otsuses nr 3-3-1-88-04, et kehtiv õigus ei reguleeri regionaalprügila asukohavaliku korda piisavalt, ning leidis ühtlasi, et riiklike kavade osas on vaja kujundada otsustuskord, mis tagaks ka keskkonnamõtjude hindamise direktiivi 2001/42/EÜ täitmise. Kohtu otsust saab lugdeda veebiaadressil <http://www.nc.ee/?id=11&tekst=RK/3-3-1-88-04>.

Nõo valda Laguja külla kavandatud Kagu-Eesti regionaalprügila rajamise vastu kohtusse läinud ja riigikohtus võidu saavutanud Kääni küla elanikud GUIDO ja KRISTINA VEIDENBAUM tütar ELLENIGA. Nende selja taga on kuur, kuhu pere kogub oma sorteeritud olmejäätmeid

KRISTINA: Aga praegu seob meid Lagujaga see, et hakkasime Laguja koolimajas lastele ja noortele huviringe tegema. Kõigepealt tegin mina rahvaluule- ja ajakirjandusringi, see tegutses niikaua, kuni Ellen sündis. Siis hakkas Guido tegema muusika- ja fotoringi.

GUIDO: Fotingi me praegu suvel ei tee, aga muusikaringi küll. Väga vahva värk, sest meil on sellest lausa bänd välja kasvanud. Tüdrukud olid agaramad käijad ja kui mina juhendaja ja bassimehena välja arvata ongi kõik bändi liikmed tüdrukud. Nad on kõik prügilaasjaga kohtusse läinud inimeste lapsed. See oli mulle endale ka üllatus, kui hästi bänd käima läks. Lapsed ei olnud varem eriti pille mänginud, aga tuli välja, et nad on väga andekad. Lood on kõik nende endi tehtud ja kui vallas on üritused, siis anname kontserte. Lastekaitsepäeval ja volbripäeval esinesime ja tuleval laupäeval oleme Nõo valla aastapäevale kutsutud. Pidime Nõo valla parim bänd olema!

KRISTINA: Aga kogu tegevus on ikkagi sellest suhtlusest välja kasvanud, mis uue prügila planeerimise protsessi ajal sealsete inimestega tekkis. Arvan, et me ei oleks hakanud neid ringe vedama, kui poleks inimestega head kontakti saanud.

GUIDO: Jah, enne Tuulemäe prügila rajamise plaani hakkas elu siin vaibuma ja selle protsessi kestel läks see veel rohkem laiali. Pärast kohtuvõitu on inimesed hakanud uuesti rohkem omavahel suhtlema. Mingil hetkel tekkisid muidugi vastasseisud prügila tahtjate ja vastaste vahel. Korraldasime leppimiseks suure vastlapäevaürituse, kuhu mõlemad pooled olid kohale kutsutud. Et inimesed tuleks kokku ja laseks liugu. Ei ole mõtet sõjakaigast vedada.

KRISTINA: Eks me tahtsime näidata vastupidist ka sellele jutule, et Laguja küla on hääbuv küla. Ei ole niimoodi, seal on väga hakkajad lapsed. Kui võrrelda linnaelu siinsega, siis mulle on tunduma hakanud, et paljusid linnalapsi on pisut närviline linnamelu ja näiline aktiivsus hoopis kammitsatesse surunud. Linn nagu pakuks palju võimalusi, aga nii pole tarvis ise oma aju tööle panna, ollakse passiivsed osalised. Laguja lastes olen märganud teistsugust loominguilisust kui nendes, kellega koos ma aastaid tagasi Tallinnas üles kasvasin. Õnneks on pärast kohtuotsust mitmed tühjad majad ära ostetud, just noored pered tulevad siia.

Mis teid motiveeris Laguja prügila juhtumiga tegelema? Kusagil peab see krõks käima, et inimesed tulevad oma pesadest välja ja hakkavad teistega koostööd otsima. Mis teid innustas?

GUIDO: Miks ma tulen maale? Ma tahan vaikust saada ja linnast eemal olla. Aga kui Tuulemäele oleks prügila tulnud, oleks siit iga nelja minuti tagant hakanud mööda sõitma suured prügiveoautod. Hais, müra ja lastele ka ohtlik. See ei oleks siis minu jaoks see maakoht, kuhu ma tulin. Ma võiksin samahästi linna tagasi minna. Kuna meie juured on siin, see on meie koht, siis pidimegi midagi tegema. Ei saa tulla keegi võõras ja lihtsalt öelda, et teeme nüüd siia prügila. Selliste otsusteni peab teistmoodi jõudma. See panigi meid tegutsema.

KRISTINA: Mind motiveeris ikkagi looduskeskkonnaga toimuv

ka, mitte ainult oht meie ja Laguja inimeste elukvaliteedile. Mitmed geoloogid ja loodusteadlased osutasid väga tõsistele ohtudele, mis oleks regionaalprügila rajamisega Lagujale tekkinud. Ja puudujäägid keskkonnauuringutes olid ju meie argumentid ka kohtus.

Aga kas teie vastuseisu põhjus oli ainult see mõju, mis prügila rajamisega kaasneb, või ka see, kuidas asju aeti?

KRISTINA: Loomulikult ajas see äratagemise plaan meid vihale ja ässitas üles.

GUIDO: Ja see ka, et eeldatakse, et sa ei oska midagi vastu öelda. Tavalisel kodanikul, kes juuravaldkonnas ei orienteeru, olekski väga raske hakkama saada. Praktiliselt võimatu. Kui Eesti Roheline Liikumine ja Eestimaa Looduse Fond ei oleks meid juuriidilistes küsimustes aidanud, siis me oleks ikka väga keerulises seisus olnud. Pole ju kogemust, kuidas oma proteste esitada, millistele seadusepunktidele viidata ja millised seadused seda valdkonda üldse puudutavad. Seadused kõigi viitamistega on nii keerulised, et mõistus võib lugedes kokku joosta.

KRISTINA: Samas me teadsime rohkem kui mõned Laguja inimesed, kuidas asjad demokraatlikus riigis käima peaksid. Kurb oli vaadata, kuidas inimestel ei ole üldse usku, et nende osalus midagi määrata saab. Nad ütlevad, et riigimehed teevad nii, nagu tahavad, meie ei saa siin midagi teha. Eriti on selline hoiak vanematel inimestel.

Aga kuidas te stressiga hakkama saite? Oli teil seda üldse?

GUIDO: Muidugi oli. Püüdsime kodus sel teemal võimalikult vähe rääkida. Täitsa vältisime. Ja jätsime kõik asjad alati viimase minuti peale, et korraga ära teha. Aga koolimajas sai ikka küla-inimestega räägitud. See oli igatpidi jube väsitav ja stress oli meeletu. Eriti vahepeal, kui osa inimesi olid juba valmis oma majad ära müüma ja rääkisid, et „ei ole mingit lootust“ ja „mis me siin ikka“. See mõjus kõigile halvasti. Aga meie mõtlesime, et läheme kas või kahekesi lõpuni.

Ellenit ootasite ka ju siis, kui lõplikku otsust veel teada ei olnud.

KRISTINA: Riigikohtus käisingi suure kõhuga. Oma passi kohtusaalis kohtunikele viies surusin oma kõhu teadlikult hästi ette – see oli ju argument! Ma olin väga tundlik sellel ajal ja kui otsuse teada sain, siis lahistasin riigikohtu maja ees nutta.

Teie algatatud kohtuasja tulemusena on meil otsus, millest õppida, kuidas avalikkuse kaasamine peaks käima ja millised seaduselüngad tuleks selliste objektide korraldajaks rajamiseks täita. Sellegipoolest heidetakse endiselt nii teile, keskkonnaühendustele kui ka riigikohtule ette, et nad pidasid vajalikuks selliste otsuste langetamise praktikat muuta. Kuidas teie sellesse suhtute?

KRISTINA: See on ilmselgelt puhas kibestumus! Nad ei suuda

üle elada seda, et ei osanud asju õigesti ajada. Ja nad ei ole nõus avalikult tunnistama, et nemad eksisid. Minu meelest siin ei olegi muud.

Kuidas teisse kui kohtuskäijatesse vallavolikogus suhtutakse, näiteks Sinusse, Guido?

GUIDO: Mulle näib, et nad kardavad mind natuke. Võib-olla sellepärast, et küsin liiga palju küsimusi. Aga mis sa teed, kui seal on kolmteist inimest, keegi ei räägi midagi ja tehakse otuseid. Ütlesin neile, et kui sa ütled „jah“ või „ei“, siis pead olema selles kindel. Võid ka erapooletuks jääda. Kui mina jään erapooletuks, siis ma ei ole asjast aru saanud ja ei võta seisukohta. Siis öeldakse, et tegelikult on sul jumala ükskõik sellest. Aga ei ole, ma ei saa hääletada millegi poolt või vastu, kui ma asjast aru ei saa. Ükskord, kui jälle rohkem küsisin, tegi volikogu esimees märkuse, et mul on kodutöö tegemata. See materjal tuleb neli päeva enne istungit meile koju ja mul on oma töö kõrvalt sisuliselt kolm päeva aega veel vallamajja minna ja dokumente uurida.

KRISTINA: See on masendav. Et Guidol on kodutöö tegemata, selgub siis, kui ta julgeb midagi küsida. Paljud võib-olla ei tee ümbrikku materjaliga enne istungit lahtigi või vaatavad ainult seda lehekülge, kus päevakorrapunktid on.

GUIDO: Tahaks tõesti, et me arutaks asju rohkem. Mina näen, et just volikogu on koht, kus ma saan esitada küsimusi teiste volikogu saadikute kuules – et tekiks diskussioon ja hakataks mõtlema.

Räägi, kuidas Sa üldse volikokku sattusid, kust see pealehakkamine tuli, et peaks minema?

GUIDO: Me hakkasime oma kandis seda prügilaasja ju päris tõsiselt ajama. Ja kui valimiste aeg tuli, siis paljud soovitasid. Kui mõtlesin selle peale, kes minu poolt võiks hääletada, sain kokku umbes kolmkümmend inimest. Aga häält sain 59. Ja nagu pärast selgus, paljud nendest, keda ma mõtlesin, ei käinudki hääletamas. Volikogusse läksin ka sellepärast, et prügilateemal silma peal hoida. Kui sa volikogus ei ole, siis ei saagi teada, mis toimub. Valla leht ilmub siis, kui volikogu on juba ära olnud. Näiteks kui 18. augustil on volikogu, siis 25. augustiks trükitakse leht, kus teatatakse, et 18. augustil toimub volikogu, kus arutatakse neid ja neid asju. Sisuliselt tähendab see seda, et kui inimest just spetsiaalse kirjaga ei kutsuta ja tal inerneti kasutamise harjumust pole, siis ta ei saagi õigeaegselt teada, kui mõnda tema huve puudutavat küsimust arutatakse.

Sa oled volikogu noortekomisjonis. Mida te seal teete?

GUIDO: Noortekomisjoniga on plaan välja selgitada, mida noored üldse tahavad teha, sõita külad läbi ja nendega rääkida. Kui praegust eelarvet vaadata, siis rahad on põhiliselt ikkagi spordi peal. Ma ei ole spordi vastu, aga arvan, et inimesed peaksid muud ka saama teha, kui ainult kangi tõsta või palli mängida.

Kultuuripoliitika on siin vallas pisut nõrk. Aga näiteks Nõo koolis on bänditeema praegu hästi popp ja seda tahakski edendada. Et kui on tahtjaid, siis oleks vähemalt prooviruumid olemas.

Veider on ka projektide finantseerimispoliitika – raha antakse asjade jaoks, aga mitte õpetamiseks. Samas on selge, et vallas peaks olema rohkem ajusid kui asju. Hea näide on kas või see, et kui Luke küla keskus tehti 800 000 krooni eest korda, siis koht praegu seisab, sest pole inimest, kes veaks. Kui sellest rahast 100 000 kulutada sellele, et otsida inimene, kes mõne tuhande krooni eest koos seal midagi õpetaks või teeks, siis saaks asja käima. Kui siin meiesuguseid entusiaste poleks, siis ei oleks Lagujal ka bände ega ringe. Teatud asjad on muidugi vajalikud, aga ühel hetkel peab küsima, kas on vaja ainult tarbida või peaks ikkagi ise tegema.

Kuidas Nõo vallas arendustegevusega on, mis põhimõtteid siin järgitakse?

GUIDO: Praegu on võetud selline siht, et kus on väärtuslikud põllumaad, sinna elamuid peale ei lasta ja metsadesse ka mitte. Päris palju krunte soovitakse, igal volikogu istungil tuleb midagi tagasi lükata. Järveäär on ka suure surve all. Ühes kohas oli kokkulepe, et kui kolmandik maast on ära müüdud, siis vald hoolitseb teede rajamise eest. Müüdi ära viis-kuus krunti ja inimesed ehitasid majad peale. Ja siis jäi kinnisvara arendaja jänni. Nüüd pole neil viiel-kuuel omanikul teid ega kanalisatsiooni ja vald ütleb, et tema ei ehita enne, kui kolmandik maast on müüdud. Ja siis käib kemplemine. Vald toob seda juhtumit kogu aeg näiteks, et sellist asja nad ei taha.

Aga kuidas prügimajandus teil kodus käib? Millistest jäätmekestest teie pere puhul rääkida saab?

GUIDO: See oli tohutu üllatus, kui me kuulsime, et keskmine eestlane toodab pool tonni prügi aastas. Meile siia keelduvad prügifirmad tulemast ja me viime ise oma prügi Aardlapalu prügimäele. Kui Ellenit veel ei olnud, siis oli meie aastane prügikogus, mille ma sõiduautoga ära viisin, 25 kilo inimese peale, kokku siis 50 kilo. Praegu on põhilisteks lisajäätmeteks mähkmed. Kui sel aastal viisin prügi ära, siis koos mähkmetega oli kokku 100 kilo. Tahan ka seda öelda, et mina olen nõus maksma selle eest, et mu prügi põhjalikult ära sorteeritakse ja tehakse tast midagi muud. Selle eest tuleb maksta. Kui sorteeritud prügi eest peaks vähem maksma, motiveeriks see inimesi rohkem juba poes pakendeid valima.

KRISTINA: Tuulemäe prügila juhtum on tõesti meie suhtumist oma jäätmetesse palju muutnud. Ilmselt me ei sorteeriks neid nii palju, kui seda lugu poleks olnud. Ellenil olid ka alguses riidest mähkmed, aga ta kasvas nendest välja ja siis hankisime ökomähkmed, mis pidid muutuma kompostiks sadu kordi kiiremini kui tavalised, ehkki selles pole me veel kindlad ja alles katsetame.

Kui paber läheb põletusse, orgaanika komposti, siis mis üle jääb?

GUIDO: Jogurtitopsid ja karbid peseme ära, neid on kuuri all terve virmatäis. Mahlapakke ja piimapakke on päris palju. Leivakilekotid ka. Ja mähkmed. Ehitusmaterjal ka praegu, seda pakendatakse kõvasti kilesse. Aga sellest kogusest ma ei saa ikkagi aru, et pool tonni aastas on ühe inimese keskmine.

See tuleb ilmselt sellest, et linnamajades pole suures osas võimalik orgaanilist prügi komposti panna ja kellel pole ahikütet või kes ei viitsi sorteerida, need panevad kõik kokku.

GUIDO: Jah, see võib olla küll nii.

KRISTINA: Ma tean ka maainimesi, kes ütlevad, et mis ma jändan kompostihunnikuga, kui ma sellega midagi ei tee. Mul prügikast äraviimise ajaks niikuinii täis ei saa, nii et kokkuvõtteks on ju ükskõik. Mul lõikab see nii valusalt kõrva pärast kõike seda.

Kas te oma pere ökoloogilist jalajälge ka olete hinnanud? Näiteks transpordi osas?

GUIDO: Täpseid arvutusi ei ole teinud, aga näiteks kütusekogused on meil küll samad mis siis, kui linnas elasime. Me lihtsalt liigume maal vähem. Üliökonoomsed autod on ka, võtavad mõlemad alla viie liitri sajale diislit, ja üritame oma sõidud nii palju kui võimalik koos teha. Ja muid liiklemisviise on ka. Mina näiteks läksin hiljuti siit rattaga Elvasse rongi peale ja sõitsin rongiga Tartusse. See kõik kokku võttis ainult tund aega.

Mida te regionaalprügilate rajamisest arvate, on see sellisel kujul mõistlik idee?

GUIDO: Praegune plaan oli, et prügi hakatakse sorteerima siin. Tuuakse kogu prügi linnadest ja muudest kohtadest kokku ja siis hakatakse sorteerima, osa ladestatakse, osa viiakse tagasi. Meie nägemus on see, et sorteerimine toimub prügi tekitaja juures. Ja mida on vaja maha mätta, see viiakse prügilasse. Aga see meeletu transport, mis omakorda keskkonda reostab ja sellega kaasnevad kulutused ja saaste! Kui neid aspekte vaadata, siis tekib küsimus, miks on vaja ühte regionaalprügilat. Võimalikult palju tuleks ikkagi ümbertöötlemisse investeerida, siis ei ole hiigelprügilaid vajagi. Sakslastel oli plaanis katsetada Tartus Raadil uut tehnoloogiat ja teha sinna üks komposteerimisala. Sisuliselt jääks Tartu prügist alles 25%, mida tuleks kusagile mätta. Inimesed peavad aru saama, et jäätmete tekitamise eest tuleb maksta. Ja süsteem tuleb korraldada ikkagi nii, et teadlikumast tarbimisest ja valikutest oleks inimestele ka majanduslikku kasu.

Eesti rannajoon on 3780 meetrit pikk ning poolsaarte ja lahtedega hästi liigestatud. Meie 241 kohalikust omavalitsustest on rannad vaid 51-l ehk umbes viiendikul. Rand kui kolme keskkonna – vee, õhu ja maismaa – kokkupuuteala loob tingimused looduslikuks mitmekesisuseks. Kuid läbi aegade on randa mõjutanud mitte ainult lainetus ja tuuled, vaid ka inimene. Randade arengule on toimet avaldanud niitmine ja karjatamine, roolõikamine, paadiehitus ning kala- ja hülgepüük.¹⁸ Praeguseks on traditsiooniline aastaringne eluviis paljudes randades hääbunud ja selle asemele tulnud suvitajad koos lainelaudade ja purjekatega, rannamõnude nautimise ning kõigele selleks vajalike suvilate, hotellide, kõrtside ja puhkeküladega. Arendustuhinas on rannikulooduse säilitamise ja kaitse vajadus muutunud tegusatele inimestele tüütuks takistuseks, millest püütakse mööda nihverdada.

Mandrijuurtega saarlane **Kaarel Kasemets** on Saare maavalitsuse planeeringute järelvalvespetsialisti ja aktiivse kodanikuna pühendanud rannikualade ehitustegevuse ohjamisele nii oma tööse kui ka vaba aja.

„Võime jõuda üsna kiiresti selleni, et saarelist loodust ja eripära tuleb minna otsima kusagilt mujalt.”

Sa oled südikamaid Saaremaa rannamaastike kaitsjaid, võidelnud pidevalt selle eest, et randadesse ei ehitataks. Miks need Saaremaa rannad sulle nii südamelähedaseks on saanud, Sa ise oled ju hoopis Raplamaa mees?

Olen tegelikult sündinud hoopis Tallinnas ja saanud esimesed elamused Viimsi koolimaja lähedasest rannast. Lapsest saati on mere lähedus mulle oluline olnud. Ja see ka, et looduslik keskkond oleks terviklik. Ilmselt ongi mind Saaremaale toonud see, et siin saab nende teemadega iga päev tegelda. Tehiskeskonna loomist olen õppinud Tallinna Polütehnilises Instituudis ja pärast kooli lõpetamist ka sellega tegelema. Mingil ajal jõudsin aga äratundmiseni, et ka kõige parema arhitekti või inseneri töö ei pruugi lisada looduslikule keskkonnale midagi väärtuslikku, vaid et see võib hoopiski loomuliku tasakaalu rikkuda ja ilu vähendada.

Oma põhitöös teed Sa maakonnas vastuvõetavate detailplaneeringute järelvalvet, kuid tööväliselt oled sekkunud mitmetesse projektidesse ka aktiivse kodanikuna. Mis Sind nii valvsaks teeb?

Näen pidevalt, et arendajad püüavad ka kõige paremat keskkonda planeeringute kaudu rahaks teha. Seejuures on üsna ükskõik, mida ja kuhu planeeritakse – kas suvilate kogumit, puhkekeskust või lennuvälja – peaasi on keskkond teenima panna.

Planeerimist, ehitamist ja sellelaadset arengut tuleks soodustada ja kavandada eelkõige seal, kus ehitamine parandab kesist või räämas ümbrust. Praegu on nii, et just looduslikult ilusad kohad ehitatakse

täis. Nõukogude ajal rutuga ja läbimõtlematult, ebakvaliteetsetest materjalidest või valesse paika ehitatud ning nüüd tühjalts seisvad hooned või hoonestatud alad oleksid minu arvates täna väga head ja tänuväärseid ehitamiskohad, aga valdavalt põlatakse need ära, sest teisiti on lihtsam ja ei nähta perspektiivi, kuhu sellise lähenemisega jõutakse.

Mida turg küsib, seda kinnisvaraarendaja kohe ka planeerib. See on rahaliselt väga kõitev hullumeelsus, millele kohalikud omavalitsused ei ole tänaseni suutnud pidureid peale panna, kuigi avalike huvide kaitsmise kohustus peaks omavalitsustele olema esmatähtis ja seda eeldavad ka seadused.

Saare maakond on Eestis tuntud sellepolest, et siin puuduvad paljudel omavalitsustel üldplaneeringud, mis peaks seadma valla piires peamised ruumilised arengusuunad. Mis seisus üldplaneeringute koostamisega praegu ollakse, kui 2007. aasta 1. juuliks peaks planeerimiseaduse järgi kõigil valdadel need kehtestatud olema?

Üldplaneeringud pole praegu veel kehtestatud pooltes Saaremaa omavalitsustes. Aga tegelikult peaks just üldplaneeringus tasakaalustatud arengumudeli idee oma väljundi leidma. Ametniku ja järelevalve teostajana on minu jaoks väga oluline see, et piirkonna üldisemad ja olulisemad avalikud huvid ja keskkonnakaitselised abinõud oleksid paigas. Praegu jõuavad arendajad oma huvidega ette ja tervikliku arengu planeerimisest koos avalike huvide arvestamisega on seetõttu paljudes omavalitsustes võimatu rääkida. Ligipääsu avalikele veekogudele ja kallasradadele suletakse tarade ja lukustatud kettidega. Lisaks sellele kahjustavad miljööväärtust ehitusmaterjalide

¹⁸ Rannaalade väärtused ja nende kaitse. Säätstva Eesti Instituut, 2005, http://www.seit.ee/files/7_algus1.pdf.

Saaremaa rannaalade ja saarlase säilimise eest seisev
Saare maavalitsuse planeeringujärevalve spetsialist
KAAREL KASEMETS

Foto: Kristo Kiiker

kirjus ja omaniku arhitektuurilised mõtteväljatused. Upume detailidesse ja üldist ei näe – selline on olukord. Oleks minu olemine ja tegemine, siis esmalt teeksin ikka valmis üldisema, seejärel detailsema planeeringu.

Leian ka, et riik on see institutsioon, kes peaks üldplaneeringute koostamist finantseerima, näiteks regionaalpoliitilistest vahenditest. Kui tasakaalustatud regionaalset arengut, sotsiaalseid teemasid ja looduskeskkonna kasutamist suunava dokumendina peetakse üldplaneeringuid nii oluliseks, siis tuleks nende koostamist riiklike ressursidega toetada.

Kas üldplaneeringute puudumine on põhjustanud suuremat kaost ja peataolekut?

Küla Saaremaal on siiani olnud haaratav ja tunnetatav nähtus, aga nagu Tallinn ees, nii hakkavad laiali valguma ka Eestimaa külad ja alevikud. Olemasolevad elamispiirkonnad muutuvad ühtäkki väga erinevatel asjaoludel ebamugavateks. Aga selle asemel, et püüda säilitada ja tõsta nende kohtade elamisväärsust, hõivatakse järjest uut looduslikku keskkonda, kuniks seda veel jätkub. Nii jõuamegi ükskord olukorrani, kus terve Saaremaa on üks haljastatud aedlinn. Maavalitsuse ametniku võime tajuda sellist totrust ja püüda arengut ümber suunata ei maksa sageli midagi, määravaks on siin omavalitsuse tegevus. Kuidas nemad tajuvad arenguprotsesse oma linnas või vallas ja kuidas omavalitsused tahavad või suudavad kinnisvaraturu surve all olles arenguid mõjutada – sellest sõltub saarlaste tulevik.

Oskad Sa äkki tuua enda jaoks mõne olulisema juhtumi välja, kus Sa ametnikuna või kodanikuna oled püüdnud arendustegevuse suunda mõjutada?

Kui Mustjala vallas Panga külas menetleti Susi maaüksuse detailplaneeringut, tekkis vastuolu kohalike elanike ja kaugemalt tulnud arendaja vahel. Kohalikud inimesed soovisid traditsioonilist ja külaelanikele meelepärasemat arendamist. Nende arvamusega ei arvestatud. Hiljem arendaja muutis ise oma seisukohti ja nüüd on asjad seal rahulikumad. Soovitasime esmalt koostada sellele looduskauunile külale üldplaneeringu, et vältida võimalikke konflikte järgmiste pretensioonikate detailplaneeringute menetlemisel. Aga nii ei läinud, sest järgmine detailplaneering algatati ja ka kehtestati veelgi pretensioonikamas kohas Panga külas Pärdi maaüksusel. Seal asub Panga pank, Saaremaa üks unikaalsemaid vaatamisväärsusi. Panga kaitseks on loodud ka Panga maastikukaitseala ja sama ala koos ümbrusega on ka Natura 2000 võrgustiku osaks. Ometi müüdi selliste väärtustega kinnistu eraisikule nii, et keskkonnaministeerium ja tema allasutused neile antud ostueesõigust ei kasutanud. Mõistan, et turistid sellel looduslikul väärtmaastikul vajavad teenindamist ja suunamist, kuid sellega võiks minu arvates tegevus Panga pangal ka piirduda. Milleks ehitada elamuid kõrgele pangale vanasse loodusmetsa, kui küla saab laiendada sobivamatel, looduslike kooslusi vähem mõjutavatel aladel. Minu jaoks on tähtsaks juhtmõtteks lühike loosung – „Säilitame saarlase!“. Mõtlen selle all kõike igipõlist,

millega saarlased on tegelenud ja millest nad on oma vaimu jõu saanud. Kihelkonnad ja külad saartel on alati olnud oma näoga. Õnneks on sellele destruktivsele arengule ilmunud ka vastanduv jõud külaliikumise näol ja seda on väga kosutav näha. Organiseeritud ja tunnustatud külaliikumine oleks oluline tugi ka volikogudele tähtsate otsuste langetamisel ja planeerimisel.

Milliseid probleeme Sa veel arendustegevusega seoses näed, kas seadusandlus võiks olla parem?

Mulle tundub, et seadusi looduse säästmiseks ja kaitsmiseks on meil piisavalt, kuid nende täitmisega ei saada hakkama. Ühelt poolt tuleb ette, et paljudel otsustajatel ja ametnikel puudub vajalik haridus, aga teine ja vähem välja toodud põhjus on see, et julgust kogukonna huve kaitsta on vähevõitu. Arendaja kaitseb oma ideid ja huve juristide abil, aga paljudes meie omavalitsustes tihtipeale puudub pädev inimene, kes piisavalt seadusi tunneks ja sellele survele vastu oskaks astuda. Veider on see, et jaatavat otsust ei pea argumenteerima, küll peab seda aga tegema, kui mõnele arendusalgatusele tahetakse eitavat vastust anda. Probleemiks on ka, et omavalitsuste rahakott ei võimalda professionaalide ülalpidamist ja seetõttu tellitakse võimalusel abi väljastpoolt. Omavalitsuste kergelt antud heakskiitvad otsused on viinud olukordadeni, kus detailplaneeringuga püütakse seadustada omavalitsuselt valmis ehitatud hoonet ehituskeelualal või kümnete meetrite pikkust rajatist rannikumeres. Looduskaitse institutsioonide tegevus võiks sellise arendussurve all olevas kohas olla palju rohkem tuntav. Eesti saari ning laidusid tuleb suvalise täisehitamise eest kaitsta. Muidu jõuame üsna kiiresti selleni, et saarelist loodust ja eripära tuleb minna otsima kusagilt mujalt.

Kuidas Sinusuguse printsiipialse ametniku ja aktiivse kodaniku tegemistesse suhtutud on? On see Su elu keerulisemaks muutnud? Või pole Saaremaal sellest küsimust tekkinud?

Ma ei hakka lähemalt selgitama ja näiteid tooma, aga ütlen üldistavalt, et need ametnikud, kes põhimõttekindlalt tegutsesid ja seadusi kaitsevad, riskivad saada vääriltu kohtlemise osaliseks. Kas siis omas asutuses või arendajate ringkondades. Ja mõnigi tubli ametnik on oma hea ja tulemusliku töö pärast pidanud teist tööd otsima. Selle põhjuseks on peamiselt ikkagi asjaolu, et kõik inimesed ei saa aru, et demokraatlikul riigil ja seadustel on oma eesmärk täita. Aga ma loodan, et ükskord tuleb arendustegevusse selgus ja kord. Samas on kahju kaotatud loodusväärtustest ja inimestest, kelle tööd nende väärtuste kaitseks ei ole mõistetud hinnata.

Mis Sind innustab üha järgmiste juhtumitega edasi tegelema, kust Sa jaksu saad?

Kuigi ma olen loomult kärsitu ja võiksin tegeleda hoopiski muuga, olen jäänud sellele ametipostile, sest mulle tundub, et minu töö- ja elukogemused on selles valdkonnas vajalikud.

Samale kohale tööle jäämine on teadlik valik. Kuni pole uut inimest, kes oleks sama kogemustepagasiga, aga koolitatum, jätkan, kui lubatakse. Aga kui on tõsine stress, siis on mind aidanud kodused toimetused, oma kätega asjade meisterdamine, aktiivne kehakultuur ja rühi hoidmine. Olen osalenud neljal Tartu rattarallil ja seitsmel Tartu suusamaratonil. Vahetevahel käin jõusaalis ja tõstan maakodus ehituskive ning see maandab ka. Viimased kümme aastat olen harrastanud talisuplust, mis annab vaimule ja füüsisele kindlat tuge. Oluline on ka see, et lapselapsed ja lähikondsed ei jäta mind üksinda. Elu on ilus, kui ise mossitama ei hakka!

Pärnumaal Häädemeestel Luitemaa¹⁹ looduskaitsealal viidi 2001.–2005. aastal läbi kohalikku looduskaitset edendav töökava, mille käigus taastati elupaiku luidetel ja rannaniitudel, rajati kudemistiike kõredele, puhastati rannaniite ja hakati neid karjatamisega taas majandama. Lisaks sellele rajati matkaonne ja lõkkekohti ning linnuvaatlustorn, tehti tegevuse tutvustamiseks ekskursioone, koostati kaitsekorralduskava ning fotoandmebaas²⁰ ja tehti keskkonnaalast teavitustööd.

Selle projekti hingeks ja vedajaks oli rõõmsameelne ja energiline naine, Häädemeeste kooli bioloogiaõpetaja **Marika Kose**.

„Kokkuvõttes aitasid just kohalikud inimesed meil õigeid otsuseid teha.”

Kuidas loodus ja maastik Häädemeeste inimesi mõjutab ja mida nad oma kodukandi loodusest ise arvavad?

Mina pole päris kohalik ja siin sündinud, aga esimesed kokkupuuted siinsete inimestega olid 17 aastat tagasi. Rohkem olen nendega suhelnud viimased 8 aastat, kui ma siia päriselt elama tulin. Olen ise bioloog ja hindasin siinseid loodusväärtusi ülivõrdes. Aga koolis lapsi õpetades märkas, et rääkides rannaniitudest või rabadest või sellest, kui ilusad metsad siin on, vaadati mulle küllaltki mõistmatute nägudega otsa. Jah, metsast saab marju ja seeni ja puitu, aga seda, et siinsel loodusel oleks laste jaoks olnud mingi eriline väärtus, ei olnud. Ka täiskasvanutel ei olnud selle paikkonna looduskaitsealastest väärtustest Euroopa ja ülejäänud Eesti mastaabis eriti ettekujutust. Kui nendega sai koos ringi matkatud ja räägitud, oldi väga üllatunud ja innustunud sellest, mis meil siin kõik on. Küll aga olid nad teadlikud sellest, et muutused maastikes toimuvad, eriti just rannaniitudel. Lapsepõlvest mäletati, et siis sai paljajalu mere ääres käia. Hinnanguid neile muutustele anti pigem kodumajanduslikust seisukohast – kui hea marjakoht kodulähedasel soolapikesel oli ära kadunud, siis see tegi muret. Need on asjad, mida ma olen siin loodusest rääkides tähele pannud. Aja jooksul on siin olnud palju looduskaitseprojekte, ekskursioone ja seminare. Neist asjadest on meedias räägitud ja inimesed on hakanud loodust ja maastikku natuke teise pilguga nägema ja mõistma, et loodus tõstab väärtust nii paikkonnal kui ka inimestel, kes siin elavad ja sellega seotud on. Mina olen aru saanud, et kui ei räägi inimesele ainult piirangutest ja keeldudest, mida klassikaliselt looduskaitsega seostatakse, vaid sellest, mida on võimalik saada, kui loodus on heas seisundis, siis tuleb rahvas päris kenasti kaasa.

¹⁹ Ametlik nimi on Luitemaa looduskaitsealal veel Rannametsa-Soometsa looduskaitseala, kuid et kohalikud inimesed kutsuvad seda Luitemaaks ja nimi peagi ka ametlikult suupärasemaks muudetakse, kasutan siin juba teist nime.

²⁰ Fotosid saab näha veebilehelt www.luitemaa.eoy.ee

Te viisite Häädemeestel Euroopa Liidu rahade toel läbi viieaastase tööprojekti, mille käigus tehti väga palju looduskaitseprojekte. Räägi, kuidas see mõte tekkis ja mida te tegite?

Maastikulised muutused neis kooslustes olid idee algatajatele Agu Leivitsale ja Mati Kosele selged juba pikema aja jooksul ja nad arutasid pikalt, kuidas koosluste taastamist ja muid vajalikke töid ikkagi ellu viia saaks. Tänu sellele, et mõte oli aastatega nii küpseks saanud, läks see kohe Euroopa Komisjonis läbi, kui Life'i fondi rahastustootluse esitasime. Võtsime kohe alguses ühendust ka kohalike inimestega ja küsisime neilt nõu, kuidas mereäärne tuleks taastada. Koosolekul sai rääkida paarikümne inimesega. Kohalike jaoks oli suur mure see, et randasid ei saa millegagi niita ega hooldada, loomapidamine on lõppenud ja põllumajandusega enam ei tegeleta. Leiti, et kui vähegi võimalik, tuleks võtta kariloomad, osta hooldusmasinad ja kraavisüsteemid korda teha. Neid mõtteid me arvestasime ja kokkuvõttes aitasid just kohalikud inimesed meil õigeid otsuseid teha.

Milline roll Sinul nende tööde korraldamisel oli?

2001 sügisel, kui alustasime esimeste hooldustöödega rannaniitudel, aitasin inimestel keskkonnateenistusega lepingud sõlmida ja utsitasin, et hakataks niitma ja karjatama. Esimesel aastal tegutsesingi põhiliselt üks, vallavalitsuse juures olid kontoriruumid ja sidevahendid. Autot ma siis ei juhtinud, nii et suur osa vajalikke kokkusaamisi ja paberiasju sai bussi ja rattaga sõites aetud, mis sellise ulatusega projekti puhul võtab maapiirkonnas väga palju aega ja jaksu. Alles 2002 sügisel tuli inimesi juurde, näiteks Mati Kose, kes hakkas tegelema ehitiste, rajatiste ja kaitsekorralduskava teemadega. 2002 ostime loomad, masinad ja hakkasime inimesi veenma, et nad hooldustööga pihta hakkaksid. Maahooldajatega käisime koolitustel ja seminaridel ja õppereisidel, korraldasime siinsetele inimestele ekskursioone, et nad näeksid, kuidas elu koos looduskaitsega muudes piirkondades, näiteks Matsalus, Silmal, Saaremaal ja Vormsil, käib.

Häädemeestel kohalike elanike abiga rannaniite, sood ja liivaelupaikasid taastanud ning keskkonnaalast teavitustööd teinud Häädemeeste kooli bioloogiaõpetaja
MARIKA KOSE
Lüitemaa rannaniidul

Foto: Mati Kose

Mida olulist kohalikud inimesed sellest projektist õppisid, mida nad varem ei teadnud?

Inimesed said aru, et looduskaitse kaudu on maapiirkondades võimalik väga hästi elu edendada. See ei ole sugugi ainult keeldude kompleks, kus mitte midagi teha ei või ja mis piirab arengut. Vastupidi, ta annab võimalusi. Ehkki nendel ekskursioonidel oli väga palju naisterahvaid ja lapsi, saime tagasisidet just peremeeste käest. See sõnum jõudis kohale nii majapidamistesse kui ettevõtetesse.

Kui esimesel aastal ütlesin inimestele, et vaadake, te saate nüüd loodushoiutoetust, teete selle avalduse, niidate omal maa ära ja pärast saate raha, siis ütlesid mulle paar väarikamat peremeest, et „mina riigi käest kerjama ei hakka“. Hiljem said nad aru, et elu siin Eestis ongi projektipõhine, ega keegi niisama ei anna, vaid tulebki küsida. Kui inimesed aru said, et seda tööd tahetakse ja neilt ka tellitakse, ning nad saavad tasu selle eest, et seal vaeva näevad, siis muutus ka suhtumine. Minu arust tuleks asju nimetada õigete nimedega ja öelda, et need inimesed toodavad looduskaitset – maastikke, elupaiku ja nende kaudu liike, sest selle jaoks on olemas tellimus. Pidev jant infrastruktuuriga – kord märg, kord kuiv, kord üleujutatud, kord mitte, küll aiad kadunud, küll olemas ja kogu muu selline ebastabiilsus peletab tõsise põllumehe rannaniitudest eemale. See saabki ainult eluviis olla.

Millises seisus olid rannaniidud enne teie sekkumist ja mida täpsemalt nende taastamiseks tehti?

1992. ja 1993. aastal tegi Eestimaa Looduse Fond rannaniitude inventuuri. Mina inventeerisin selle käigus Tahkuranna vallas Võiste ja Metsaküla niite ja Häädemeeste valla kogu rannaniidu osa käisin ka läbi. 1993. aastal olid rannaniidud täitsa rannaniidu moodi. Muidugi oli ka siis kohti, mis olid roos ja võpsikus, kust ei pääsenud läbi. 2000. aastal ei olnud siin piirkonnas ühelgi rannaniidul mitte midagi tehtud. Oli niite, mis olid kasutuses olnud 1999. aastal ja ka neid, mida kasutati viimati 60ndatel–70ndatel. Osa kohti oli maha jäetud sellepärast, et kolhoosid neid enam ei vajanud või et masinate ja loomadega oli sinna võimatu juurde pääseda. Aga näiteks Häädemeeste-aluse rannaniidu kasutamine ühiskarjamaana lõppes sellepärast ära, et mingil hetkel neil inimestel lihtsalt ei olnud enam loomi, keda seal karjatada. Nii et neid põhjusi oli väga mitmeid ja rannaniidud ei olnud sugugi heas seisus. Lisaks pilliroo võimutsemisele olid niidud täis ka vanu aedu, okastraati, mädanenud poste, tormiheidet ja sodi, enamik kraaviääri olid võsastunud. Valdav osa rannaniidust oli seega üsna viimase piiri peal käest ära.

Üritasime meeleheitlikult saada jagu pilliroost ja asuda taastama võsaskasvanud osi. Õnneks oli olemas veel seemnepank, mis sekkumisel jälle uuesti tööle hakkas, liigid ei olnud veel kadunud ja taimi sai utsitada kasvama. 2002 tegime suured talgud, kuhu tuli üle 120 vabatahtliku üle Eesti appi vanu aedu koristama ja tormirisu kokku korjama, võsa raiuma ja seda põletama. Paljud kohalikud inimesed, kes tahtsid loomadega või niitmisega kaasa aidata, tulid koos talgulistega vaatama, et üldse ettekujutust saada, mis rannas toimub. 2002 saigi rannaniidu hooldamine hoo sisse, ostisime projekti raha eest trimmerid ja saed, puhastasime ära kaks suuremat magistraalkraavi. Saime inimesi ka aedade ja infrastruktuuri tegemisega toetada, mõned truubid ja sillad oli võimalik teha. Talguliste suur osavõtt ja meediakajastus andis kohalikele väga palju innustust – see, mis nad teevad, läheb kõigile korda ja on vinge asi.

Milliseid elupaiku te taastasite ja kuidas?

Rannaniidul kõre elupaiku, veepiiril kurvitsate elupaiku ja ka lagedaid suuri alasid ilma puudeta, mida vajavad haned, lagled ja teised suurtes parvedes lendavad linnud. Me ei ole ainult madalmurule tähelepanu pööranud, vaid proovinud erinevat majandamustrit viljeleda, mis toetab liigilist mitmekesisust. See tähendab, et kõike ei saa paljaks süüa, vaid peab olema niitmist, et toetada seemnelevi, et putukate röövikud saaksid toituda ja nukkuda ja nii edasi. Oleme taastanud ka liivaelupaiku luidetel. Siin tekkis omamoodi looduskaitseiline dilemma – litemännikud on väga hinnatud ja kõrge kaitseväärtusega elupaik ning looduskaitsealadel pole lubatud ka lageraie tegemine, aga me teame, et suktessioon (taimekoosluste vahetus) on igal pool selline, et kui ei torgita vahele ja ei ole häirimist, siis lõpeb asi maismaal metsaga ja veekogudes sooga. Samas on litemännikud elupaigad, kus peaks olema igas vanuses puid ja ka lagedaid alasid. Looduskaitse praktikas, kus raied ei ole lubatud ja tulekahjud kustutatakse ka võimalikult kiiresti, ei tekigi lagedaid alasid. Aga litemännikute ökosüsteemid on kord sellised, et seal peavad olema esindatud ka lagedad alad. Nii me siis tegime päikesepoolsetele nõlvakutele lagedaid liivaplatse nõmmekiuru ja kivisisaliku jaoks, kellel on vaja kuumi putukarikkaid liivaaalaid oma järelkasvu toitmiseks või munade väljahaudumiseks.

Meil oli ka kolmas ökosüsteem, mida üritasime taastada – sood. Kuna Maasika rabas on freesväljad keset küllaltki heas seisundis elusraba, siis oli meie eesmärk väljamineva veevoolu hulka vähendada, veetaset tõsta ja kasutada seda rabelupaiga taastamiseks. Tahtsime sinna ka jõhvikakultuure ja turbasammalt panna. Käisime koos teadlaste ja maaomanikega soo peal, et nad räägiksid, kuidas nad seda asja näevad. Mõned olid seal töötanud aastakümneid, kui kuivendus ja freesväljade tegemine käis. Väga palju kasulikke nõuandeid saigi kohalikest inimestelt. Kui me poleks nendega rääkinud, siis me oleks teinud ilmselt päris palju valesid otsuseid. Sooteadlased otsisid ka iga kord kohalikud mehed üles, et nendega nõu pidada. Niisugune praktika tõstab looduskaitse mainet ning aitab ka paremini toimetada. Kui kohalike inimestega on varem räägitud ja nad saavad aru, mis toimub, teevad nad hea meelega alltöövõtuna vajalikud tööd ära.

2005. aasta jaanuaris oli Pärnumaal suur üleujutus, kas see kahjustas ka teie töid?

Et meie hooldada võetud rannaniidud asuvad rannikul väga lauge ja madala osa peal, siis praktiliselt kõik, mis me rannas tegime, sai tormiga kahjustada või hävis. Kui vesi oli ära käinud ja ära läinud, siis minul oli küll tunne, et kogu nelja aasta töö on vastu taevast lennanud. Mitukümmend kilomeetrit mereäärseid aedu oli hävinud, materjal enamasti kasutuskõlbmatu, kõik mereäärseid varjualused või sarad olid puruks. Vähe sellest, vesi käis üle ka enamikust masinatest, mis meil olid soetatud – trimmeritest, traktoritest ja muust – sest nad seisid mereäärsetes abihoonetes. Kui loomadest rääkida, siis ligi pooled ostetud lammastest uppusid ning ka osa veiseid ja nende järglasi hukkusid. Inimestel, kellega me olime neli aastat tööd teinud ja kes olid rannaniitudesse oma hinge, aega ja vahendeid panustanud, olid tormi pärast kodud laokil ja nad muretseisid masinate ja loomade pärast, sest see oli ju renditud vara. Mul endal samamoodi, jäin ilma aedadest ja hobuste varjualustest ja paljudest asjadest, mis ma ostnud olin. Õnneks jäid hobused ellu. Aga pilt oli küllalt kurb ja need kolm kuud, mis kevade ja soojemate ilmadeni jäid, tuli inimestel ära

elada murega oma igapäevase majapidamise pärast, hädadega, et tehnika ei töötanud ja autod olid ära uppunud, aiad katki ja loomad uppunud. See oli väga tõsine asi. Ja see, mida mina jaanuarist maini teha sain, oli vabatahtlikke talgulisi vastu võtta ja neile tööd anda. Kokku tegin seda tööd 13 nädalavahetust.

Nägin, kuidas abivägede tulek ajas kohalikud inimesed kodunt oma muremõtete juurest välja. See oligi tegelikult samapalju psühholoogiline abi kui füüsiline töötegemine nende jumala võõraste inimeste poolt, kes tulid, tahtsid väga aidata ja tundsid kaasa. Väga suur tugi oli ka see, et kohalikud inimesed said oma muredest rääkida ja neist üle olla. Ja kui kevad tuli, siis mitte üks ei jätnud tegemata oma aedu ja kõik alustasid otsast peale, kuigi oli teada, et see on projekti viimane aasta. Inimesed olid selle mõtteviisi ja rannahoolduse mõtte omaks võtnud, leidsid, et see sobib neile ja on ka majanduslikult mõttekas. Nii et mitte keegi ei jätnud pooleli ja seda oli liigutavalt hea näha, sest kõigil oli ju miljon muud probleemi rannaniidul looduskaitsega tegelemise kõrval. Aga seesama rääkimine ja toeks olemine, küsimine ja murettundmine, kuigi sul endal võib ka hulk muresid olla, see on asi, mida ei tohi hetkekski meelest lasta, kui töötad inimestega niisuguses kohas. Kokkuvõttes oli see torm üks ränk asi, aga ka omamoodi proovikivi. See näitas, et kogu nelja aasta töö oli tehtud õigesti, sest kui see oleks olnud vastumeelne, ebaloogiline või ebamõistlik, siis ega külamees rumal ei ole. See, et nad otsast peale hakkasid ja keegi ära ei kadunud, näitas, et olime õigel teel.

Mis Sinu arvates selliste suuremahuliste töökavade elluviimise juures kõige olulisem on?

Ma arvan, et eelkõige hea suhtlemine inimestega. Tänu selle tarkuse eest tahan öelda Kaja Lotmanile, sest 2001. aastal käisin mõned päevad Matsalus, et näha, kuidas nemad rannahooldusega tegelevad. Kahe päeva kokkuvõtteks ütles Kaja Haeska linnutornis, et tee mis sa teed, aga peaasi, et sa inimestega räägid. Kui sa oled maaomanikuga kaubale saanud ja inimestega hästi läbi saad, siis su töö läheb hästi. Ma ei ole kehv suhtleja ja võtsin kogu asja väga tõsiselt. Esimesed kaks-kolm aastat kulusidki suures osas sellele, et seletada rahvale, milline see projekt on, mida see head teeb ja mida inimesed teha saavad, et maastikud meil siin ilusad oleks. Ja et nad tõepoolest saavad selle eest ka raha. Ega enne ei usutudki, kui esimesed loomad ja traktorid saabusid. Siis saadi aru, et see ei ole udujutt ja see ongi tõesti nende jaoks ja selle piirkonna arendamiseks mõeldud. Aga ilma vahetu kaasamise ja läbikäimiseta ei oleks see kõik võimalik olnud. 2005. aastal tuli välja ka rannaniitude majandamise käsiraamat, kus ma ka kirjutasin artikli „Managing meadows or managing people?“ („Töö rannaniitude või inimestega?“) ehk teisisõnu – ilma inimesteta ei tee mitte midagi. Kui nemad ära kaovad või pole enam motiveeritud, siis võid sa tahta, kui palju tahad. Ega ükski rahahunnik ei tee midagi paremaks, kui pole kohalikke, kes seda asja südamega võtavad ning aru saavad, mida nad teevad, ja tahavad seda teha.

Kuidas omavalitsus ja keskkonnaühendused teie töösse olid kaasatud?

See projekt oli ise kirjutatud ühe keskkonnaühenduse, Eesti ornitoloogiaühingu egiidi all. Ja partneriteks olid Häädemeeste vallavalitsus, Pärnumaa keskkonnateenistus ja Riigimetsa Majandamise Keskuse Pärnu-Ilkla puhkeala. Häädemeeste vallavalitsus oli asjast väga huvitatud

ja toetas meid igati. Meie projekti aja sisse jäi ka Euroopa Liitu minek ja Natura 2000 võrgustiku eelvalikualade avalikustamine ja vallavalitsus ei teinud mingeid takistusi Natura alade määramisel. Looduskaitsealased projektid on neile tõsiseks prioriteediks olnud. Nad toetasid meid ka pärast jaanuaritormi ja lõpuks asutas vallavalitsus sihtasutuse Luitemaa, et siin looduskaitse tegevust jätkata. Häädemeestel on aru saadud, et elukeskkonna parandamine ja endale looduskaitse kaudu nime tegemine on pikaajaline investeering. See on ka üks põhjusi, miks ma selles vallas tegutsen ja elan. Aga keskkonnaühendustest aitas meil aastatel 2002–2004 talguid teha Pärandkoosluste Kaitse Ühing. Ja ka Eestimaa Looduse Fond korraldas siia pärast jaanuaritormi viis talgureisi, nad aitasid meil tormikahjusid likvideerida. See seltskond tuli 2006 kevadel uuesti vaatama, kuidas meil siin läheb. Kõik see omakorda annab tegemistele väärtust ja kui on mõnel raskem hetk, siis tuleb meelde, et meil on ju kusagil fännklubi. Veel on Heateo Sihtasutus saanud siia talgulisi, nemad olid nii enne kui ka pärast tormi abiks ja otsisid meile vabatahtlikke. Ka mitu ettevõtet on siia suvepäevadele tulnud ning aidanud midagi kasulikku teha. Abiks olid ka Häädemeeste keskkooli lapsed, kes aitasid Maasika rabas jõhvikataimi istutada.

Kust Sa oma tegemisteks energiat ammutad, kuidas sa toime tuled ja kuidas aega jätkub?

See on keeruline ja natuke valus küsimus, sest kõik käib millegi arvelt. Eks minul samamoodi. Olen harjunud, et kui ma midagi väga tahan ja see on õige asi, siis see peab välja tulema, ma pean selle tehtud saama. Kui endal oli raske, siis teadsin ikkagi, et „külamehi narrida ei või“. Inimestega suhtlemine andis mulle alguses väga palju energiat. Sain ka lapsi töödele kaasa võtta. Poisid said aru, et see on tähtis asi ja neile läks korda see, et ema sedasi tublisti sahnud. Eks nad vahel olid ka hädas, kui ma jälle kaua tööl või ära olin.

Et meie praktikast võeti eeskujuga ja vaidlused seadusandlike küsimuste üle viisid isegi loodushoiutööde määruse muutmiseni, et käidi vaatamas ja tunnustati, siis sellest sai ka jaksu juurde. Kindlasti põlesin ma selle projekti lõpuks teatud mõttes läbi, mul ei ole üldse häbi seda tunnustada. Kuid heade inimeste ja sõprade abiga olen ikkagi rajal püsinud. Ma olen suutnud jälgida kogu protsessi, mis siin on toimunud, ja vaikselt hakkab motivatsioon ja tegutsemislust tagasi tulema. Nüüd tean, et algusest peale peab olema meeskond, tuleb endale kindlaks jääda, ei tohi lasta end eksitada ja segada. Kui need inimesed, kellesse sa oled panustanud, sulle raskel hetkel natuke sellest energiast tagasi peegeldavad, siis niimoodi jaksabki.

Millisena Sa oma tulevikku näed ja millised on Su plaanid?

Lähema aasta jooksul võtan hoogu maha, katsun oma talu korda teha ja ettevõtluspoole rohkem käima saada, kas konsultandina või koolitajana. Tegelikult mul on tööd ja koormust liiga palju olnud ja ma ei ole aastaid saanud korralikult puhata ning see on tervisele kehvasti mõjunud. Sellepärast tunnengi, et tahaks aega maha võtta. Olen kõik need aastad töötanud Häädemeeste koolis loodusõpetuse õpetajana ja praegu töötan poole kohaga ka Riiklikus Looduskaitsekeskuses pool-looduslike koosluste spetsialistina. Missioonitundest tahaks kooli osaliselt edasi jääda. Ühest küljest on riigi- või palgatöö hea – sa tuled teatud kell ja lähed teatud kell. Aga paistab, et mulle ikkagi meeldivad pigem tähtajalised projektid ja väljakutsed. Häädemeestel on nii terased ja motiveerivad inimesed, et nendega koos tahaks kindlasti jälle midagi ette võtta.